T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GÖRSEL KÜLTÜR ANABİLİM DALI
GÖRSEL KÜLTÜR BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

# GREK KÜLTÜRÜNDE KÂHİNLİK: ANTİK EGE'DE KEHANET MERKEZLERİ

ALİ EMRE KÜRKLÜ

1148247159

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ENGİN BEKSAÇ

TEZ II. DANIŞMANI

DOÇ. DR. HASAN HÜSEYİN ESENOĞLU

EDİRNE, 2020

**Ek-4a**
**Jüri Üyelerinin Onay ve İmza Sayfası**

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GÖRSEL KÜLTÜR ANABİLİM DALI
GÖRSEL KÜLTÜR BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ALİ EMRE KÜRKLÜ** tarafından hazırlanan **GREK KÜLTÜRÜNDE KÂHİNLİK: ANTİK EGE'DE KEHANET MERKEZLERİ** konulu **YÜKSEK LİSANS** Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 15.-16. maddeleri uyarınca **20.01.2020 Pazartesi** günü saat **15.30**'da yapılmış olup, tezin **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

| **JÜRİ ÜYELERİ** | **KANAAT** | **İMZA** |
|---|---|---|
| Prof. Dr. Engin BEKSAÇ | Kabulüne | |
| Doç. Dr. Simge Özer PINARBAŞI | Kabulüne | |
| Dr. Öğr. Üyesi Ersan SARIKAHYA | Kabulüne | |

**TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**GÖRSEL KÜLTÜR ANABİLİM DALI**

**GÖRSEL KÜLTÜR BİLİM DALI**

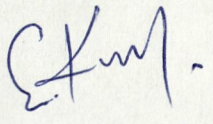
**DOĞRULUK BEYANI**

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

12.04.2020

Ali Emre KÜRKLÜ

İmza



**Tez Adı:** Grek Kültüründe Kâhinlik: Antik Ege'de Kehanet Merkezleri

**Hazırlayan:** Ali Emre KÜRKLÜ

# ÖZET

Antik Ege (Yunanistan ve Batı Anadolu) coğrafyası içinde bulunan kehanet merkezleri tezin kapsamını ve amacını oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında; Antik Yunanistan'daki en önemli kehanet merkezleri: Dodona, Delphi'dir. Antik Batı Anadolu'daki en önemli kehanet merkezleri: Didyma, Klaros, Smintheion ve Hierapolis'dir. Tez kapsamında bu kehanet merkezleri araştırılacaktır. Kehanet inancının Grek tarihinde (MÖ 756-31) ve Ege coğrafyasında kültürel açıdan bıraktığı izler incelenmiş ve derlenmiştir.

"Kâhinlik - Kehanet", çok eski uygarlıklardan beri var olan bir uzmanlık alanı olup, kısaca, "meydana gelecek olayları ilahi divinasyon yani Tanrı'nın bedene girip, o beden aracılığı ile konuşarak gelecek hakkında bilgi vermesi." olarak tanımlayabiliriz. Eski uygarlıklar içinde kâhinlik çalışmalarına önem vermemiş bir uygarlık yok gibidir. Antik Çağlar'da birçok toplumda kehanet inancı bulunuyordu. "Kehanet" inancı, birbirleri arasında farklılıklar bulunsa da Mısır, Hitit, Roma vs. gibi kültürlerde de önemli bir yere sahip oldu. Ancak hiç biri Grek (Antik Yunan)'daki kadar kurumsallaşmış değildi. Kâhinlik uygulamaları içinde en bilineni, Grek kültüründe dünyanın merkezi olarak kabul edilen Delphi Kehanet Merkezinde yapılmaktaydı. Bu uygulama; Tanrı Apollon'un bakire kızlar (Pythia) aracılığıyla konuşarak geleceğe dair sorulara cevap vermesidir. Grekler'de kâhinlik çalışmaları özellikle Apollon tapınaklarının bulunduğu kehanet merkezlerinde yoğunluk kazanmıştı. Delphi de Tanrı Apollon'a ait kehanet merkezlerinden yalnıca biriydi. Ancak literatürde Grek coğrafyasındaki ilk kehanet merkezi Zeus'a adanmış olan Dodona'dır. Tezin önemi Antik Ege'de kehanet merkezlerini inceleyerek Anadolu ve Ege tarihine ışık tutmaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Grek Kültürü, Kâhinlik, Antik Ege, Kehanet Merkezleri, Tapınaklar, Arkeoastronomi.

**Thesis Name:** Prophecy in Greek Culture: Oracle Centres in Ancient Aegean

**Prepared:** Ali Emre KÜRKLÜ

# ABSTRACT

The divination centers in the ancient Aegean (Greece and Western Anatolia) geography constitute the scope and purpose of the thesis. When viewed from this angle; The most important divination centers in ancient Greece are Dodona, Delphi. The most important divination centers in ancient Western Anatolia: Didyma, Claros, Sminthion and Hierapolis. These divination centers will be searched within the scope of the thesis. The traces left by the divination belief in Greek history and in the Aegean geography have been examined and compiled.

"Prophecy" is an area of expertise that has existed since ancient civilizations. The divination, which means that God will enter the body and speak through the body to give information about the future. There is no civilization among the ancient civilizations that did not pay attention to the studies of priests. In ancient times, many societies had faith in prophecy. Although there are differences between each other, the belief of "prophecy is Egypt, Hittite, Rome etc. It has an important place in such cultures. However, none of them was as institutionalized as in Greek (Ancient Greece). The most well-known of the soothsaying practices was made at the Delphi Divination Center, which is regarded as the center of the world in Greek culture. It is the practice of God Apollo to answer questions about the future by speaking through virgin girls. The prophecies of the Greeks were especially concentrated in divination centers where the temples of Apollo were located. The most important divination center associated with Apollo at Delphi. However, the first divination center in the Greek geography in the literature was dedicated to Zeus at Dodona. The importance of the thesis is to shed light on the history of Anatolia and the Aegean by examining the divination centers in the ancient Aegean.

**Key Words:** Greek Culture, Prophecy, Ancient Aegean, Oracle Centres, Temples, Archaeoastronomy.

# ÖNSÖZ

Danışmanım sayın Prof. Dr. Engin BEKSAÇ'a, kararlarım ve amaçlarım ne olursa olsun benden desteğini hiçbir zaman esirgemediği için, her soruma bıkmadan usanmadan cevap verdiği ve bu süreçte sergilemiş olduğu candan, babacan tavırlarından dolayı saygılarımı sunuyor ve sonsuz teşekkürlerimi iletiyorum.

Yardımcı Danışmanım sayın Doç. Dr. Hasan Hüseyin ESENOĞLU'na, tez süreci boyunca Astronomi disiplini ile ilgili verdiği bilgiler için, samimi tavırları ve İstanbul Üniversitesi Astronomi Bölümü'nün kapılarını bana açtığı, derslerine girmeme olanak sağladığı için çok teşekekkür ediyorum.

Sonsuz hayal gücü, efendi kişiliği ve ahlakıyla örnek bir akademisyen profili çizen, tez danışmanım iken geçirdiği vahim kaza sonucu hastanede tedavi gördüğü için danışmanlığımdan ayrılmak zorunda kalan sayın Dr. Öğr. Üyesi Özcan AYGÜN'e en kısa zamanda eski günlerine kavuşması dileğiyle teşekkür ve saygılarımı iletiyorum.

Ege Bölgesi'nde yaptığımız "Kaya Sunakları" gezileri ve misafirperverliği, bilgiye olan isteği ile çoğu akademisyene örnek olacak araştırmacı ruhu ve çekmiş olduğu resimleri tereddüt etmeden benimle paylaşan, Ayvalık'ta yaşayan Taylan KÖKEN'e ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez hazırlık ve yapım süresince haftasonları görüşmelerimizde vermiş oldukları neşe ve enerji için teyzem Yelda YILDIZ'a ve kuzenim Berk YILDIZ'a, hangi ve ne süreç olursa olsun benden meddi manevi desteğini hiç eksik etmeyen sevgili dayım Haşim YEŞİLKÖY'e, ailemizin en büyüğü olarak dualarını hiçbir zaman benden esirgemeyen canım anneannem Saliha YEŞİLKÖY'e en içten saygı ve sevgilerimi sunuyorum.

Son olarak benim her zaman yanımda olan eşsiz "Ailem"e;

Herşeyden önce beni bu maceraya sürükleyen ve bildiğim denizlere bir yenisini daha ekleyip koca bir okyanus oluşturmamı sağlayarak ufkumu daha da genişletmeme vesile olduğu için kardeşim Enver Emir KÜRKLÜ'ye kocaman bir teşekkür ediyorum. Gerek "Arkeoloji" gerek "Astronomi" disiplinleri ile alakalı tüm tecrübe ve birikimlerini hiç tereddüt etmeden benimle paylaştığı ve çalışmalarıma yön verdiği için kendisine bir kez daha minnet ve şükranlarımı sunuyorum…

Yaşam kaynağımız canım annem Melis Oya KÜRKLÜ'ye kocaman bir teşekkür etmek istiyorum. O olmasaydı bu zorlu ve stresli süreci kayıpsız, hasarsız atlatamazdım. Moralimin dip yaptığı, uykusuz kaldığım onca gecelerde benimle birlikte uykusuz kaldığı ve her daim beni motive ettiği için, evin bütün iş yükünü üstlenip bu süreçte beni rahat ettirdiği için sonsuz teşekkürlerimi sunuyor ve ellerinden öpüyorum…

Aramızdan zamansız ayrılan acı kaybımız canım babam Nezih KÜRKLÜ'ye de bir teşekkür etmek istiyorum. Bizlere, hakikati aramak ve gerçeği daima sorgulamak adına aşıladığı cesaret ve mücadele ruhu, ahlaki ve etik değer kavramları için minnettarım…

# İÇİNDEKİLER

**ÖZET** ..... **İ**
**ABSTRACT** ..... **İİ**
**ÖNSÖZ** ..... **İİİ**
**İÇİNDEKİLER** ..... **İV**
**ŞEKİL LİSTESİ** ..... **Vİ**
**TABLO LİSTESİ** ..... **Xİİ**
**KISALTMALAR** ..... **Xİİİ**
**1. GİRİŞ** ..... **1**
**2. ANTİK EGE'DEKİ UYGARLIKLAR** ..... **3**
2.1. KİKLAD UYGARLIĞI (MÖ ~3200-2000) ..... 3
2.2. MİNOS UYGARLIĞI (MÖ ~2200-1300) ..... 4
2.3. MİKEN UYGARLIĞI (MÖ ~1650-1100) ..... 9
2.4. GREK UYGARLIĞI (MÖ ~1000-31) ..... 12
2.4.1. Karanlık Çağ (MÖ ~1000-750) ..... 12
2.4.2. Arkaik Dönem (MÖ ~750-550) ..... 17
2.4.3. Klasik Dönem (MÖ ~550-330) ..... 18
2.4.4. Hellenistik Dönem (MÖ ~330-31) ..... 20
2.5. GREKO-ROMEN KÜLTÜRÜ (MÖ ~31-MS 117) ..... 22
**3. KEHANET İNANIŞI** ..... **23**
3.1. KEHANETİN TANIMI ..... 23
3.2. KEHANETİN KÖKENLERİ ..... 23
3.3. ANTİK KÜLTÜRLERDE "KEHANET" ..... 29
3.3.1. Kemet Kültürü ..... 29
3.3.2. Kelt Kültürü ..... 35
3.3.3. Germen Kültürü ..... 38
**4. GREK KÜLTÜRÜNDE KEHANET TANRIÇALARI VE TANRILARI** ..... **43**
4.1. KEHANET TANRIÇALARI ..... 46
4.1.1. Gaia ..... 46
4.1.2. Themis ..... 51
4.1.3. Phoebe ..... 55
4.2. KEHANET TANRILARI ..... 58
4.2.1. Zeus ..... 59
4.2.2. Apollon ..... 61
4.2.3. Hermes ..... 71
**5. GREK KÜLTÜRÜNDE "KÂHİNLİK"** ..... **74**

**6. GREK KÜLTÜRÜNDE "KEHANET" VE "ARKEOASTRONOMİ" ..... 76**

6.1. GÜNEŞ ..... 76
6.2. AY ..... 77

**7. ANTİK EGE'DE KEHANET MERKEZLERİ ..... 79**

7.1. YUNANİSTAN ..... 81
7.1.1. Livadeia Kehanet Merkezi ..... 81
7.1.2. Oropos Kehanet Merkezi ..... 83
7.1.3. Dodona Kehanet Merkezi ..... 85
7.1.4. Delphi Kehanet Merkezi ..... 93
7.2. TÜRKİYE ..... 115
7.2.1. Didyma Kehanet Merkezi (Aydın) ..... 115
7.2.2. Klaros Kehanet Merkezi (İzmir) ..... 134
7.2.3. Smintheion Kehanet Merkezi (Çanakkale) ..... 141
7.2.4. Hierapolis Kehanet Merkezi (Denizli) ..... 147

**8. BÖLÜM: SONUÇ ..... 157**

8.1. TEZDE VARILAN SONUÇLAR ..... 157
8.2. GELECEK ÇALIŞMALAR İÇİN ÖNERİLER ..... 158

**KAYNAKÇA ..... 159**

**ÖZGEÇMİŞ ..... 163**

# ŞEKİL LİSTESİ

**Şekil 1:** Kiklad Adaları'nın coğrafi konumu. ..... 3

**Şekil 2**: Girit Adasının coğrafi konumu. ..... 5

**Şekil 3**: Kutu içerisinde Minos uygarlığının önemli kentleri gösterilmiştir. ..... 7

**Şekil 4:** Miken Uygarlığı'nın merkezi "Mycenae"nin coğrafi konumu. ..... 10

**Şekil 5**: Grek kolonilerinin günümüz Yunanistan ve Türkiye'deki konumları (MÖ ~1000-700). ..... 13

**Şekil 6:** Anadolu'daki Grek (Antik Yunan) Kent Birliklerinin konumları. ..... 16

**Şekil 7:** Dönem mimarisinin örneklerinden Apollon Tapınağı (Korinth) ..... 18

**Şekil 8:** "Parthenon" olarak bilinen "Athena Tapınağı" (Atina). ..... 19

**Şekil 9:** Büyük İskender ve Bucephalus heykeli (Pella, Makedonya) ..... 21

**Şekil 10:** Haf Saflieni Tapınağı'ndaki kehanet odası (MÖ 3500) (Malta Adası) ..... 25

**Şekil 11:** Shang Hanedanı'na ait "Kehanet Kemiği" (Şangay Müzesi, Çin). ..... 27

**Şekil 12:** "Oracle" kemik çukuru, Yinxu, Anyang. ..... 28

**Şekil 13:** Siwa Kehanet Merkezi (Amun Tapınağı) (Mısır). ..... 29

**Şekil 14:** Ünlü büyük Amun Kehanet Merkezi'ne ev sahipliği yapan Siwa Oasis'in tarihi kent merkezi olan Aghurmi, diğer büyük olaylar arasında Büyük İskender'in "tanrı" olduğu sözünü aldı. ..... 30

**Şekil 15:** Timasirayn Tapınağı'ndan Siwa'nın merkezine doğru doğu manzarası. Amun Kehanet Merkezi (Aghurmi)'nin gözle kolayca görülemeyeceği şaşırtıcı gerçeğine dikkat edin. Bu işaretlerin ilişkisini aşağıdaki bir sonraki resimle karşılaştırın. ..... 32

**Şekil 16:** Timasirayn Tapınağı'ndan (solda) Amun Kehanet Merkezi'ne doğudan (sağdan) dolayı 12 km'lik görüş hattını gösteren Siwa'nın uydu fotoğrafı. ..... 32

**Şekil 17:** Amun Kehanet Merkezi (Aghurmi) üzerindeki bahar ekinoks Güneş doğuşu, 21 Mart 2013 tarihinde Timasirayn Tapınağı'ndan izlendi. Bir gün içinde, güneşin Aghurmi'den ufukta kuzeye doğru kaymaya başlaması ve yaz gündönümünde doruğa ulaşması görünecek. ..... 33

**Şekil 18:** Yaz gündönümü gün doğumu, 21 Haziran 2015 Timasirayn Tapınağı'ndan izlendi. Bu yönde gözle görülür bir hizalama yok. Bahar ekinoksundaki 'merkez' işaretinden (Aghurmi) kuzeye doğru ilerlerken 3 ayın Güneş'in yayılmasını sağladığına dikkat edin. Güneşin 3 gün içinde, sonbahar ekinoksunda (Aghurmi) 'merkez-çentik' e gelinceye kadar ufka doğru güneye doğru kaymaya başlaması görünecektir. ..... 33

**Şekil 19:** 22 Eylül 2013 tarihinde Timasirayn Tapınağı'ndan izlenen Amun Kehanet Merkezi (Aghurmi)'nin sonbaharda ekinoks gün doğumu. Güneş bir gün içinde Aghurmi'den ufukta güneye doğru kaymaya başlayacak ve kış gündönümünde doruğa ulaşacak gibi görünecek. ..... 34

**Şekil 20:** Kış gündönümü gündoğumu 22 Aralık 2013 Timasirayn Tapınağı'ndan izlendi. Bu yönde gözle görülür bir hizalama yok. 3 ay boyunca güneşin "yayılmasında", sonbahar ekinoksundaki 'merkez' işaretinden ufka doğru güneye doğru ilerlerken farkına dikkat edin. Bu yayılma, kış gündönümünün, tersine yaz gündönümünün dengeli olan açısal derecesine tam olarak eşittir. Güneşin 3 gün içinde, bahar ekinoksuna (Aghurmi'nin üstünde) ulaşana kadar ufukta geriye doğru kaymaya başlayacağı görülecektir. ..... 34

**Şekil 21:** Kelt kültüründe "Kehanet" ile özdeşleştirilen "Druid" illustrasyonu ..... 37

**Şekil 22:** Freyja illüstrasyonu (Satanoy, DeviantArt)..... 41

**Şekil 23:** Germen kültüründe "Kehanet" ile özdeşleştirilen "Völva" illustrasyonu ..... 42

**Şekil 24:** "Olimpos'un Tanrıları" (Lombardy, İtalya) (Ressam: Giulio Romano) (Tarih: 1532-1535) ..... 45

**Şekil 25:** Tanrıça "Gaia" illustasyonu..... 47

**Şekil 26:** Gaia ve Uranos'un birleşmesinden oluşan aile ağacı..... 48

**Şekil 27:** 'Titanların Düşüşü(1588-1590) Cornelis van Haarlem. ..... 50

**Şekil 28:** Tanrıça "Themis" heykeli (MÖ 300, Atina Arkeoloji Müzesi) ..... 51

**Şekil 29:** Tanrıça "Themis" illustrasyonu..... 54

**Şekil 30**: Tanrıça "Phoebe" (Ressam: Fredrik Westin) (1782-1862). ..... 55

**Şekil 31:** Tanrıça "Phoebe" illustrasyonu ..... 57

**Şekil 32:** Tanrı "Zeus" illustrasyonu ..... 60

**Şekil 33:** Belvedere Apollon heykeli (Vatikan Müzesi, Roma, İtalya). MÖ 4.yy'da Leochares'in bronz heykelinin MÖ 2.yy'daki kopyası olduğu düşünülüyor. ..... 62

**Şekil 34:** Apollon Tapınağı, kutsal alan ve liman..... 64

**Şekil 35:** Apollon Tapınağı (Fotoğraf: Gerard Metron) ..... 65

**Şekil 36:** Delos Adası Kutsal Alan ..... 65

**Şekil 37:** Apollo ve Urania, Astronominin ilham perisi (Ressam: Charles Meynier) (Tarih: 1800) (Cleveland Müzesi, A.B.D.) ..... 67

**Şekil 38:** Tanrı, bir mersin çelengi ile taçlandırılmıştır ve aslan ayaklı taburede oturmaktadır. Liresini tutuyor ve bir kargadan veya bir kuzgundan bir levrek izlerken, bir "phiale" den kurtuluşları döküyor. (Apollo çizimi, beyaz kylix, MÖ 480-470)..... 68

**Şekil 39:** Tanrı "Apollon" illustrasyonu ..... 70

**Şekil 40:** Tanrı "Hermes" illüstrasyonu. ..... 73

**Şekil 41:** Pythia illüstrasyonu ..... 75

**Şekil 42:** Delphi 'de "Sibyl" (Ressam: Michalengelo) (Sistine Şapeli) ..... 75

**Şekil 43:** Akropolis'te bulunan "Athena Tapınağı" ve "Dolunay" fotoğrafı (Atina, Yunanistan) ..... 78

**Şekil 44:** Sounion'da bulunan "Poseidon Tapınağı" ve "Dolunay" fotoğrafı (Attika, Yunanistan) ..... 78

**Şekil 45:** Antik Ege'deki başlıca "Kehanet Merkezleri" ve tapınaklar ..... 79

**Şekil 46:** Trophonius Mağarası (Livadeia, Yunanistan) ..... 82

**Şekil 47:** Amphiaraus Tapınağı (Oropos, Yunanistan) ..... 84

**Şekil 48:** Amphiaraus Tapınağı (Oropos, Yunanistan) ..... 84

**Şekil 49:** "İbadet Alanı" ve "Kutsal Meşe" rekonstrüksiyonu. ..... 87

**Şekil 50:** Arka planda Dodona Tiyatrosu, modern "Dodoni Köyü" ve karla kaplı "Tomaros Dağı" manzarası (Fotoğraf: Onno Zweers) ..... 87

**Şekil 51:** Dodona Tapınım Alanı planı ..... 89

**Şekil 52:** Tiyatro ve çevresi kuş bakışı görüntüsü. ..... 90

**Şekil 53:** Dodona Tapınım alanı tarihsel illüstrasyonu (Marsyas, 2015) ..... 91

**Şekil 54:** Dodona Kehanet Merkezi. ..... 92

**Şekil 55:** Zeus Tapınağı (Dodona Kehanet Merkezi) ..... 92

**Şekil 56:** Delphi Apollon Tapınağı (Parnassos Dağı, Phocis, Yunanistan) ..... 94

**Şekil 57:** Delphi Kehanet Merkezi (Yunanistan) ..... 94

**Şekil 58:** Delphi Kehanet Merkezi rekonstruksiyonu ..... 95

**Şekil 59**: Delphi Kehanet Merkezi rekonstruksiyonu ..... 95

**Şekil 60:** Delphi Kehanet Merkezi rekonstruksiyonu ..... 96

**Şekil 61:** Delphi Kehanet Merkezi rekonstruksiyonu ..... 96

**Şekil 62:** Delphi Kehanet Merkezi illustrasyonu (Assasins Creed: Odyysey) (Ubisoft) ..... 99

**Şekil 63:** Dünyanın merkezini simgeleyen "Omphalos Taşı". ..... 100

**Şekil 64:** Camillo Miola (Biacca) – (Oracle - 72.PA.32) – (J. Paul Getty Müzesi) ..... 103

**Şekil 65:** Kylix üzerinde, tripodundaki Pythia bir kehanet veriyor (Altes Müzesi, Berlin, Almanya)..... 103

**Şekil 66:** Antik Ege'de başlıca Apollon "Kehanet Merkezleri" ve tapınakları. (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015). ..... 106

**Şekil 67:** "Siwa" ve "Delphi" kehanet merkezleri arasındaki coğrafi bağlantıyı gösteren harita. ..... 107

**Şekil 68:** "Delphi Kehanet Merkezi" ve Antik Ege'deki önemli yerleri gösteren harita. ..... 107

**Şekil 69:** Delphi Kehanet Merkezi'nden gece gökyüzü fotoğrafı ..... 108

**Şekil 70:** Delphi Kehanet Merkezi'nden gece gökyüzü fotoğrafı. ..... 109

**Şekil 71:** Delphi'deki Apollo Tapınağı üzerindeki takımyıldızların mevsimsel görünümü ve "yolu" (kırmızı). Şafakta ve kış mevsiminde, hava şartlarına bağlı, şafakta doruğa ulaşan bahar ekinoksuna doğru giderek daha uzun süre kaldıklarında, görünümlerinde dakikalar içindeki küçük süreye dikkat edin. (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015)..... 111

**Şekil 72:** Delphi Kehanet Merkezi'nde gökyüzünde Vega yıldızının kuzeydoğu yönünde Faidriades Kayalıkları'nın arkasından 21 Aralık MÖ 480'de şafak vaktinde yükselişi. (Vlachos, Liritsiz ve Georgopoulos, 2018)..... 112

**Şekil 73:** Apollon Tapınağı - (Tarih: 21 Mart, MÖ 500) (Yön: Doğu) (Program: Stellarium) ..... 113

**Şekil 74:** Apollon Tapınağı - (Tarih: 21 Haziran, MÖ 500) (Yön: Doğu) (Program: Stellarium)..... 113

**Şekil 75:** Apollon Tapınağı - (Tarih: 23 Eylül, MÖ 500) (Yön: Doğu) (Program: Stellarium) ..... 114

**Şekil 76:** Apollon Tapınağı - (Tarih: 21 Aralık, MÖ 500) (Yön: Doğu) (Program: Stellarium) ..... 114

**Şekil 77:** Didyma Apollon Tapınağı planı. (Gates, 2015) ..... 118

**Şekil 78:** Apollon Tapınağı'nın kuş bakışı fotoğrafı. ..... 118

**Şekil 79:** Apollon Tapınağı'nın kuş bakışı fotoğrafı. ..... 119

**Şekil 80:** Apollon Tapınağı planı (Ulf Weber, Der Altar Des Apollon Von Didyma, s.21) . 121

**Şekil 81:** Apollon Tapınağı planı (Ulf Weber, Der Altar Des Apollon Von Didyma, s.21) . 122

**Şekil 82:** Didyma Apollon Tapınağı (Fotoğraf: Didem Öztürk) (Tarih: 10.08.2018)..... 123

**Şekil 83:** Didyma Apollon Tapınağı (Fotoğraf: Didem Öztürk) (Tarih: 10.08.2018)..... 123

**Şekil 84:** Didyma Apollon Tapınağı'nın içerisinden "Kuzeydoğu" yönüne, yani içeriden girişe doğru bir fotoğraf (Fotoğraf: Didem Öztürk) (Tarih: 10.08.2018). ..... 124

**Şekil 85:** Didyma Apollon Tapınağı'nın girişinden "Güneybatı" yönüne, yani girişten içeriye doğru bir fotoğraf (Fotoğraf: Didem Öztürk) (Tarih: 10.08.2018). ..... 125

**Şekil 86:** Pusula aracı, Google Earth'e Didyma tapınağı üzerinden uygulandı. (http://www.googlecompass.com, Barcelona field studies centre S.L.) (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015)..... 127

**Şekil 87:** Apollon Tapınağı'nın yeniden yapılanması ve aksonometrik planı. (Academy Editions. Foundation of the Hellenic World) (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015)..... 128

**Şekil 88:** Tapınağın havadan görünümü (Quickbird-2 via Apollomapping.com) (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015) ..... 128

**Şekil 89:** Didyma'daki Apollo Tapınağı üzerindeki takımyıldızların "yolunu" (kırmızı renkte) gösteren ve yıldız döngüsü mevsimsel görünümünü, adytonun içinden görüldüğü gibi, Didyma için MÖ 480 temsil tarihine atıfta bulunur. Adytonun dışında takımyıldızlar Delphi'dekilere benziyor (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015). ..... 130

**Şekil 90:** Kış Gündönümü (21 Aralık) sabahında, çatısız yapının iç duvarlarının üstünde, "Lir" takımyıldızının şematik "heliacal" yükselişi. ..... 131

**Şekil 91:** Apollon Tapınağı - (Tarih: 21 Mart, MÖ 500) (Yön: Doğu) (Program: Stellarium) ..... 132

**Şekil 92:** Apollon Tapınağı - (Tarih: 21 Haziran, MÖ 500) (Yön: Doğu) (Program: Stellarium)..... 132

**Şekil 93:** Apollon Tapınağı - (Tarih: 23 Eylül, MÖ 500) (Yön: Doğu) (Program: Stellarium) ..... 133

**Şekil 94:** Apollon Tapınağı - (Tarih: 21 Aralık, MÖ 500) (Yön: Doğu) (Program: Stellarium) ..... 133

**Şekil 95:** Klaros Kutsal Alanı ..... 135

**Şekil 96:** Artemis, Leto ve Apollon Heykelleri (Fotoğraf: Taylan Köken)..... 137

**Şekil 97**: Klaros Kehanet Merkezi (Fotoğraf: Taylan Köken)..... 138

**Şekil 98:** Klaros Kehanet Merkezi (Fotoğraf: Taylan Köken)..... 139

**Şekil 99:** Klaros Kehanet Merkezi Kehanet havuzu (Fotoğraf: Taylan Köken)..... 139

**Şekil 100:** Klaros'ta bulunan "Apollon başı" (Geç Hellenistik Dönem) (İzmir Sanat ve Tarih Müzesi) (Fotoğraf: Taylan Köken) ..... 140

**Şekil 101:** Smintheon Apollon Tapınağı (rekonstrüksiyon sonrası)..... 141

**Şekil 102:** Smintheon Apollon Tapınağı (rekonstrüksiyon öncesi)..... 142

**Şekil 103:** Smintheon Apollon Tapınağı (rekonstrüksiyon sırasında)..... 143

**Şekil 104:** Smintheion Apollon Tapınağı rekontruksiyonu (Özgünel, 2013)..... 145

**Şekil 105:** Smintheon Apollon Tapınağı Kutsal Mağara ..... 146

**Şekil 106:** "Smintheion Apollon Tapınağı" kutsal alanı. ..... 146

**Şekil 107:** Hierapolis antik kentinin rekonstrüksiyonu. ..... 147

**Şekil 108:** Hierapolis Apollon Kehanet Merkezi. ..... 149

**Şekil 109:** Hierapolis Apollon Kehanet Merkezi Plutonium'u. ..... 149

**Şekil 110:** (a) Hierapolis tapınağından kullanılan pusula aracı. (b) Kutsal alandaki tapınakların planı. "Pembe çizgi", A ve C'nin altındaki gazlı sismik kırılmayı gösterir (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015). ..... 152

**Şekil 111:** Hierapolis'teki tapınaktaki takımyıldızların "dönüşü" ("rotasyon nedeniyle") (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015). ..... 154

**Şekil 112:** Hierapolis dağ manzarasının anıtsal binalarıyla 3B yeniden inşası (D'Andria ve diğ., (2008) yazarlar tarafından eklenen mezar ve coğrafi koordinatların gösterilmesi) (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015). ..... 155

**Şekil 113:** Hierapolis: MS 90 tarihinde, Kış Gündönümü'nün şafağında (Saat:5.50) "Vega" yıldızı. C tapınağının arkasından (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015). ..... 156

# TABLO LİSTESİ

**Tablo 1:** Antik Yunanistan'da Kehanet Merkezleri. ..... 80

**Tablo 2:** Antik Türkiye'de Kehanet Merkezleri. ..... 80

# KISALTMALAR

**MÖ:** Milattan Önce

**MS:** Milattan Sonra

**YY:** Yüzyıl

**~ :** Yaklaşık olarak

# 1. GİRİŞ

Bu tezin amacı kapsamında Antik dönemdeki Yunan anakarası ve Türkiye'nin Ege Bölgesi'nde yer alan Kehanet Merkezi olarak tanınmış ve hizmet vermiş tapınaklar incelenmiştir. İlk bölümlerde özet halinde genel kapsamda Grek Medeniyetleri tarihi periyotlar şeklinde anlatılmış olup sonrasında "Kehanet"in tanımı ve kısaca mitolojik olarak geçmişi verilmiştir. Takip eden bölümlerde kehanetin başka kültürlerde "Kemet, Germen, Kelt" kültürlerinde yansımaları ve uygulama şekillerine değiğinilmiştir. Tüm bu genel derlemenin ışığında Grek kültüründe kehanet ile özdeşleştirilen Tanrı ve Tanrıçalar, tarihi yazılı metinler referans alınarak "Homeros, Heredotos, Hesiodos" örnekler ile zenginleştirilerek aktarılmıştır. Bu Tanrılar'ın aracılığı ile uygulanan kehanet ritleri, tapınakların bulunduğu coğrafyanın unsurları ve sosyolojik değişkenleri ile birlikte harmanlanarak sunum haline getirilmiştir.

Çalışma kapsamında Tanrılar'a atfedilen hem ibadet hem de kehanet için kullanılan bu merkezlerin ortak yönleri araştırılmış, konumlandırma ve mimarı açıdan incelenmiş, ayinsel uygulamalar da belirtilmiştir. Tezin amacı Kehanet Merkezleri'nin hem Türkiye hem de Yunanistan'da farklı coğraflarda bulunmasına karşın ortak noktalarının olup olmadığı, uygulama ve mimari açıdan da benzirlikleri sorgulanmasıdır. Yine bu doğrultuda "gökyüzü" ve "takımyıldızlar" ile ilgili konumları, yönsel eğilimleri gibi unsurlar da hesaba katılarak analiz edilmeye çalışılmış olup ileride daha başka alanlara ışık tutması da ayrı bir amaç olarak edinilmiştir.

Tez çalışmam kapsamında ilk olarak Grek dünyası ve Antik Yunanistan hakkında, hem coğrafi hem de sosyopolitik olarak özet halinde Kiklad, Minos ve Yunan anakarası üzerindeki kültürel oluşumlar ve mitlerden bahsetmek gerekmektedir. Bu doğrultuda o zamanın Grek dünyasını ve kültürel olarak ne kadar yoğun bir geçmişe sahip olduğuna değinmeden geçemeyiz. Kuşkusuz Grek dünyası da kendisinden önceki çağlarda hüküm sürmüş, kurulmuş ve yok olmuş nice kadim uygarlıklardan nasiplenmiş ve mitlerini, inancını sistematik bir biçimde yıllar boyu inşa etmiştir. Bu konuda onları suçlamak pek de mantıklı değildir, zira bu husus bütün dünya kültürleri için geçerliliğini korumaktadır. Birbirinden etkilenmeyen, esinlenmeyen hiçbir toplum yoktur. Uygarlıklar bu zamanda olduğu gibi, antik dönemlerde de kendileri izole edememiş, işlerine gelmemiş, enformasyonu ve kültürleri bir yerden sonra paylaşmak mecburiyetinde kalmışlardır. Bu paylaşımlar beraberinde kültür savaşlarını ve inanç sistemlerinin tek başına kültürel anlamda eksik veya yetersiz kalmasına bağlı olarak ek unsurlar üretmişler ve bu unsurları kurumsallaştırarak tescillemeye çaba göstermişlerdir.

“Kehanet” kavramı Antik Grek dünyasından çok daha eskiye belki de “Göbekli Tepe” zamanının insanlarına kadar gitmektedir. Bir şeyleri öngörmek ve bunları daha büyük kavramsal olgulara mal etmek hem inancın hem de insan doğasının yapısında vardır. “Bilge” kelimesi de bu ifadeyi tanımlar. “Bilmek, bir şeylere vakıf olmak”. O zamanda olduğu gibi günümüz medeniyetlerinde de saygıyla karşılanan ve saygı gösterilen bir özelliktir. Bilgi demek hükmetmek demektir ve aynı zamanda kitleleri ve bireyleri yönlendirebilmektir. Bu açıdan baktığımızda şüphesiz “kehanet” kavramı ilk önce saf ve iyi niyetle inancın bir parçası olarak başlamışsa da sonraki dönemlerde politik ve ticari etkenlere maruz kalmış temizliğini ve saflığını kaybetmiş, yozlaşmıştır. Tez kapsamında kehanet ile ilgili bölümlerde kısaca kehanetin tanımı, kökeni ve farklı kültürlerdeki yansımalarına değinilmiş yazılı ve görsel metinlerden örnekler verilmiştir.

Grek kültüründe, özellikle Hellenizm süreci ve sonrasında tapınaklar haricinde ayrıca kehanet merkezleri kurulmuş, hâlihazırda olan tapınaklarda birer kehanet merkezine dönüştürülmüştür. Bunda ticari gelir ve turizm de kesinlikle etkili olmuştur. Köken olarak kehanet, Mısır’da Tanrı “Ammon” ile daha da sağlam bir geçmişe sahiptir. Bu perçinlenmiş kültürel miras kimilerine göre buradan Grek kültürüne geçmiş veya eş zamanlı olarak etkilenmiştir. Antik Mısır’daki “Siwa Tapınağı” kehanet merkezi bilincinin en eski ve yerleşik kurumsal örneği olabilir.

Tez kapsımnda sırasıyla Zeus’a atfedilen “Dodona” ve tabi ki Grek dünyasının en önemli kehanet merkezi ve alanlarının en büyüğü olan “Delphi” anlatılmıştır. Bu doğrultuda ülkemizin Ege kıyılarındaki kehanet ile ilişkilendirilen “Didyma, Klaros, Smintheon ve Hierapolis” de incelenmiş, gerek mitolojik açıdan önemi ve tarihi gerekse teknik açıdan “Arkeoastronomik” olarak çok detaylandırılmadan kabaca değinilmiştir. Tanrı “Apollon” bu tapınakların yapılış amacı olup onu yüceltmek ve onurlandırmak için inşa edilmişlerdir. Tabi ki bu ulvi amaç genel anlamda tapınakların mimarisine de yansımış ve hemen hemen hepsi belli başlı ortak özellikleri içlerinde de barındırmaktadır. Göksel olarak “lir” ve “kuğu” takımyıldızları ile ilişkili olan bu tapınaklar belli sapmalar dışında da aynı yön ve doğrultuda inşa edilmişlerdir.

Tez kapsamında; Alman Arkeoloji Enstitüsü (DAI), Hollanda Arkeoloji Enstitüsü (NIT) kütüphanleri ve İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ziyaret edilerek araştırma yapılmıştır. Ayrıca “Google Earth” ve “Stellarium” programlarından yararlanılmıştır.

# 2. ANTİK EGE'DEKİ UYGARLIKLAR

## 2.1. Kiklad Uygarlığı (MÖ ~3200-2000)

Kiklad kültürü (Kiklad Uygarlığı) Kiklad Adaları'nda (Kikladlar) bulunan erken Tunç Çağı kültürüdür (Dhwty, 2019). Arkeologlar MÖ 3200-2000 yılları arasında yaşamış gelişmiş bir kültür olduğunu keşfettiler (Bingham ve diğ, 2014). Bu kültür MÖ 3200'den 2000'e kadar gelişmiştir ve Ege'deki diğer iki önemli Bronz Çağı kültürünü, yani Minos ve Miken kültürlerini ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Güneybatı Ege'de bir grup ada olan Kiklad Adaları, otuz küçük adadan ve çok sayıda adacıktan oluşur[1]. Grekler, onlara Apollon'un en kutsal sığınağı olan kutsal Delos Adası çevresinde bir çember (kyklos) olduğunu düşünerek "*kyklades*" adını verdi[2] (Şekil 1).



**Şekil 1:** Kiklad Adaları'nın coğrafi konumu[3].

[1] **Kaynak:** https://www.metmuseum.org/toah/hd/ecyc/hd_ecyc.htm (Ziyaret Tarihi: 29.11.2019, 19.02)
[2] **Kaynak:** https://www.metmuseum.org/toah/hd/ecyc/hd_ecyc.htm (Ziyaret Tarihi: 29.11.2019, 19.04)
[3] **Görsel:** https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/af/Nomos_Kykladon.png (Ziyaret Tarihi: 29.11.2019, 19.07)

Leeming (2017), Kiklad Uygarlığı'nı şöyle anlatmaktadır:

*"Kiklad Adaları olarak bilinen Güney Ege adalarında en azından MÖ 7500'den beri yerleşim mevcuttur ve sakinlerinin Bronz Çağı'nda Antik Mısır Uygarlığı'yla ilişkilerinin olduğu görülmektedir. MÖ 3200'de Kiklad Uygarlığı, karmaşık bir sanatsal ve mitolojik gelenek edinmiştir. Saray-merkezli kültürleri, aralarında bir etkileşim olduğu anlaşılan Minos kültüründekilere benziyordu."*

Burada yaşayan zanaatçılar oymacılıkta iyiydiler ve adalar arasında faal bir ticaret vardı. Fakat Kikladlar geniş yerler olmadığından daha fazla gelişmeye uygun değildi (Bingham ve diğ, 2014). Kiklad Adaları, en önemlisi Naxos, Melos, Paros, Thera, Sifnos, Ios, Kea, Andros, Tinos veya Mykonos olmak üzere ikiden fazla küçük adadan oluşur (Carthwright, 2012). Kikladlar'a gelenler muhtemelen Anadolu kökenliydi (Ronan, 2003). Adalar, büyük olasılıkla Küçük Asya'dan gelenler tarafından, MÖ 5000'e kadar giden erken bir tarihte yerleşim kanıtı göstermektedir (Carthwright, 2012). Kiklad Adaları'nın birçoğu, maden kaynakları, obsidiyen ve mermer açısından dünyanın en iyileri arasında bulunan Paros ve Naxos mermerleri bakımından zengindir[4]. En önemli hammaddelerden biri, kesim için kullanılan ve Ege'de ticaret yapılan "obsidiyen"di ve özellikle Melos bu değerli ham maddede zengindi (Carthwright, 2012). Bu doğal kaynaklar, Tunç Çağı boyunca devam eden ve üç ayrı aşamaya ayrılabilen belli bir dönemsel ayrılık yaratarak Kiklad Uygarlığı'nı üç ana dönem altında topladı: Erken Kiklad, Orta Kiklad ve Geç Kiklad (Carthwright, 2012).

## 2.2. Minos Uygarlığı (MÖ ~2200-1300)

Minos Uygarlığı, Yunanistan'ın en büyük adası olan Girit'te oluşan ilk Avrupa uygarlığıydı (Bingham ve diğ, 2014). MÖ 2000 dolaylarında gelişmeye başlayan bu uygarlık 1000 yıldan kısa bir süre içinde gizemli bir şekilde yıkıldı (Bingham ve diğ, 2014). Uygarlığın kalıntıları ilk olarak 1920'lerde İngiliz arkeolog Sir Artur Evans tarafından keşfedildi (Bingham ve diğ, 2014). Evans, efsanevi Girit Kralı Minos'un adından hareketle bu uygarlığa Minos Uygarlığı adını verdi (Bingham ve diğ, 2014).

[4] **Kaynak:** https://www.metmuseum.org/toah/hd/ecyc/hd_ecyc.htm (Ziyaret Tarihi: 16.05.2019, 19.07)

Modern Yunanistan'ın en büyük adası olan Girit, yaklaşık 200 km uzunluğunda ve en geniş noktasında 58 m genişliğindedir (Gates, 2015). Ege Denizi'nin güney ucunu kaplayan bu ada, Yunanistan ile Afrika arasındaki son parçadır. İngiliz arkeolog Sir Arthur Evans'ın yaptığı kazılar, ilkçağın modern kültürlerinden birini bize açmakla kalmamış, bütün Akdeniz alanı üzerindeki bilimine yeni bir yön vermişti (Homeros, 2013a). Ege Dünyası'nda yerleşim boyutunu aşan "uygarlığın" ilk filizlendiği yer Girit Adası'ydı (Tekin, 2010). Grek kültürü Mısırlılara, Fenikelilere ve daha sonra Mezopotamyalılara borçlu olmakla birlikte, her şeyden önce, daha eski iki kültürün, "Minos" ve "Miken" kültürlerinin ürünüdür (Ronan, 2003). Bu son iki kültür, Ege Denizi'nde yer almış olup Batı'da Yunanistan, Doğu'da Türkiye ile çevrilmişti (Ronan, 2003). Girit Adası'nın ve Kikladlar'ın yer aldığı bu bölgede yaşayan Neolitik toplumlar için MÖ 3000 ile 2200 yılları arasında Bronz Çağı başlamış bulunuyordu (Ronan, 2003). MÖ 2300 ile 2000 arasında, Kiklad Adaları'ndaki ve Girit'teki yaşam tarzındaki birlik, göçebe istilacıların akınları sonucu bozuldu (Ronan, 2003) (Şekil 2).



**Şekil 2**: Girit Adasının coğrafi konumu.[5]

[5] **Görsel:** https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kriti_in_Greece.svg#/media/File:Kriti_in_Greece.svg (Ziyaret Tarihi: 29.11.2019, 19.42)

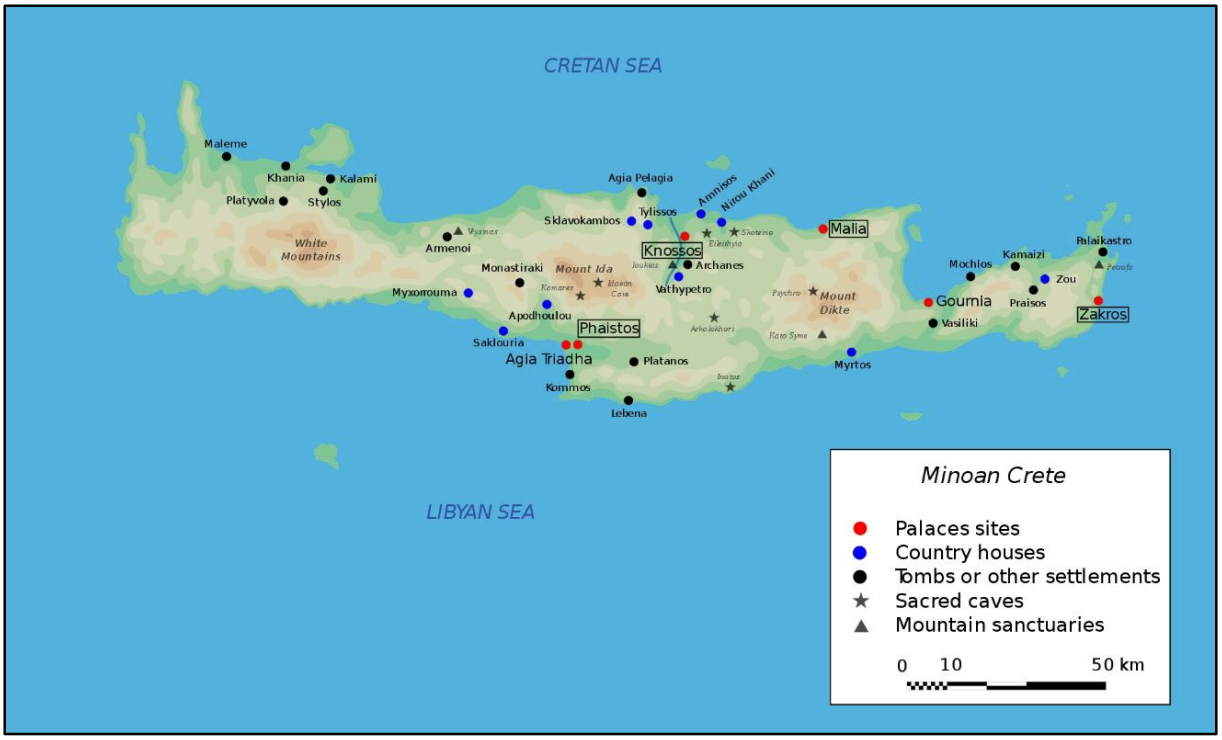
İlk büyük, çok odalı kompleks (Evans'ın "Minos Sarayı" olarak adlandırdığı), MÖ 2000 yıllarında Knossos'ta, o zamanlar binlerce kişinin yaşadığı bir kasaba inşa edildi (Pomeroy ve diğ, 2004). Knossos kadar büyük olmayan diğer büyük saraylar her biri birkaç yüz mil karelik bir alanı kontrol eden Phaistos, Mallia, Zakro ve diğer yerlerde devam etti (Pomeroy ve diğ, 2004). Girit'teki ve diğer Ege adalarındaki politik ve kültürel gelişmeler muhtemelen uluslararası ticarete dâhil olmalarına bağlanabilir (Pomeroy ve diğ, 2004).

Bonnard (2004) bu "Minos Uygarlığı" hakkında şöyle bahsetmektedir:

*"Eskilerin bazen Pelasglar dedikleri bu halkın gerçek adını bilmiyoruz. Biz onları bir kıyısında bulundukları ve adalarında oturdukları denizin adına göre Egeliler diye adlandırıyoruz hatta uygarlıklarının merkezi Girit olduğundan Giritliler diyoruz"*

Minos Medeniyeti'nin merkezleri arasında güneydeki Phaistos ve kuzey kıyısındaki Mallia vardı (Ronan, 2003). İçlerinde birer sarayın da bulunduğu, Girit'in en önemli merkezleri, esas olarak adanın doğu yarısında kümelenmişlerdi (Tekin, 2010). Bunlar: Knossos, Mallaia, Zakros ve Phaistos'tur (Tekin, 2010). Bunlara, içlerinde birer saray içermeyen Palaikastro, Gurnia, Hagia Triada ve batıdaki Khania (Hanya) yerleşmeleri de eklenebilir (Tekin, 2010). Ancak en önemli merkez, kıyıdan birkaç kilometre içeride bulunan Knossos'du (Ronan, 2003).

Minoslu Giritlilerin kökeni ile ilgili birçok varsayım vardır. Anadolu'dan gelme bir kavim olduğu düşünülmektedir, Troya Savaşı'nın olduğu çağda Anadolu'nun ve Yunanistan'ın bu kültürün etkisi altında kalmış olabildiği düşünülmektedir. Girit için İlyada'da "yüz kentli ada" denilmektedir (Homeros, 2013a) (Şekil 3).




**Şekil 3**: Kutu içerisinde Minos uygarlığının önemli kentleri gösterilmiştir.[6]

Leeming (2017), Minosluların sonraki halklara yaptığı etkiden şu şekilde bahsetmiştir:

*"Minosların Yunanistan anakarası ve Anadolu'daki Greklerle ve Grek-öncesi halklarla temasları daha sık ve daha dolaysızdı. Grekçe, sonunda Girit'in dili haline gelmiş ve Girit Adası Grek mitolojisinde önem kazanmıştır. Mikenler, Grek Panteonu'nun kendilerine ait versiyonununu Girit'e getirecekler ve kendileri de Minos dini ve mitolojisinin bazı yönlerinden etkileneceklerdi.*

*Grekler, Girit'in ve saraylarının büyüsüne kapılmışlardı ve öyküleri hep bir ada ortamında geçen tam bir mitoloji oluşturmuşlardı. Bu mitolojinin, özellikle Thauseus, Labirent, Minotor miti ve Deadalus ile İkarus'un o bildiğimiz öyküleri, Mikenler ile Minoslar arasındaki rekabet ve savaş haliyle bağlantılı olabileceğini söylemektedir."*

Giritliler, Akdeniz Havzası'nın ilk deniz gücü olmakla birlikte, daha ziyade güçlü hükümdarları Kral Minos sayesinde hatırlanır (Ronan, 2003). Minosluların inancında, Ronan (2003)'a göre Zeus ve Europa'nın efsanevi oğlu Minos, Girit Krallığı'nı deniz tanrısı Poseidon'un yardımıyla ele geçirmişti. Bu da, Giritlilerin ne kadar yaman denizciler olduğunu

[6] **Görsel:** https://en.wikipedia.org/wiki/Minoan_civilization#/media/File:Map_Minoan_Crete-en.svg (Ziyaret Tarihi: 29.11.2019, 19.48)

vurgulamaktadır (Ronan, 2003). Minos Uygarlığı'nın MÖ 12. yüzyıla dek deniz egemenliğini elinde tuttuğu halde, Girit gemilerinin Akdeniz'in batısında nereye kadar gittikleri bilinmemektedir (Homeros, 2013b). Minos sanatında ise, Ronan (2003)'e göre, gerek duvar resimleri, gerek çanak çömlek üzerindeki resimler, Minosluların doğayı dikkatle gözlediklerine işaret etmektedir. Çeşitli bitkileri, yaban ördeği, ahtapot ve uçanbalık da dâhil olmak üzere birçok hayvanı gerçeğe çok yakın olarak tasvir etmişlerdir (Ronan, 2003).

Minos kültürünün en parlak dönemini takiben bir dizi felaket meydana geldi (Ronan, 2003). Önce MÖ l500'de, Girit'in yaklaşık 110 km. kuzeyindeki Thera Adası'nda büyük bir volkan patlaması oldu (Ronan, 2003). Bu patlama adadaki yerleşim bölgelerini metrelerce kül tabakası altına gömmekle kalmayıp Girit'in kuzey kıyılarını ve Kikladları yüksek dalgalara maruz bıraktı; bu patlamadan dolayı Melos Adası'nın bir kısmının da tamamen sular altında kaldığı tahmin edilmektedir (Ronan, 2003). Patlamanın, Girit Medeniyeti'nin çekirdeği üzerindeki olumsuz etkileri kalıcı olmasa da, yaklaşık bir nesil sonra, MÖ 15. yüzyılın ortalarına doğru Girit'in güneyinde ve merkezinde bulunan önemli yerlerin çoğu aniden yanarak yok oldu (Ronan, 2003). Bir ihtimal, bütün bu yıkımın, Minos Uygarlığı'nın çoktan işlem gören ticaret ağlarını genişleten ve Minos dilini kendi dillerine uyacak şekilde uyarlayan, Grekçe'nin erken bir şekli olan anakaradaki Grekler yani o dönemki Mikenler tarafından işgal edilmesinden kaynaklanıyordu (O'Brein, 2007). Bütün bunların sonucunda, MÖ 2400'den 1400'e, bir yandan Mısır ve Mezopotamya'nın eski kültürleriyle, öte yandan Yunanistan ve Anadolu'yla alışverişi sağlayan ve bin yıl boyunca Akdeniz'e ışık saçan Minos veya Girit Uygarlığı sona ermişti. Kikladlar da, Girit'in tahrip olmasından az sonra, yarımadadan gelenler tarafından istila edilerek yağmalandı (Ronan, 2003). Burada da, yerleşim merkezleri yanarak yok oldu. MÖ 1400 ile 1150 arasında Girit'e yeni bir yıkım dalgası geldi ve bu sefer Knossos Sarayı, bir daha inşa edilmemek üzere yıkıldı (Ronan, 2003). MÖ 13.yüzyılın sonuna doğru, Peleponnes Yarımadası'ndaki başlıca şehirler kuzeyden gelen barbar istilası sırasında yok edilip yıkıldı ve bu istila, tüm Ege medeniyetinin çöküşünü başlattı (Ronan, 2003).

Beksaç (2014), bu konu hakkında şöyle bahsetmiştir:

*"MÖ 2.binyıl döneminin ortasında Akdeniz dünyasında Avrupa tarihine sonsuza dek damgasını vuracak olan değişiklikler meydana geldi. Minos Uygarlığı krallar tarafından yönetilen Akhalar baskısı altında kayboldu. Yeni oluşan uygarlığın geçici adı Miken'dir ve bu dönemin en ünlü şehirlerinden birinin adıdır."*

## 2.3. Miken Uygarlığı (MÖ ~1650-1100)

Yunan anakarası yaklaşık MÖ 1600'lerden itibaren, Mikenliler olarak adlandırdığımız bir halkın egemenliği altına girdi (Bingham ve diğ, 2014). Adları kültürlerinin ilk kanıtlarının bulunduğu "Mykenai" şehrinden gelmektedir (Bingham ve diğ, 2014).

Akhalar ya da Mikenler genellikle Avrupalı tarihçiler tarafından Orta Avrupa Tunç Çağı kültür çevresinden Yunanistan'a inen Hint-Avrupalılar olarak kabul edilmişlerdir (Bahar, 2011). Grek kültürü öncesinde Girit Adası'nda Minos Uygarlığı varken, MÖ 20. yüzyıla doğru ilk Miken kavimlerinin akını başlamıştı ve kuzeyden gelen bu ırk, Egelilere göre çok ilkeldi (Homeros, 2013). Mikenler, Yunanistan'a MÖ 2000'lerde gelmiş olan, önemli merkezlerini Homeros'un destanları vasıtasıyla öğrendiğimiz, Grekçe konuşan bir halktı (Leeming, 2017). Bu merkezlerin en önemlisi, yarı efsanevi kral Agamemnon'un şehri "Miken (Mykenai)" idi. MÖ 16. yüzyılda Mikenler, merkezi "Miken" olan bir uygarlık kurmuşlardı (Homeros, 2013a) (Şekil 3). Homeros destanlarında Mikenlere, "Akhaioi" (Akhalar) denmekteydi, ancak Danoi (Danaolar) ve Argoslular adları da kullanılmaktadır (Homeros, 2013a). Minosluların tersine Mikenliler aristokrat prenslerin yönetimi altındaki kale kentlerde yaşayan savaşçı bir halktı (Leeming, 2017). Mimaride mücevher yapımından ve diğer el sanatlarında ilerlemişlerdi (Leeming, 2017) (Şekil 4).



**Şekil 4:** Miken Uygarlığı'nın merkezi "Mycenae"nin coğrafi konumu[7].

Minoslular MÖ 17.yy boyunca Ege Denizi'nin lider gücü olmuşlar ve MÖ 16. yy'da Ephesos (Efes)'e kadar Minos yerleşim yerleri kurmuşlardı (Brandau ve diğ., 2015). Sonra Minos egemenliğinin sonu geldi (Brandau ve diğ., 2015). Kuzeyin soğuk iklimine uygun megaron tipi evlerini esas olarak değiştirmedikleri halde, Minos kültürünün verilerini yavaş yavaş benimsediler (Homeros, 2013a). Yine de, dinleri ve mitolojilerinde olduğu gibi bu konularda da, MÖ 1400'lerde fethettikleri Minoslardan etkilenmişlerdir (Leeming, 2017). Minos dışında; Anadolu, Ege ve Yunanistan'ın yerli kavimleri ile kaynaşmış olmalıdırlar (Bahar, 2011). Hititlerin özellikle Arzava[8] ülkelerini kontrolü altına aldıkları sırada ilişki içinde oldukları Batı Anadolu ve Ege kavimlerindendi (Bahar, 2011). Ege'nin batı sahilinde Yunanistan ana-karasında MÖ 2000-1600 ve Pelopones'de yaşıyorlardı (Bahar, 2011). Savaşçı çoban olan bu topluluklar, sürüleri için yeni otlaklar arıyorlardı (Bahar, 2011). Burada yarı-

[7] **Görsel:** https://en.wikipedia.org/wiki/File:Greece_location_map.svg (Ziyaret Tarihi: 29.11.2019, 20.06)
[8] **Arzava:** İlk Çağ'da Batı Anadolu'da Göller Bölgesi'nden Ege Denizi'ne uzanan bir kuşakta kurulmuş olan bir devlettir. Doğusunda Hitit Krallığı, kuzeyinde hakkında çok az bilgi bulunan Assuva federasyonu yer almaktaydı (https://tr.wikipedia.org/wiki/Arzava) (Ziyaret Tarihi: 29.11.2019, 20.00)

göçebe topluluklar şeklinde Theselya, Ftiotis, Mykenai, Trins, Boiotia, Attika, Argolis ve Mesenia'ya yerleştiler (Bahar, 2011).

Leeming (2017) bu konu hakkında şöyle demiştir:

*"Miken Uygarlığı'nın MÖ 1100'de tamamen gerilemesinin nedeni, net olmamakla birlikte bir diğer Grekçe konuşan halkın, Dorların istilasına bağlanabilir.*

*Her halükârda Miken Uygarlığı'nın Yunan Karanlık Çağı denen ve MÖ 8.yy sonlarında yeni bir yazı sisteminin, Fenikelilerin icat ettiği alfabenin Yunancaya uyarlandığı bir sistemin ortaya çıkışına kadar süren sosyal ve kültürel durgunluk döneminin başlangıcını belirlemiştir."*

Yunanistan anakarasında, yüksek düzeyli kültürlerine bolca Minos unsuru katan Mikenliler güçlenmeye başlamıştı (Brandau ve diğ. 2015). Miken Uygarlığı, Geç Helladik Dönem'de[9] MÖ 1650-1050'de Orta ve Güney Yunanistan'a egemen oldular (Gates, 2015). Miken kültürü Güneybatı Yunanistan'da Messania'da ve Mykenai bölgesinde Klasik Yunan Dönemi'nde Argos kentinin bulunduğu Argolis olmak üzere iki bölgede biçimlenmişti (Gates, 2015). MÖ 15.yy'dan itibaren topraklarını Ege'nin karşı kıyılarına Anadolu'ya kadar genişleterek bir zamanlar Minosluların denetimindeki toprakları ele geçirdiler (Gates, 2015).

Mikenler çeşitli kavim adları ile bütün Yunanistan'a yerleşmişler, küçük kentler kurup her bölgeyi güçlü bir kaleyle egemenlikleri altına almışlardır (Homeros, 2013a). Mykene, Pylos, Sparta, Phthia bu kalelerin birkaçıydı; her birinin başında bir kral vardı (Homeros, 2013a). Mısır ve Levant'taki yerleşik medeniyetlerin yanısıra, Avrupa ve Batı Akadeniz ile kapsamlı temaslar kurdular (Gates, 2015).

Beksaç (2014), Miken Uygarlığı'nın yok olmasıyla ile ilgili şunları söylemiştir:

*"Truva Savaşı'yla beraber MÖ 1.binyılın başından itibaren, Miken Uygarlığı'nın ölümüne ve şehir devletlerinin ortaya çıkmasına neden olan Yunanlıların ciddi sosyo-ekonomik ve politik değişiklikleri başlamıştır. Trakya'da ise, toplum hala Miken tipinde yaşamaya devam etmektedir ve ekonomi aynı şekilde düzenlenmiştir."*

[9] **Geç Helladik Dönem:** Yunan Anakarasında geç Tunç Çağı için kullanılan terim (Gates, 2015).

## 2.4. Grek Uygarlığı (MÖ ~1000-31)

### 2.4.1. Karanlık Çağ (MÖ ~1000-750)

Bu terim bazı modern tarihçiler tarafından yaklaşık MÖ 1100-800 arasındaki süreyi tanımlamak için kullanılır (Sacks, 2005).

Sacks (2005), "Karanlık Çağ"ı şu şekilde anlatmaktadır:

*"Miken Uygarlığı'ndan çöküşünden sonraki anakara Yunanistan'da hüküm süren durgun bir zaman dilimidir. Döneme, karamsarlığı nedeniyle "karanlık" denir. Arkeolojik kanıtlar, yaygın bir yıkım, nüfus kaybı ve yoksulluğun resmini oluşturur. Bu çağda, Mikenliler'in okuryazar ve sanatsal kültürü yok olmuş gibi görünmekte ve nüfus kozmopolit saray alanlarından küçük, izole köylere kaymıştır, ayrıca Akdeniz'in diğer medeniyetleriyle ticareti durmuştur."*

MÖ 9. yüzyılda Yunanistan'ın kıyı köylerinde ve adalarda yaşayan insanları Avrasya ya da Afrika'nın başka yerlerindeki üreticilerden ayıran çok az şey vardı (Harman, 2013). Miken belki birkaç mitos dışında tamamen unutulmuştu ve kale sarayları yıkılmaya terk edilmişti (Harman, 2013). Özellikle Yunanistan Ana-karasından gelen göçmenler, gemilere binip Ege'yi geçerek Küçük Asya kıyılarında bir dizi yeni yerleşim yerleri kurdular (Mcneill, 2002).

Tekin (2010), ise "Karanlık Çağ" hakkında şunları söylemektedir:

*"Miken (Akha) Uygarlığı, son yıllarda bir görüşe göre Ege Göçleri çevresinde Yunanistan'ın kuzeyinden güneye inen Dorlar tarafından MÖ 1200-1150 yılları civarında yıkılmıştı. Dorlar, bir süre Yunanistan'ın kuzeyindeki "Doris" bölgesinde oturduktan sonra Peleponnessos, Girit, Anadolu'nun güneybatı kıyıları ve bu kıyıların önündeki adalara yerleşmişlerdi. Dorlar da, Mikenler gibi Grekçe konuşuyorlardı; fakat bir görüşe göre Mikenler Aiol ve Ion lehçesini, Dorlar ise Dor lehçesini kullanıyorlardı. Dorların Dor lehçesini kullanmış olmalarında tartışma olmasa da, Mikenlerin Aiol ve Ion lehçelerini kullanmaları tartışmalıdır. Yapılan dilbilimsel araştırmalar Ion lehçesinin MÖ ~1200'den önce mevcut olmadığını göstermiştir. Ayrıca, Aiol ve Dor lehçelerinin o tarihlerde belirgin bir şekilde birbirinden ayrılmadığı öne sürülmektedir."*

Yunanistan'ın kuzeyi ile güneyi arasında dilbilimsel açıdan bir farklılık yoktur (Tekin, 2010). Diğer boylardan Ionlar, Attika, Euboia, Ege Adaları ve Anadolu'nun batı kıyılarının orta kesimine; Aioller ise, Lesbos Adası ve Anadolu'nun kuzeybatısına (Çandarlı körfezi çevresine) yerleşmişlerdi (Tekin, 2010). Bu bölgeler daha sonra Ionya, daha kuzeyi de Aiolya olarak tanınacaktır (McNeill, 2002). Grek yerleşim yerleri, yörenin yerli halklarına karşı kendilerini korumak için, kolay savunulur yarımadalarda ve öteki uygun yerlerde toplanmıştı (McNeill, 2002) (Şekil 5).




**Şekil 5**: Grek kolonilerinin günümüz Yunanistan ve Türkiye'deki konumları (MÖ ~1000-700).[10]

## Aioller

Batı Anadolu'ya ilk gelenler Aioller idi (Tekin, 2010). Yunanistan'daki Teselya ve Boiotia bölgelerinden gelen Aioller Lesbos Adası ile Batı Anadolu'nun kuzey kesimine yerleştiler (Tekin, 2010). Bu nedenle bu bölge Aiolis adını aldı. Kuzeydeki Hermus Nehri'nden Çanakkale Boğazı'na (Hellespont) kadar uzanan Aiolis, Aioller tarafından doğudaki göçlerde

[10]**Görsel**: https://tr.pinterest.com/pin/82472236901814360/ (Ziyaret Tarihi: 08.10.2019, 20.03).

yaklaşık MÖ 1000-600 yılları arasında kolonize edildi; yakındaki Aeneas adası Lesbos (Midilli), bu istilalar için savunma yapılabilecek bir üs olarak görülüyordu. Aiolis'in ana şehri Kyme (Aliağa) idi (Sacks, 2005).

Tekin (2010), "Aiol" kolonizasyonu hakkında şöyle bahsetmiştir:

*"Heredotos 12 Aiol kentinden söz etmektedir. Bu kentler, Kyme (Aliağa-Nemrut Koyu), Larissa (Buruncuk Köyü), Neontheikhos (Yanıkköy), Temnos (Görece-Kayacık Tepesi), Killa (Zeytinli Köyü yakınında?), Notion (Ahmetbeyli), Aigiroesse (Kavaklıdere Köyü), Pitane (Çandarlı), Aigaia (Köseler Köyü-Nemrut Kale), Myrina (Aliağa-Kalabaktepe), Gryneion (Yenişakran) ve Smyrna'dır (İzmir). Ancak Smyrna sonradan Ionia'ya dâhil olmuştur. Ayrıca Kyme Aiolis'teki başka ufak kentlerin de kurucusu idi. Heredotos, Aiolis'in Ionia'dan daha bereketli ama havasının o kadar güzel olmadığı söylemektedir. Aiolis'in hemen doğusunda, Kaikos (Bakırçay Vadisi) ve kuzeyindeki dağlarda kent yaşamından uzak bir halk olan Mysialılar yaşıyordu. Ailos'in kuzeyinde yer alan Troas'taki en önemli Aiol kentleri Kebren ve Skepsis idi."*

**Ionlar**

Daha sonra Ionlar, Batı Anadolu'nun orta kesimine yerleştiler ve bölge onların adından dolayı Ionia ismini aldı (Tekin, 2010). Genel kanıya göre Ege Adaları'nı da içine alacak şekilde Smyrna'dan Ege Denizi kıyısındaki batı sahilleri Ionia'ya tekabül eder (Casabonne, 2012). İnanışa göre MÖ 1000 yılına doğru kara Yunanistan'dan gelen, Ion kökenli Grekler tarafından iskân edilmişti (Casabonne, 2012). Ion kolonizasyonu, Aiol kolonizasyonundan sonra ama yine MÖ 10. yy sonlarında gerçekleşmişti (Tekin, 2010). Ionlar, Peloponnessos'un kuzeyindeki yurtlarından sürülüp geçici bir süre Atina'da yerleşmişler ve geleneğe göre Atina kralı Kodros'un oğullarının liderliğinde Batı Anadolu'da bugünkü İzmir ve civarına göç etmişlerdi (Tekin, 2010). Kendi bağımsız siyasal yapılarını kurmuşlardı; ancak yine de Ionların Atina'ya karşı her zaman duygusal bir bağı olduğu bilinen bir gerçektir (Tekin, 2010).

Homeros da Ionlardan kent ismi vermeksizin bir kez bahseder (Casabonne, 2012). Ionlara ismini veren kişi olarak görülen Ion, aynı zamanda Atina ile bağlantılı bu halkın atasıdır. Bu mitin politik bir ideolojinin meyvesi olup olmadığı sorgulanabilir (Casabonne, 2012). Bu bağlamda akla ilk gelen Atina kentinin, MÖ 5. yy' da Attika-Delos Deniz Birliği'nin kuruluşundan sonra büyük bir güç haline gelerek Anadolu'da toprak edinme arzusunun bir

sonucudur (Casabonne, 2012). Ionia'nın güney sınırı Büyük Menderes Irmağı'na değin uzanıyordu.

Tekin (2010), "Ion" kolonizsayonu hakkında şöyle bahsetmiştir:

*"Heredotos'un sözünü ettiği 12 Ion kenti, Miletos (Balat), Myus (Avşar Köyü), Priene (Güllübahçe), Ephesos (Selçuk), Kolophon (Değirmendere), Lebedos (Gümüldür), Teos (Sığacık), Klazomenia (Urla), Phokaia (Eski Foça), Khios (Sakız Adası), Erythrai (Ildırı) ve Samos'tur (Sisam Adası)*

*Bu kentlere daha sonra 13. kent olarak Smyrna dâhil olmuştur. 12 Ion kenti, Panionion (Ionlar Birliği) çatısı altında bir birlik oluşturmuşlardı. Dinsel ve siyasal nitelikli bu birliğin toplantı yeri Priene topraklarında olup bugünkü Güzelçamlı mevkiindeydi. Melia'daki Poseidon Helikonios Tapınağı yeni federal merkezin tapınağı olmuştu. Heredotos Ionia'nın havasının ve ikliminin hiçbir bölge ile karşılaştırılamayacak kadar güzel olduğunu söylemektedir"*

Ionia'nın Grekleri, kent devletini, yani "polis" kurumunu yaratarak, tüm Batı dünyasının, siyasal örgütlenişi belirli ülke sınırlarıyla tanımlanmış egemen birimler, yani devletler olarak gerçekleştirme eğilimlerini aldıkları bir örnek ortaya koymuş oldular (McNeill, 2002).

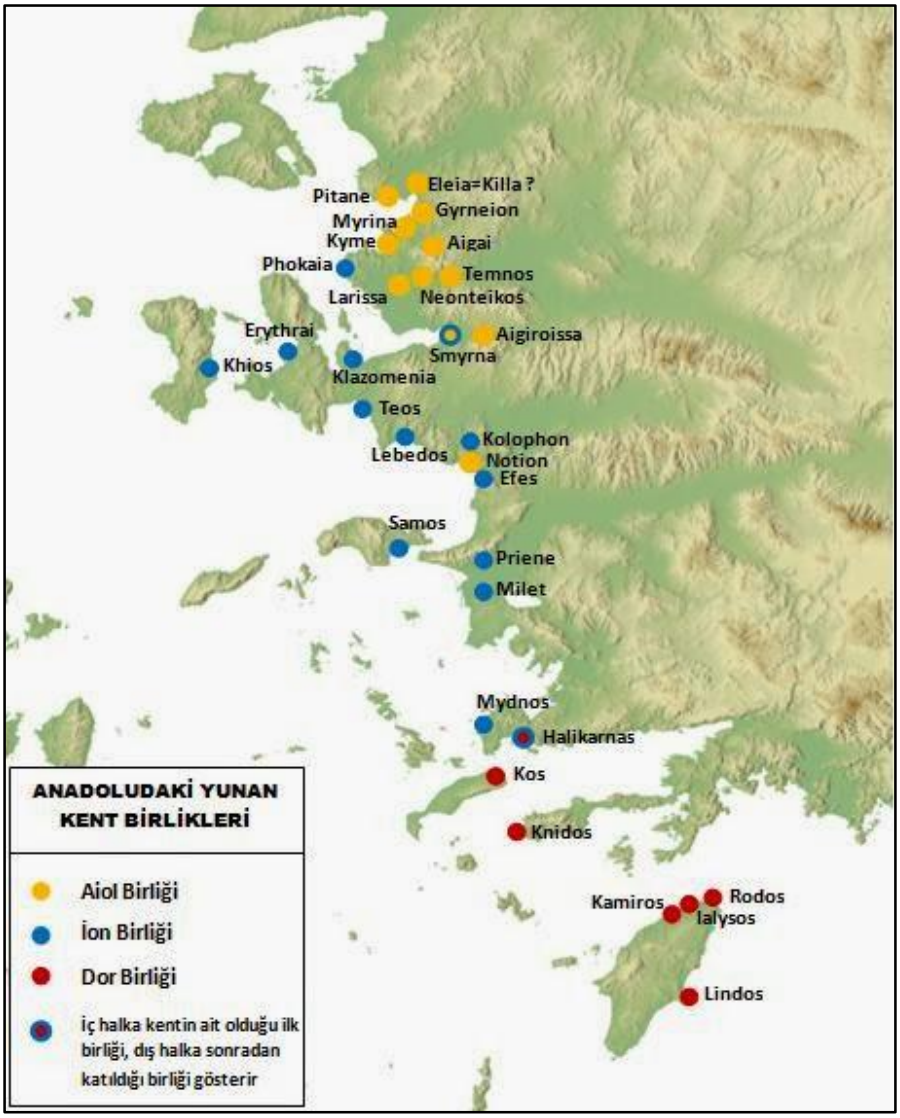
**Dorlar**

Son olarak da Dorlar, Batı Anadolu'nun güneybatı köşesi ile karşısındaki adalara ve özellikle Rhodos ve Kos'a (İstanköy) yerleştiler (Tekin, 2010). Bu bölge burada daha önce yaşayan Karlar'dan Karia adını taşımaktaydı (Tekin, 2010).

Tekin (2010), "Dor" kolonizasyonu hakkında şöyle bahsetmiştir:

*"Karia'daki önemli Dor kentleri arasında Halikarnassos (Bodrum), Lindos (Rhodos Adasın'nda), Lalysos (Rhodos Adasın'nda), Kameiros (Rhodos Adası'nda), Kos (İstanköy Adası) ve Knidos'u (Datça-Reşadiye) sayabiliriz. Eskiçağ yazarları Halikarnassos'u Yunanistan'ın Argolis bölgesindeki Troizen'den gelen göçmenlerin, Knidos'u ise Spartalıların kurduğunu belirtir. Ionların 12 kent devleti gibi, Dorlar'ın da altı kentten oluşan bir birlikleri (Heksapolis) vardı ve dinsel merkezleri Knidos toprakları içinde bulunan Triopion Apollon Tapınağı idi"*

Ionia, Aiolis ve Karia bölgesindeki kentlerin çoğu kıyıya dar bir kıstakla (İsthamos) bağlı yarım adalar (Tombolo'lar) üzerinde kurulmuşlardı (Tekin, 2010). Bu koşullar denizci halklar için elverişli olduğu gibi, kara tarafından gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı güçlü bir savunmaya da imkân veriyordu (Tekin, 2010). Batı Anadolu bölgesinde yer alan Grek (Yunan) kökenli bu kent devletleri hiçbir zaman bir araya gelip tek bir Grek (Yunan) devlet çatısı altında toplanmamıştır, sadece söz konusu kent devletlerini bir arada tutan dil, din ve kültür birliğiydi (Tekin, 2010). Bu kent devletleri Grekçe'yi (Eski Yunanca) konuşuyorlardı; Homeros'un da anlattığı tanrılara (Zeus, Athena, Apollon, Artemis, Poseiodon gibi) inanıyorlardı (Tekin, 2010). Sanat, mimarlık, giyim kuşam, gelenek, görenek açısından Eski Yunan dünyası ile birleşen bir kültürü paylaşıyorlardı (Tekin, 2010) (Şekil 6).




**Şekil 6:** Anadolu'daki Grek (Antik Yunan) Kent Birliklerinin konumları.[11]

[11] **Görsel:** http://egeiou.blogspot.com/2014/01/taslak.html (Ziyaret Tarihi: 29.11.2019, 20.33)

## 2.4.2. Arkaik Dönem (MÖ ~750-550)

Grek kültüründe MÖ 800'den bir süre sonra yeniden canlanmanın ilk izleri görülmeye başladı (Bingham ve diğ, 2014). MÖ 500'lü yıllara kadar süren bu yeni dönem Arkaik Dönem olarak bilinir (Bingham ve diğ, 2014). Bu dönemde Grek nüfusu büyüdü ve diğer ülkelerle iletişim arttı. Yunan sanatı ilerledi ve yazı tekrar keşfedilerek geliştirildi (Bingham ve diğ, 2014).

Greklerin refahı, polis (şehir devleti) olarak bilinen siyasi birimin yükselişini gören, Arkaik Dönem'in başlarında devam etti (MÖ ~700–600) (Sacks, 2005). Madeni paralar icat edildi ve muhtemelen Mısırlılar gibi komşu halkların etkisiyle anıtsal taş heykel ve mimari yaratılmaya başlandı (Sacks, 2005).

Martin (2014), "Arkaik Dönem"den şöyle bahsetmiştir:

*"Yunanlılar Arkaik Çağ'da en yaygın ve en etkili yeni siyasi biçimleri kent-devletini (polis) tam anlamıyla oluşturdular. "Eski Moda Çağ" anlamına gelen ve Yunan tarihinin yaklaşık olarak MÖ 750-500 arasını adlandıran "Arkaik Çağ" terimi, sanat tarihi kaynaklıydı.*

*Yunan sanatı çalışan bilim insanları bugün eskisi kadar yaygın olmayan estetik yargı ölçütünü kullanarak bu dönemden yapıtların tarzının izleyen dönemin (MÖ 5. ve 4. yüzyıllar) daha natüralist sanatına göre eski moda gözüktüğü hükmüne vardılar. Arkaik Çağ heykeltıraşları Mısır heykellerini taklit ederek dimdik, düz duran bağımsız figürler yaptılar. Klasik Dönem'dan itibaren sanat gelişti, heykeltıraşlar konularını çok daha çeşitli ve dinamik figürlerle tasvir ettiler."*

Sacks (2005), ise "Arkaik Dönem"i şu şekilde anlatmıştır:

*"MÖ 500 yıllarında, yeni Grek şehir devletlerinin birçoğu, sanatın güçlü müşterileri olan tiranlar tarafından yönetildi. Topluluklar gelişmeye devam etti ve ticaret arttı. Aynı dönemde, büyük Pers İmparatorluğu Grekleri fethetme girişimlerine başladı. Genel olarak sayıca fazla olmasına rağmen, Grekler (Atinalılar önderliğinde) Persleri yendi; zafer, kamusal sanat eserlerinde, medeni kuvvetlerin barbar olanlara karşı zafer kazandığı mitolojik savaş sahneleriyle kutlandı (Tanrılar ve Devler, Yunanlılar ve Centaurlar, Yunanlılar ve Amazonlar ve Yunanlılar ve Truva atları). MÖ 479 tarihinde, Pers Savaşları'nın sonu Arkaik Dönem'in sonunu ve Klasik Dönem'in başlangıcını gösterir."* (Şekil 7)



**Şekil 7:** Dönem mimarisinin örneklerinden Apollon Tapınağı (Korinth)[12]

## 2.4.3. Klasik Dönem (MÖ ~550-330)

MÖ 500 ile MÖ 336 yılları arasındaki bu dönem Grek tarihinde Klasik Dönem olarak bilinir (Bingham ve diğ, 2014). Bu sürenin önemli bir kısmında şehir devletleri görkemli Atina Şehri'nin egemenliği altındaydı (Bingham ve diğ, 2014).

Miken'in yıkılmasından 700 yıl sonra, Yunanistan'da yeni bir medeniyet gelişti. MÖ 5. yy'da Yunanistan'ın ve özellikle Atina'nın kültürel ve politik yaşamının Batı medeniyeti üzerinde derin bir etkisi olacaktı (O'Brein, 2007). Kamusal ve kutsal mimari yapıları ve tasarlanmış şehirleriyle, Yunan uygarlığı mimarlık tarihinde farklı bir yere sahiptir (Uçar, 2011). Grekler MÖ 750 den MÖ 350'ye kadar Mısır'dan çok şey aldılar ve ilk heykellerini, kolon kirişli taş mimarilerini de Mısır modellerinden sentezlediler (Uçar, 2011). Minos ve Miken uygarlıklarından etkilendiler (Uçar, 2011). Bu sentezin sonucunda ise daha soylu bir

[12] **Görsel:** https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/49/CorintoScaviTempioApollo.jpg (Ziyaret Tarihi: 29.11.2019, 20.38)

mimari üsluba ulaştılar (Uçar, 2011). Yunan mimarlar "klasik düzenler" olarak bilinen ve doğadan esinlenen bir ideal yapı oranları sistemi geliştirdiler (Uçar, 2011).

Uçar (2011), "Klasik Dönem" hakkında şu yorumda bulunmaktadır:

*"Grek kültürü MÖ 5. yüzyılda zirveye ulaştı ve Atina bir demokrasi merkezi oldu; bunun etkisiyle yeni yasam biçimleri ve yeni yapım yöntemleri benimsendi, yeni yapı tipleri ortaya çıktı. Her şehrin spor salonu, tiyatrosu ve şehir halkının toplantı yaptığı bouleuterion'u bulunuyordu. Atina'da bulunan tapınak, çok eskiden bronz çağı kalesi olan ve arkaik tapınakları Persler tarafından yıkılan Atina'daki kutsal tepe Akropol'de inşa edildi. Bir tapınak kompleksinden çok bir şehir olan Akropol, heykelci Phidias tarafından ağırlıklı olarak Dor düzeninde tasarlandı ve üzerindeki tüm yapılar peyzaja uygun şekilde birbiriyle uyum içinde yerleştirildi. Daha sonra Helenistik ve Roma dönemlerinde de yeni yapılar eklendi. Tanrıça Athena'ya adanmış olan Parthenon MÖ 438 yılında Dorik düzenin ideal bir örneği olarak inşa edildi."* (Şekil 8).



**Şekil 8:** "Parthenon" olarak bilinen "Athena Tapınağı" (Atina).[13]

[13] **Görsel:** https://wallpapercave.com/parthenon-wallpaper (Ziyaret Tarihi: 29.11.2019, 20.46)

## 2.4.4. Hellenistik Dönem (MÖ ~330-31)

İskender'in ölümünden sonraki yüzlerce yıl boyunca imparatorluğunun yayılmış olduğu coğrafya Grek (Antik Yunan) kültürünün etkisinde kaldı (Bingham ve diğ, 2014). "Yunan" anlamına gelen "Hellen" sözcüğünden ötürü bu geniş coğrafya "Hellenistik Dünya" olarak tanımlanır (Bingham ve diğ, 2014). MÖ 30 yılındaki Roma'nın fethine kadar olan dönem de "Hellenistik Çağ" olarak bilinir (Bingham ve diğ, 2014).

Bu terim, araştırmacılar tarafından yaklaşık MÖ 323-31'deki genişlemiş, kültürel olarak gelişmiş Grek dünyasının çağını tanımlamak için kullanılmaktadır (Sacks, 2005). Greklere doğrudan atıfta bulunan "Hellenic" kelimesinin aksine, "Hellenistik" kelimesi "Hellazein" fiilinden, "Grekçe konuşmak veya Grekleri tanımlamak" anlamına gelir ve Büyük İskender'in (MÖ 334-323) fethileri sonrasında ortaya çıkan Grek kültüründen etkilenen topluluklara atıfta bulunur (Sacks, 2005). Bu Helenistik dünya, güney Fransa'dan kuzey Afganistan'a kadar uzandı. Karakteristik doğası, özellikle Yakın Doğu'da ve Küçük Asya'da (Anadolu), Grek ve Doğu kültürlerinin birbirine karışmasıydı (Sacks, 2005).

Lloyd (1997), "Büyük İskender" hakkında şöyle bahsetmektedir:

*"MÖ 4. yüzyılın ilk on yıllarında Helen kültürünün Batı Avrupa'ya, Balkanlar üzerinden Rusya'nın güneyine hızla yayıldığı görüldü. Bununla birlikte Yunanistan bu dönemde gitgide yoğunlaşan bir toplumsal ve ekonomik durgunluk yaşamış gibi görünmektedir. Küçük Asya kentleri Pers İmparatorluğu'yla ilişkilerini, ona bağımlı kalmayı memnuniyetle kabullenmiş olarak sürdürürken, Ege ile Avrupa anakarasındaki eski kentler arasında bölgesel düşmanlıklar öylesine derinleşmişti ki, büyük davada bile birlikte hareket etmeleri artık düşünülemez olmuştu. Pan-Helenizm ülküsüne bağlı kalanlar, bundan böyle birleşmenin ancak tek bir devletin egemenliğini zorla kabul ettirmesi ya da bir önderin güçlü etkisiyle gerçekleşebileceğini açık biçimde kavramış olmalıydılar. Görüleceği gibi, bu iki gereksinim de karşılanacaktı, ancak bunu sağlayacak kaynağı kestirmek o sırada hemen hemen olanaksızdı."*

Sacks (2005), ise "Büyük İskender" hakkında şöyle bahsetmektedir:

*"Geleceğini iki efsanevi kahraman üzerinde modelledi; dünyayı uygarlaştıran Herakles ve büyük asker Akhilleus. Efsaneye göre, yaklaşık dokuz yaşındayken İskender, Bucephalus'un eğiticisi başarısız olduğu için kendisi ehlileştirdi. Bucephalus, gelecek 20 yıl boyunca büyük savaşlarının her birine onu taşıyan İskender'in savaş atı oldu"* (Şekil 9).



**Şekil 9:** Büyük İskender ve Bucephalus heykeli (Pella, Makedonya)[14]

Sacks (2005)'a göre, Büyük İskender, antik dünyanın en iyi savaş komutanıydı ve 33 yaşında doğum gününden önce yüksek ateşten öldüğünde, dünyanın gördüğü en büyük imparatorluğu kurmuştu, bu imparatorluk Adriyatik Denizi'nden İndus Nehri'ne kadar uzanmış olup yaklaşık 3,000 mil uzunluğundaydı. Başlıca başarısı, eski dünyanın haritasını yeniden düzenleyen bir olay olan Pers İmparatorluğu'nun fethiydi. Daha önceki 200 yıl boyunca, Pers İmparatorluğu, Grekleri 'in doğu sınırında tehditkâr bir düşmandı (Sacks, 2005).

[14]**Görsel:**https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Statue_of_Alexander_the_Great_riding_Bucephalus_and_carrying_a_winged_statue_of_Nike_(square_of_Alexander_the_Great)_in_Pella_city_(6914694770).jpg (Ziyaret Tarihi: 29.11.2019, 21.02)

## 2.5. Greko-Romen Kültürü (MÖ ~31-MS 117)

Antik Romalılar, özellikle Grek ve Hellenistik kültürlerden, kültürel unsurları özgürce ödünç aldılar ve uyarladılar. Roma, sanat ve mimarlık, dil ve edebiyat, mühendislik ve hukuk dünyaya mirası olan büyük bir medeniyet yarattı[15]. Roma İmparatorluğu'nun altında yüzlerce bölge tek bir devlet halinde örülmüştür. Her Roma eyaleti ve şehri aynı şekilde yönetildi. Romalılar hükmetme yetenekleriyle gurur duyuyorlardı, ancak sanat, mimari, edebiyat ve felsefe alanlarında Grek (Antik Yunan) liderliğini kabul ettiler[16]

Chancey (2005), Greko-Roman Kültürü'nü şu şekilde açıklamaktadır:

*""Hellenizm", "Hellenleşme" ve "Romanlaşma" gibi sözcüklerin hepsi ideolojik tanımlamalara sahiptir, ancak her biri yine de "uygun bir isim" olarak kullanılmaktadır. En bariz anlamda, "Hellenizm" Grek kültürünün varlığını ifade ederken Roma kültürünün[17] varlığını ifade edecek karşılaştırılabilir bir kelime yoktur. "Hellenleşme", Grek ve yerel kültürler arasındaki etkileşimin süreçlerini belirtirken "Romanlaşma" ise Roma ve yerel kültürler arasındaki etkileşimin süreçlerini belirtmektedir. "Greko-Romen" terimi, bu iki kültürün karışımını göstermek için kullanılmaktadır. Zaten böyle bir terminolojinin kusurları açık olmakla birlikte "Hellenistik", arkeologların "Hellenistik Dönem" olarak adlandırdığı antik bir dönemi belirtmektedir. Ayrıca, Akdeniz bölgesinin doğu yarısında, Romalılar birleştirici bir güç olarak bulunan Helenistik kültürü teşvik etmişlerdir. Bu nedenle, orada "Romanlaşma", Batı Avrupa'da "Romanlaşma"nın yapamadığı şekillerde "Hellenizasyon"u da içermekteydi. Kuşkusuz, tüm bu terimlerin bir başka dezavantajı, yerli halklarınkinden ziyade egemen siyasi güçlerin kültürlerini vurgulamalarıdır."*

MÖ 2. yy'da Romalılar Yunanistan'ı fethetmişlerdi ve Grek kültürünü çok beğenmeye başlamışlardı. Eğitimli Romalılar Grekçeyi öğrendi. Grek, Hellenistik ve Roma kültürünün öğelerinin karışımı, Greko-Romen kültürü adı verilen yeni bir kültür üretti. Buna aynı zamanda "Klasik Medeniyet" de denir[18]. Roma sanatçıları, filozofları ve yazarları yalnızca Grek ve Helenistik modellerini kopyalamamıştı. Onları kendi amaçları için de uyarlamışlardı[19].

[15] **Kaynak:** http://www.orangefieldisd.com/view/13102.pdf (Ziyaret Tarihi: 29.11.2019, 23.20)
[16] **Kaynak:** http://www.orangefieldisd.com/view/13102.pdf (Ziyaret Tarihi: 29.11.2019, 23.21)
[17] **Roma Kültürü:** "Romanizm" eşdeğerdir, ancak arkeoloji literatüründe pek kullanılmaz (Chancey, 2005).
[18] **Kaynak:** http://www.orangefieldisd.com/view/13102.pdf (Ziyaret Tarihi: 29.11.2019, 23.22)
[19] **Kaynak:** http://www.orangefieldisd.com/view/13102.pdf (Ziyaret Tarihi: 29.11.2019, 23.23)

# 3. KEHANET İNANIŞI

## 3.1. Kehanetin Tanımı

Kehanet (Divinasyon: Latince Divinare "öngörmek, kehanette bulunmak, ilahi bir kehanette bulunmak") veya "bir tanrıdan ilham almak", bir soru veya duruma bir iç görü kazandırmaktır.

Kehanet, ayrık görünen şeyleri organize etmek için sistematik bir yöntem olarak görülebilir, rastlantısal varoluşsal varlıklar, eldeki bir soruna iç görü kazandırırlar. Kehanet ile fal söyleme arasında bir ayrım yapılacaksa, kehanet daha resmi veya ritüel bir öğeye sahiptir ve genellikle geleneksel Afrika tıbbında görüldüğü gibi, genellikle dini bir bağlamda daha sosyal bir nitelik içerir. Falcılık, diğer taraftan, kişisel amaçlar için daha günlük bir uygulamadır. Özel kehanet yöntemleri kültür ve dine göre değişir.[20]

## 3.2. Kehanetin Kökenleri

Kehanetin kökenleri hakkında günümüzde bilinen en eski yapı Malta Adası'nda bulunan "Hal Saflieni Hypogeum" adlı yeraltı tapınağıdır. Şimdi bu tapınaktan bahsedeceğiz.

Malta'daki Hal Saflieni Hypogeum[21], dünyadaki en eski tarih öncesi yeraltı tapınağı olduğuna inanılır ve UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer almaktadır. Yeraltı yapısı, uzun kafataslarının keşfedilmesinden paranormal olayların hikâyelerine kadar gizemle örtülmüştür. Ancak dünyanın dört bir yanından uzmanları çeken özellik, Hypogeum'un yeraltı odalarında bulunan eşsiz akustik özelliklerdir (Holloway, 2014).

Hipojenin en eski ve en üst seviyesi, bir geçit, altındaki bir sığınağa erişim, yayaya açılan avlu benzeri bir alan ve önceden varolan mağaralardan oyulmuş, alçak çatılı beş mezar odasından ibarettir. Arkeologlar, bunun muhtemelen cenaze törenlerinin başladığı yer olduğuna inanmaktadır ve "Heritage Malta" orijinal bir mezarı sağlam tutmuştur. Ayrıca arkeologların, ritüel faaliyetin büyük bir kısmının gerçekleştiğine inandıkları yerdir. "Kehanet Odası" da, beş

[20] **Kaynak:** http://www.orangefieldisd.com/view/13102.pdf (Ziyaret Tarihi: 08.12.2019, 19.36)
[21] **Hipoje:** Hipoje (lat. hypogeum, gr. hypógeion, hypo "altında" ve gẽ "toprak", "toprak altında") yeraltında kemerli bir yapı ile inşa edilmiş az sayıda odası olan mezar (https://tr.wikipedia.org/wiki/Hipoje) (Ziyaret Tarihi: 15.12.2019, 17.41)

metreden uzun bir uzunluğa sahip dikdörtgen bir oda, duvarlardaki nişler, Delphi Kehanet Merkezi'nde olduğu gibi, akustik etkiler eklenmiş ve yankılanır. "Kutsal Kutsalı", hipojenin çağdaş yerüstü tapınaklarının birçoğuna benzemek için oyulmuştur. Girişinin önünde, zemindeki iki bağlantılı delik serbest bırakmalar veya sağlam teklifler toplamak için kullanılmış olabilir. Ziyaretçiler, hipojenin en genç ve en derin seviyesine girmeden önce döner merdivenlerden çıkarlar. Üçüncü kademe yeryüzüne 10 metreye ulaşır ve her biri beş metreden az olan ve toplu mezar görevi gören küçük odalara erişim sağlayan beş boşluktan oluşur (McKenna, 2017).

Hal Saflieni Hipojesi, yaklaşık 5000 yıl öncesine dayanan, tarihöncesi değere sahip kültürel bir özelliktir ve Bronz Çağı'nın yeraltı yapısının bilinen tek örneğidir. Genellikle labirent olarak adlandırılan "labirent", bir dizi eliptik odadan ve erişimin farklı koridorlar tarafından kazanıldığı üç seviye boyunca değişen önemi olan alveollerden oluşur. Ana odalar, kubbeli tonozları ve çağdaş karasal yapıların kapı ve pencerelerinden esinlenilmiş sahte koyların ayrıntılı yapısı ile birbirinden ayrılmaktadır (Holloway, 2014).

Kesin olarak bilinmemekle birlikte, hipojenin aslında "kehanet" için bir sığınak olarak kullanıldığına inanılmaktadır. Bu nedenle katı kireçtaşından oyulmuş ve inanılmaz akustik özellikler gösteren eşsiz bir odanın "Kehanet Odası" olarak adlandırılmasının nedeni budur. "Malta ve Son Keşfedilen Tarihöncesi Tapınakları"nı yazan Griffiths'e göre, "Kehanet" hakkında konuşulan bir kelime "yüzlerce kat büyütülmüş ve tüm yapı boyunca duyulabilir. İnanç üzerindeki etki, kehanetin konuştuğu ve kelimeler, korkunç ve etkileyici bir şekilde karanlık ve gizemli bir yer boyunca gürlerken ortaya çıkabilmektedir (Holloway, 2014) (Şekil 10).

"Hal Saflieni Hypogeum" tapınağının en önemli özellikleri ise şunlardır[22]:

- Malta'daki "tek" tarihöncesi yeraltı mezarlığı alandır.
- 6000 yaşın üzerindedir ve kırmızı renkte mağara resimleri gibi bazı benzersiz özellikler içerir. Bunlar Malta'daki "en eski" ve "tek" tarihöncesi resimlerdir.
- Diğer alanların sağlam oldukları zaman nasıl göründüğü hakkında fikir vermektedir.

[22] **Kaynak:** https://www.maltauncovered.com/malta-history/megalithic-temples/hal-saflieni-hypogeum/ (Ziyaret Tarihi: 15.12.2019, 18.10)



**Şekil 10:** Haf Saflieni Tapınağı'ndaki kehanet odası (MÖ 3500) (Malta Adası)[23]

Stoneman (2011), "Kehanet"in kökenleri hakkında şöyle demiştir:

"*'Oracle' (Kahin-Kehanet) kelimesi, hem chresmos hem de chresterion olmak üzere iki ayrı Yunanca kelimeyi temsil eden konuşulan Latince oraculum'dan gelmektedir. Chresmos, aktif fiil chrao'dan, "ilan etmek" veya "uyarmak" ve fiilinin orta şekli olan chraomai, "bir kulağa sormak, bir yanıt aramak" anlamına gelir. Chresmos, "oracle bir cevaptır"; chresterion ifadenin gerçekleştiği yerdir.*

*Benzer bir referans çerçevesi ile birçok Yunanca kelime var. Mantis, geleceği ve tanrıların düşüncesini bilen ve aynı zamanda normal algıdan gizlenen diğer gerçekleri tanıyan bir peygamber ya da görendir. Oracles, tanrıların zihnine nüfuz etmenin tek yolu değildir.*

[23] **Görsel:** https://www.smithsonianmag.com/travel/maltas-hypogeum-one-worlds-best-preserved-prehistoric-sites-reopens-public-180963397/ (Ziyaret Tarihi: 15.12.2019, 17.31)

*Rüyalar da sık sık Rüyacının şaşırtıcı ve bazen de rahatsız edici içerikleri için bir açıklama aramasını sağlar. Plato 'ya göre rüyalar tanrılar ile iletişim kurmanın üçüncü yoludur. Greklerde tanrıya danışmanın özel bir biçimi, tanrının tapınağında kuluçkaya yatarak, uyumak ve bir rüyayı kasıtlı olarak aramaktı. Babil'de ve MÖ dördüncü yüzyıldan itibaren Greklerde ve Mısır'da astroloji, yıldızların konumu, önce tarihin belirli anlarında ve daha sonra bireylerin doğumunda geleceğin ilerleyişinin karmaşık bir sanatı haline geldi. Bu geniş konu, amaçları ve metotları bazen çakışsa da, ancak tesadüfen bir oracles çalışmasında belirtilebilir."*

"Orakl" bir kehanet şeklidir. Bir kehanet, bir sorunun cevabıdır. Kayda geçen birçok kehanet ayininde, soru belirsizdir, bilinmez ya da varsayılması zordur: örneğin, Palatine Antolojisi[24], Telesicles'ın oğlunun (Archilochus) büyük bir şair olacağının bir öngörüsüdür. Sorular, oracles dışındaki bilgelik kaynaklarına verilebilirdi, ancak cevap sözel olamazdı (Stoneman 2011).

Yunanistan ve Roma'daki ve eski Yakın Doğu ve Çin'deki halklar, sanatlarını birçok kamusal alanda uyguladılar ve teknikleri birçok biçime büründü: kurban edilmiş hayvanların (conispicy) karaciğerlerinin konfirmasyonunu yorumlayan rahiplerden ve Romalı augurs (kuşların uçuşunu izleyerek öngörme) ertmanlık (geleceğin vizyonlarını elde etmek için bir su kabının kullanılması) ve Necromancy (ölülerin ruhları aracılığıyla gelecek hakkında bilgi sahibi olmak). Yunan kâhinler (ve bazı Babil ve Mısırlı olanlar) hakkında ayırt edici olan şey, sorunun cevabını Tanrı'nın sözleri olarak verilmesidir. İdeal olan, tanrının doğrudan adaletidir. (Stoneman 2011).

Stoneman (2011), bu konu hakkında şöyle demektedir:

*"Filozof Thales'in şifreli bir ifadesi, "Her şeyin tanrılarla dolu olduğunu" söylüyordu. Bu muhtemelen bir panteist ifadesi değildir, ancak her şeyin içinde "hareket" tohumlarının olduğu, dönüşüm potansiyeli olduğu anlamına da gelebilirdi; ama görünüşe göre cansız her cismin, sadece nasıl yapılacağını bilmemiz durumunda, bizimle konuşmak için hizmete sokulabileceğini düşünüyor olabilir mi? Babiller, evrendeki her şeyin bir şekilde birbirine bağlı olduğuna inanıyordu. Buna benzer bir şey eski Çin'in Oracle Kemikleri teorisinin arkasında yatıyor. Bu kemikler öküz kemiklerinden dikkatlice seçilirlerdi, alternatif olarak kıyıda yakalanan kaplumbağaların kabukları da kullanılırdı. Ateşte ısıtılan sıcak şişler vasıtası ile*

[24] **Palatine Antolojisi:** Heidelberg'deki Palatine Kütüphanesi'nde 1606 yılında keşfedilen Yunan şiirleri ve epigramlarının bir koleksiyonudur. MÖ 7. yüzyıldan MS 600 yılına kadar olan bir materyali içerir ve daha sonra Planudes Antolojisi ve daha fazla materyal içeren Yunan Antolojisi'nin ana kısmıydı. https://en.wikipedia.org/wiki/Palatine_Anthology (Ziyaret Tarihi: 10.12.2019, 16.56)

*öküz kemikleri çatlayana kadar delikler açılırdı. Çatlaklar daha sonra "karakter" olarak okunur ve evet ya da hayır sorusunun cevaplarını belirlemek için konumlandırıldı. Örneğin, "Kral Hsia Wei'ye saldırmalı mı?" Sol taraftaki bir çatlak hayır işaretli, sağdaki çatlak evet işaretliydi."* (Şekil 11) (Şekil 12)



**Şekil 11:** Shang Hanedanı'na ait "Kehanet Kemiği" (Şangay Müzesi, Çin).[25]

[25]**Görsel:** https://en.wikipedia.org/wiki/File:Oracle_bones_pit.JPG (Ziyaret Tarihi: 10.12.2019, 18.59)



**Şekil 12:** "Oracle" kemik çukuru, Yinxu, Anyang.[26]

[26]**Görsel:** https://en.wikipedia.org/wiki/File:Oracle_bones_pit.JPG (Ziyaret Tarihi: 10.12.2019. 19.02).

## 3.3. Antik Kültürlerde "Kehanet"

### 3.3.1. Kemet Kültürü

Kemet kültüründe "Kehanet" olgusunun en önemli örneği Mısır'da bulunan Siwa Vahası'ndaki kehanet merkezidir. Şimdi bu tapınağa ve "Arkeoastronomik" özelliklerine değineceğiz.

Tapınak, 26. Hanedanlığı'nın Amasis Dönemi'nden kalma gibi gözükse de, bu yorum tartışmalı epigrafik kanıtlara dayanmaktadır.

Tapınağın tarihindeki en ünlü olayı, MÖ 331'de, tarihçi Callisthenes'i de içeren büyük bir şenliğin eşlik ettiği, bu tapınağın kâhinlerine danışmak için Büyük İskender'in burayı ziyaret ettiğinde gerçekleşti. Büyük İskender tapınağa, Mısır kralı olarak yüksek rahip tarafından karşılanmış ve kehanetin kendisine ilahi olarak bahşetmesi için gelmiştir[27] (Şekil 13).



**Şekil 13:** Siwa Kehanet Merkezi (Amun Tapınağı) (Mısır)[28].

[27] **Kaynak:** http://www.siwa-oasis.it/aghurmi.html (Ziyaret Tarihi: 15.12.2019, 18.35).
[28] **Görsel:** https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6f/Le_temple_d%27oracle_du_sommet_de_Dakrour_-_panoramio_%281%29.jpg (Ziyaret Tarihi: 08.10.2019, 20.03).

Yaygın olarak “Arkeoastronomik” yapılar olarak bilinen dünyadaki pek çok anıt hala eski kültürlerinin kozmosunu anlama ve medeniyetlerinin düzenlenmesi ve iyileştirilmesinde bu tür bilgileri kullanma konusundaki yeteneklerine tanıklık ediyor. Dünyaca ünlü en ünlü arkeoastronomik yapılar arasında Guatemala'da Tikal ve Meksika'da Güneş Piramidi yer alıyor. Bununla birlikte, keşfedilmesinden üç yıl sonra, Siwa vahasının aslında Eski Mısır'ın şaşırtıcı güneş takvimi teknolojilerinden birine ev sahipliği yaptığı ve dünyadaki Timasirayn Tapınağı ve Aghurmi’deki Amun Kehanet Merkezi arasındaki Güneş ekinoksu uyumluluğunun dünyaya hâlâ bilinmediği hala belli oluyor (El Masry, 2016) (Şekil 14).



**Şekil 14:** Ünlü büyük Amun Kehanet Merkezi'ne ev sahipliği yapan Siwa Oasis'in tarihi kent merkezi olan Aghurmi, diğer büyük olaylar arasında Büyük İskender'in “tanrı” olduğu sözünü aldı[29].

21 Mart 2013'te, Amerikan-Kanadalı eş keşifciler Dustin Donaldson ve Robynn Iwata, Mısır'da keşfedilen tek güneş ekinoks tapınağı uyumunu açıkladılar. Keşif daha sonra onaylandı ve sonbahar ekinoksunda 23 Eylül 2013 tarihinde Siwa Antika Konseyi'ne rapor edildi (El Masry, 2016).

Eski Mısır Uygarlığı’nın denildiğinde, insanlar genellikle Giza, Luksor veya Aswan gibi şehirleri düşünürler. Ancak, Mısır’ın batı çölünün kalbinde, korunmuş ve korunan Siwa Vahası, gerçek tarihi değeri ile nadiren tanınır (El Masry, 2016).

[29] **Görsel:** https://thesourceinthesahara.com/timasirayn-temple-amun-oracle-equinox-alignment.php (Ziyaret Tarihi: 15.12.2019, 18.41)

Siwa'da diğer şehirlerde bulunan tapınaklar gibi görkemli Eski Mısır yapılarının bulunmamasına rağmen, Siwa'nın Eski Mısır tanrısı Amun için önemli bir merkez olduğuna inanılmaktadır. Yıpranmış ve kısmen tahrip olmuş, Siwa'daki Amun'a ibadet edilen tek yapılar, Kehanet Tapınağı ve Umm Ebeida Tapınağı (Timasirayn)'dır (El Masry, 2016).

Aghurmi höyüğünün tepesinde yer alan Kehanet Tapınağı, Donaldson'un ve Iwata'nın yeni "Arkeoastronomik" keşfi, yapıya daha da tarihi bir derinlik katmaktadır (El Masry, 2016).

Dustin Donaldson, bu tapınaktan şöyle bahsetmektedir:

*"Bir tapınağa gittiğimizde pusulamı daima çıkarırım. Bu tür yapıların inşasına ve belirli coğrafi konumlarının seçimine, astronomik düşüncelere dayanarak karar verildi ve dünya ile gökyüzü arasında sembolik ve edebi bağlantılar olarak kullanıldı. Hizalı ve sonuçta Güneş'in doğuşuyla ya da gün batımıyla bir ilgisi olmasını bekliyorduk. Bu ilk basit gözlem, nihayetinde keşfe neden oldu."*

Pek çok insan tarafından farkedilmeyecek olan şey Donaldson ve Iwata için ortak bir bilgi meselesiydi. Yani; Güneş aslında her gün doğu ufku üzerindeki farklı yerlerde doğuyor ve yılda sadece iki kez tam olarak 'pusula' doğusundan doğuyor. Bu iki olay, ilkbahar ve sonbahar ekinoksları olarak bilinir (21 Mart ve 22 Eylül'de). Dünya'nın 23,5 derece eksenel eğiminden dolayı güneş etrafında döndüğü için mevsimlerin değişmesinden geçiyoruz (El Masry, 2016).

Robynn Iwata, bu konu hakkında şöyle demiştir:

*"Bu iklimsel kaymalar, güneşin ufuktaki dört ana noktada bulunduğu konumla fiziksel olarak işaretlendi: iki ekinoks ve gündönümü. Bu dört gün, tam olarak yıllık döngüde nerede olduğumuzu gösteren benzersiz niteliklere sahiptir. Yaz gündönümü en uzun gün ve yılın en kısa gecesi Kış gündönümü en kısa gündüz ve en uzun gecenin karşısındadır, iki ekinoks takvimin gündöndüğü günleri arasında yarı yarıyadır ve neredeyse eşit derecede güneş ışığı ve karanlığın bulunduğu günler ve gecelerdir. Bu dört özel gün, zaman içinde bir yıllık geçişin döngüsel düzenini ortaya koyuyor "*

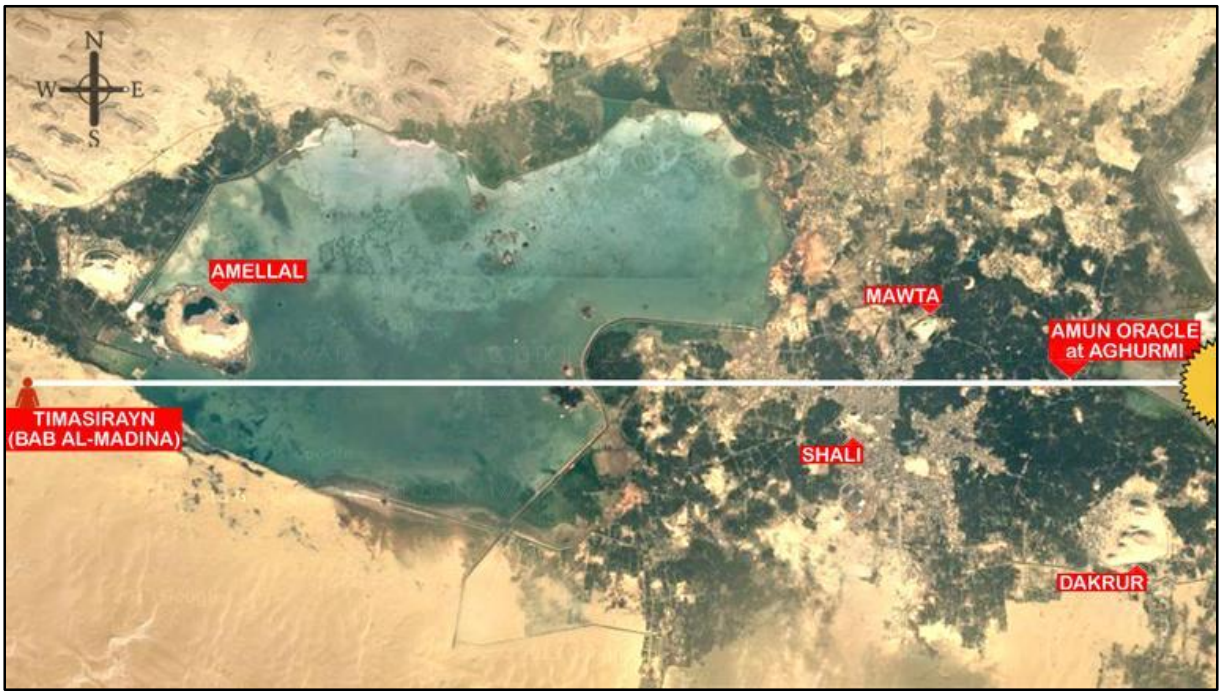
Aşağıda numaraları verilmiş görsellerin ve açıklamalarının kaynağı tek bir internet adresidir[30].

(Şekil 15) (Şekil 16) (Şekil 17) (Şekil 18) (Şekil 19) (Şekil 20)

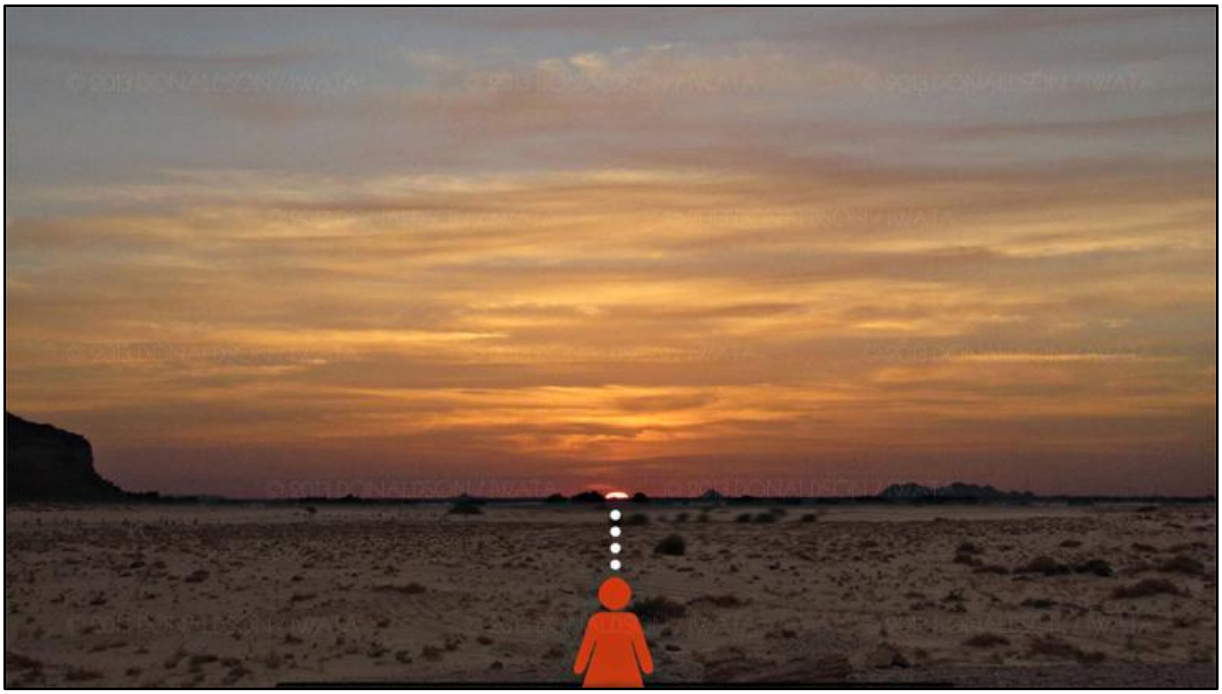
[30] **Kaynaklar ve Görseller:** https://thesourceinthesahara.com/timasirayn-temple-amun-oracle-equinox-alignment.php (Ziyaret Tarihi: 15.12.2019, 19.00)



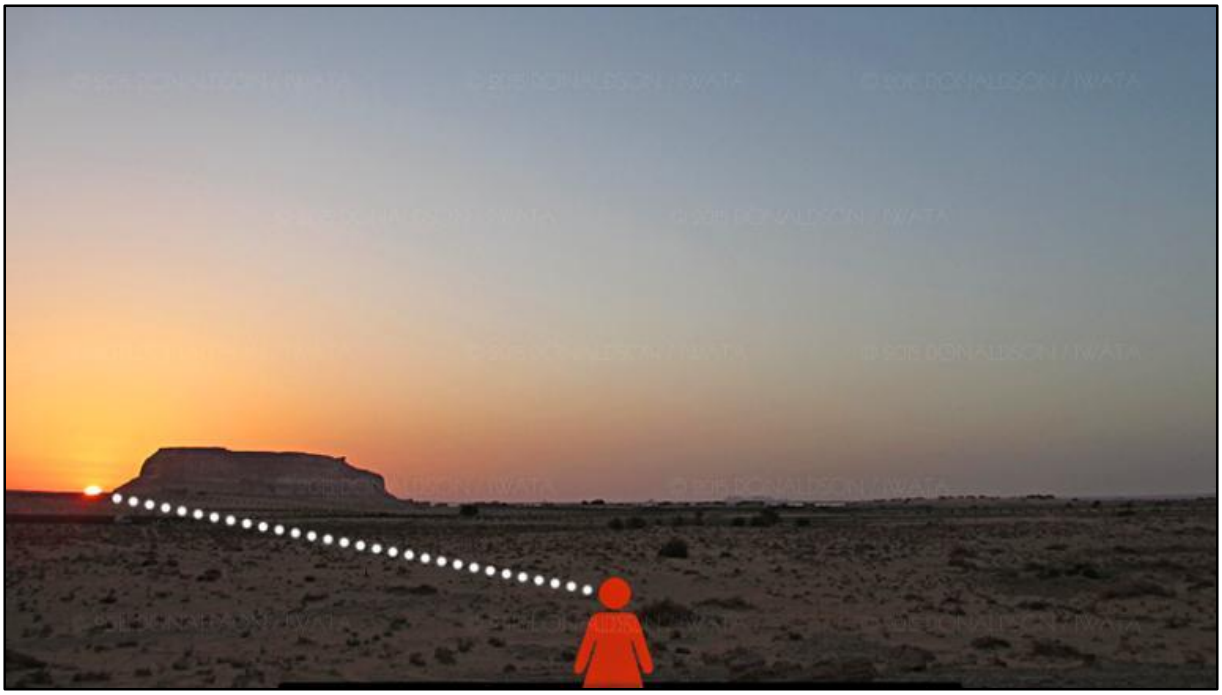

**Şekil 15:** Timasirayn Tapınağı'ndan Siwa'nın merkezine doğru doğu manzarası. Amun Kehanet Merkezi (Aghurmi)'nin gözle kolayca görülemeyeceği şaşırtıcı gerçeğine dikkat edin. Bu işaretlerin ilişkisini aşağıdaki bir sonraki resimle karşılaştırın.



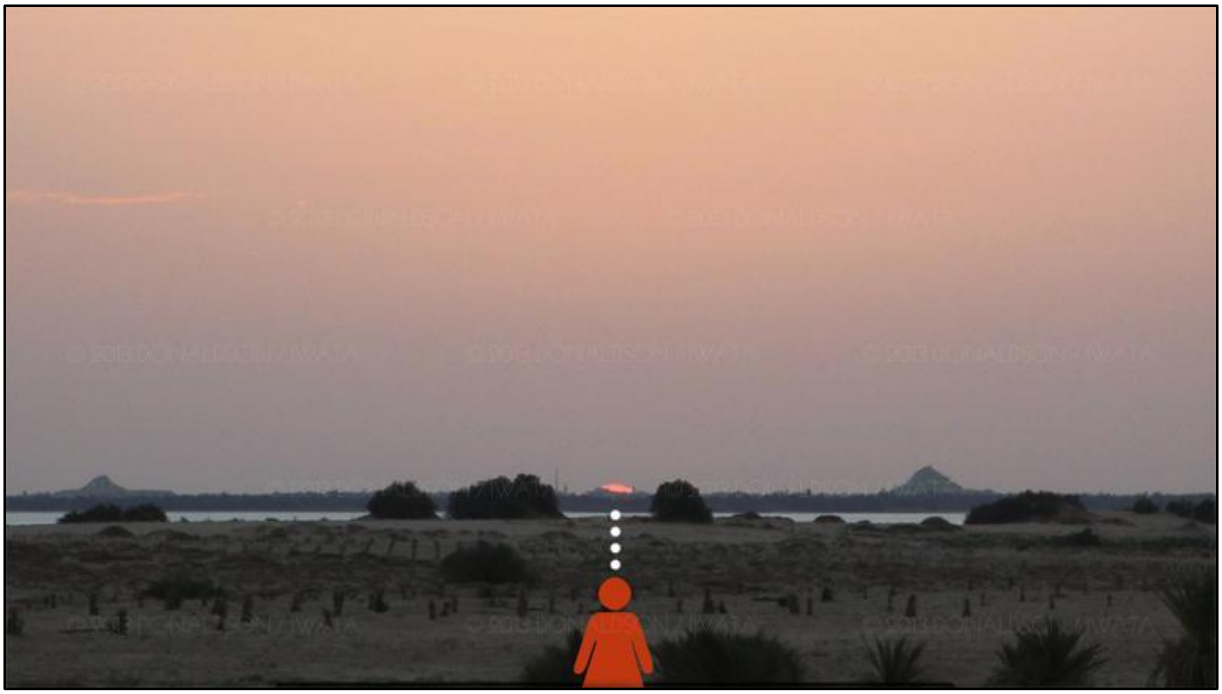

**Şekil 16:** Timasirayn Tapınağı'ndan (solda) Amun Kehanet Merkezi'ne doğudan (sağdan) dolayı 12 km'lik görüş hattını gösteren Siwa'nın uydu fotoğrafı.



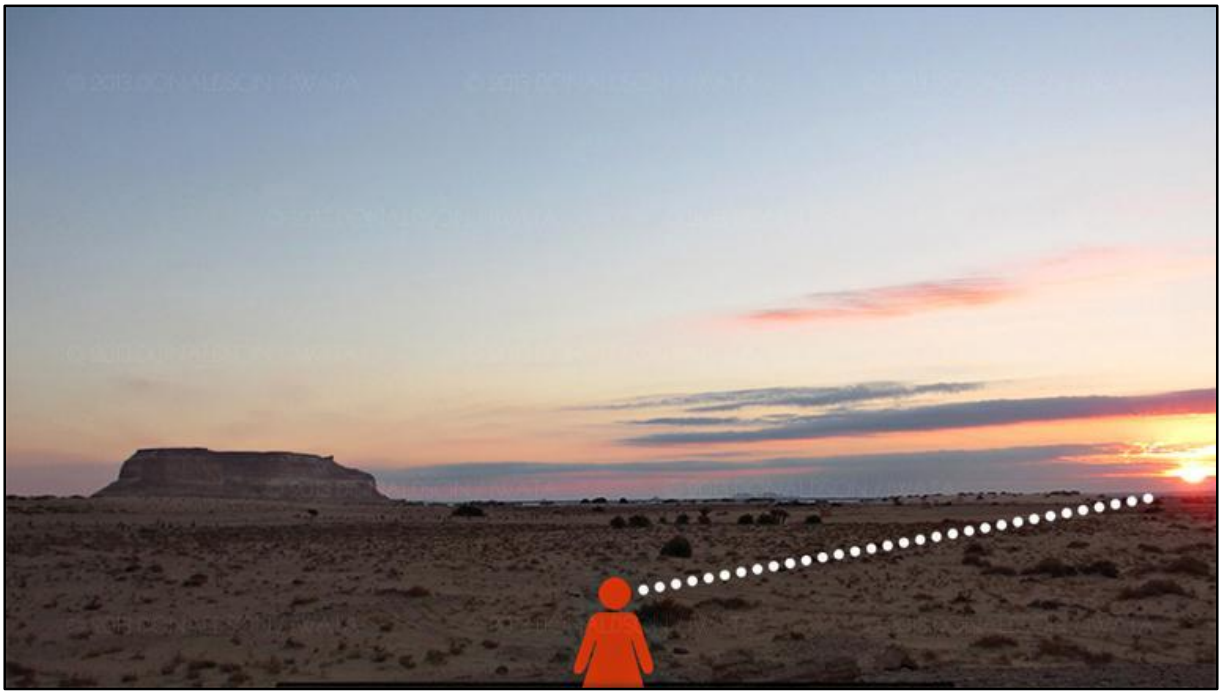
**Şekil 17:** Amun Kehanet Merkezi (Aghurmi) üzerindeki bahar ekinoks Güneş doğuşu, 21 Mart 2013 tarihinde Timasirayn Tapınağı'ndan izlendi. Bir gün içinde, güneşin Aghurmi'den ufukta kuzeye doğru kaymaya başlaması ve yaz gündönümünde doruğa ulaşması görünecek.



**Şekil 18:** Yaz gündönümü gün doğumu, 21 Haziran 2015 Timasirayn Tapınağı'ndan izlendi. Bu yönde gözle görülür bir hizalama yok. Bahar ekinoksundaki 'merkez' işaretinden (Aghurmi) kuzeye doğru ilerlerken 3 ayın Güneş'in yayılmasını sağladığına dikkat edin. Güneşin 3 gün içinde, sonbahar ekinoksunda (Aghurmi) 'merkez-çentik' e gelinceye kadar ufka doğru güneye doğru kaymaya başlaması görünecektir.



**Şekil 19:** 22 Eylül 2013 tarihinde Timasirayn Tapınağı'ndan izlenen Amun Kehanet Merkezi (Aghurmi)'nin sonbaharda ekinoks gün doğumu. Güneş bir gün içinde Aghurmi'den ufukta güneye doğru kaymaya başlayacak ve kış gündönümünde doruğa ulaşacak gibi görünecek.



**Şekil 20:** Kış gündönümü gündoğumu 22 Aralık 2013 Timasirayn Tapınağı'ndan izlendi. Bu yönde gözle görülür bir hizalama yok. 3 ay boyunca güneşin "yayılmasında", sonbahar ekinoksundaki 'merkez' işaretinden ufka doğru güneye doğru ilerlerken farkına dikkat edin. Bu yayılma, kış gündönümünün, tersine yaz gündönümünün dengeli olan açısal derecesine tam olarak eşittir. Güneşin 3 gün içinde, bahar ekinoksuna (Aghurmi'nin üstünde) ulaşana kadar ufukta geriye doğru kaymaya başlayacağı görülecektir.

### 3.3.2. Kelt Kültürü

Kelt kültüründe “Kehanet”; gelecekte ayarlanan olayları görmek için yapılan ritüellerdir. Kehanet, genellikle bir ürkütücü ya da ozan tarafından yapıldı, ancak yılın belli zamanlarında herkes uygulayabilirdi. Geçişler, ilahiler ve rüya halleri dâhil olmak üzere çeşitli kehanet yöntemleri vardı. Bazen hayvanlar veya kuşlar bu işaretleri sağladı. Bir çeşit kehanete boğa uykusu adı verildi. Bu ayin içinde bir şair çiğ et yer ve sonra da yeni kesilen bir boğanın derisine sarılır (Matson ve Roberts, 2010).

Keltlerin erkek ya da kadın olabilecek güçlü sosyal ve politik liderlerine Druid denmekteydi. Kelt halkları arasında saygı duyulan ve belki biraz korkulan Druidler, Kelt toplumunda çeşitli roller üstlendiler. Günün yasalarını ve sosyal kurallarını kontrol ettiler. Kralların seçilmesine yardımcı oldular ve bir kralın yönetiminin süresine karar vermede rol oynadılar. Kralın kutsal yeminlerine uymasını ve egemenlik tanrıçasını onurlandırmak için druidlerin ve şairlerin işi buydu. Druidler ayrıca Kelt kabilelerinin dini törenlerini yapan rahiplerdi. İbadetlere ve diğer kutsal ayinlere önderlik ettiler. Ayrıca sihir ve büyücülük okudu ve uyguladılar. Druidler geleceği görmek ve insanlara tavsiyelerde bulunmak için kehanet güçlerini kullandılar. Sonunda, druidler öğretmenlik yaptı. Küçük çocuklar, tarih, din, matematik, astronomi ve yazma gibi konuları öğrenmek için sık sık Druid ile çalışmaya gönderildi (Matson ve Roberts, 2010).

Yunanlı yazarlar, druidleri üç Kelt bilge adam veya dini lider sınıfının en yükseği olarak tanımladılar. Balad veya bard olarak bilinen ikinci sınıf, Kelt tarihinin, tanrıların ve kahramanların hikâyelerini yaratan ve koruyan şairlerdir. Üçüncü sınıf, tarihçilerin, kehanet ve kehanet ayinleri yapan uzman bir druid grubu olarak başladığına inanan *“vatis”* veya *“ovatlar”* idi (Matson ve Roberts, 2010).

Eski zamanlarda Druidler birçok kehanet metodu kullandı: basit hava cadılığından kuş uçuşunun sofistike yorumlanmasına, hayvan davranışlarının izlenmesinden gezegen konfigürasyonlarının yorumlanmasına kadar. Neredeyse kesinlikle dört elementin her biri, iyileşmek için kullanıldı. Bir tabaka veya davul derisi üzerine toprak dökümü tarafından taşınan işaretlerin ve ilişkili duyguların bir falcı olarak çay yapraklarını okuyabileceği ve bulutlarda veya yangında ya da bakarken geçen görüntülerin şekillerini okuyabileceği şeklinde okunması muhtemeldir. Su havuzlarına hiç şüphesiz daha fazla ilham kaynağı oldu. İrlandalı Druid'lerin

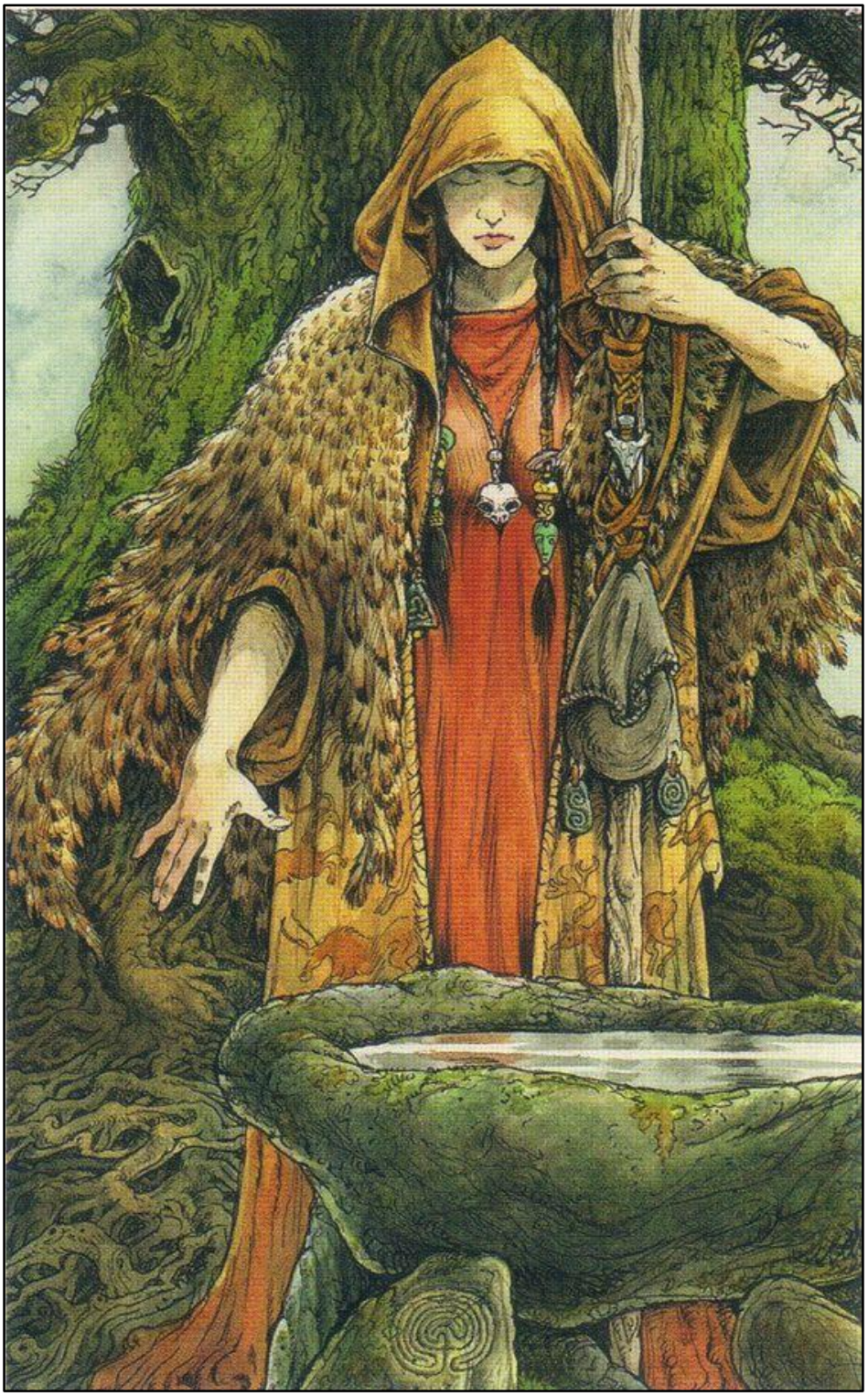
bulut kehaneti için kullandığı terimleri bilinir ve İrlanda'da kullanılan ve daha da zorlu bir "Divinasyon" metodu olduğunu bilinmektedir[31] (Şekil 21).

Kehanet, gizli dinamik bilgisini ortaya çıkarmak ve görünüşlerin arkasındaki gizli nedenleri daha iyi anlamak için etkili bir araç olabilir. Bu şekilde görüldüğünde, yüzeyden öteye gitmeye çalışıp derinlikleri sıyırıp, etkilerden ziyade nedenlere bakmak için deneyebileceğimiz başka bir yol haline gelmektedir[32].

Kelt kültüründe "Kehanet" ile ilgili sembollerden biri "Ağaçlar"dır. Keltler, tüm doğa için olduğu gibi, ağaçlar için de özel bir saygı duyuyorlardı. Genellikle Nemeton denilen bir ormanlık alanda olduğu gibi ağaçlar arasında ibadet ettiler ve ritüeller gerçekleştirdiler. Ağaçlar, ilahi ritüeller için asalar ve aletler yapmak için kullanan Druidler için kutsaldı. Ağacın kendisi güçlü bir semboldü. Yeryüzündeki kökleri, sağlam gövdesi insan figürü gibi dik dururken ve gökyüzüne doğru uzanan dalları ile yaşamı temsil ediyordu (Matson ve Roberts, 2010).

Kelt kültüründe "Kehanet" ile ilgili başka bir sembol ise kuşlardır. Kelt mitolojisinde kanatlı yaratıklar sıkça kullanılan sembollerdi. Keltler'in ilk zamanlarında, kuzgunun ve kuşların, özellikle de geleceğin öngörülme kabiliyetinin kehanet gücü olduğu düşünülüyordu. Horoz Keltlere kutsal olmuş olabilir. Masallarda, kuşlar genellikle kötü şans veya alçak kan dökülmesini temsil eder. Ayrıca tanrıların haberci ve kılıcı olarak da hizmet ederler. Örneğin, tanrıçalar Badb, Macha ve Mórrígan, özellikle şiddetli bir savaşı öngören savaş alanlarındaki kargalar gibi görünürdü. (Matson ve Roberts, 2010).

[31] **Kaynak:** https://www.druidry.org/druid-way/teaching-and-practice/oracles-divination-druidry (Ziyaret Tarihi: 15.12.2019, 19.52)
[32] **Kaynak:** https://www.druidry.org/druid-way/teaching-and-practice/oracles-divination-druidry (Ziyaret Tarihi: 15.12.2019, 19.53)



**Şekil 21:** Kelt kültüründe "Kehanet" ile özdeşleştirilen "Druid" illustrasyonu[33]

[33] **Görsel:** https://www.pinterest.ru/pin/484418503670660835/ (Ziyaret Tarihi: 15.12.2019, 21.23)

### 3.3.3. Germen Kültürü

Germen kültüründe "Kehanet"; özellikle bir ayin veya törenle geleceği tahmin etme eylemi veya uygulaması. Eski Germen halkı, bazı insanların, hayvanların ve nesnelerin geleceği tahmin etme yetenekleri konusunda güçlü inançlara sahipti. Kutsal atlardan atılganlıklar ve uyarılar aradılar, tezahürat ve şarkı söyleyen törenler yaptılar ve savaşta neler olacağını öğrenmek için bir görücünün önderliğini yaptılar ve ince dallarını kaderlerini öğrenmek için çalıştılar. Kehanet, "Seid" olarak bilinen büyülü sanat formuyla yakından bağlantılıydı (Daly ve Rengel, 2004).

Germen kültüründe "Kehanet" ile ilgili sembollerden biri "Runik Yazılar" idi. "Runlar", her biri kendine özgü bir sembolik anlam taşıyan eski bir Alman alfabesinin harfleridir. "Run" kelimesi Kelt ve Germen dillerinde "gizem" anlamına gelir. Bazen falcılıkla ilişkilendirilse de, çoğu "Runlar" uygulayıcısı gerçekçi bir şekilde Runlar'ın geleceği tahmin etmek için tasarlanmadığını işaret eder. Antik bilgeliğe erişerek, Runlar her şeyin bağlantısı, neden-sonuç doğası ve kişisel yaşamlarımız ile dünyanın geri kalanı arasındaki etkileşimler hakkında daha fazla farkındalık yaratmak için tasarlandı. Dengeli bir arketip sistemi gibi, Runlar insan psikolojisine, fiziksel dünyaya ve evrene genel bir bakış sunar[34].

Runlar, birinin tavsiye istediği bir "Kehanet"tir. Mevcut durumunuzu ayrıntılandırırsanız ve daha sonra belirli bir soru sorarsanız, en iyi sonucu verir. Run okumaları bazen belirsizdir. Cevaplara işaret ediyorlar, ancak detayları çözmeniz gerekmekteydi. Bu, rune tekerleri sezgisinin olağanüstü hale geldiği zamandır. Bazen Runes bana "şarkı söyler" ve anlamları anında netleşir[35].

Runik kehaneti aslında geleceği gören anlamında "falcı" değildir. Bunun yerine, runlar birine olan yolu ve olası sonucu analiz etmenin bir yolunu verir. Gelecek sabit değil. İnsanın yaptığı her şeyle değişiyor. Eğer biri tahminden hoşlanmazsa, kişi daima yolları değiştirebilmekteydi.

Her biri, doğa ve ruh güçlerini temsil eden ilk halklar için önemli olan kavramları ifade eden bir kelime veya cümle olarak tercüme edilir. Her runik yazının kendisiyle ilişkili bir hikâyesi, kuzey tanrısı ile ilişkisi vardır[36].

---

[34] **Kaynak:** https://divination.com/origins-of-runes/ (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 20.31)
[35] **Kaynak:** http://drgittanjalisaxena.com/services_runes.php (Ziyaret Tarihi: 15.12.2019, 21.35)
[36] **Kaynak:** https://www.wemystic.com/rune-reading/ (Ziyaret Tarihi: 15.12.2019, 21.45)

İskandinav Aesir tanrısı Odin, dünya ağacına yapışan Yggdrasil, mızrağına çarptı, dokuz gün ve gece boyunca runler hakkında bilgi edindi. Run altından göründüğünde elini uzattı ve aldı; runik bilgi ona güç verdi[37].

Daha sonra bu bilgiyi tanrıça Vanir Freya'ya iletti. O da, kendisine Seidr'in sihrini öğretti. Gökkuşağı köprüsünü koruyan tanrı Heimdall, runları insanlığa öğretti[38].

Altunay (2019), Germen kültüründe "Kehanet" hakkında şöyle bahsetmiştir:

*"Kehanet törenlerini (seid) ilk ortaya çıkaran Freyja[39] olarak geçer. Bu tür törenlerde kadın erkek gözetmeksizin isteyen başkanlık edebilirdi ancak gaipten haber verecek bir kâhine (völva[40]) ihtiyaç vardı.*

*Elimize ulaşan kayıtlardan bu tür törenlerin Şaman törenlerine benzediği gözükmektedir. Kâhin özellikle baş tarafı farklı çok özel bir kıyafetle çıkar. Bu kıyafetin farklı hayvan kürklerinden yapıldığı hatta üzerine pelerin konulduğu da olurdu.*

*Kâhinlerin çeşitli sesli ve müzikli eylemlerden sonra ruhların "Giz" lerini açığa koydukları oluyordu."* (Şekil 22) (Şekil 23)

Eirik'in Saga'sında[41] bir kehanet töreni şöyle anlatılmaktadır (Altunay, 2019):

*"Yerleşim yerinde Thorbjorg derler bir kadın vardı; bu kadın kâhindi ve Küçük Bilici diye bilinirdi. 9 kız kardeştiler ama hayatta bir tek o kalmıştı. Kışları şölenlere katılmak âdetiydi ve daima, özellikle de kendi tarihlerini veya mevsimin getireceklerini bilmek isteyenler tarafından davet edilirdi. Herjolfsnessi Thorkel yörenin önde gelen çiftçisi olduğundan, sıkıntıların ne zaman sona ereceğini öğrenme ve sorumluluğunun da onda olduğunu düşünüyordu.*

---

[37] **Kaynak:** https://www.wemystic.com/rune-reading/ (Ziyaret Tarihi: 15.12.2019, 21.28)
[38] **Kaynak:** https://www.wemystic.com/rune-reading/ (Ziyaret Tarihi: 15.12.2019, 21.29)
[39] **Freyja**: İskandinav mitolojisinde deniz tanrısı Njord'un kızı ve Freyr'in kız kardeşidir. Önemli bir bereket tanrıçası ve Germen tanrılarının ayrıldığı iki koldan biri olan Vanir'in bir üyesidir. Vanir, aralarındaki bir savaştan sonra yerini daha genç tanrıçalardan oluşan ve başlarını Odin'in çektiği Aesir'e bırakmak zorunda kalır. https://tr.wikipedia.org/wiki/Freyja (Ziyaret Tarihi: 08.12.2019, 19.38)
[40] **Völva:** Cermen paganizminde ve mitolojisinde, bilici, gelecek olayları önceden söyleyebilme yeteneğine sahip bir kadın. https://en.wikipedia.org/wiki/Seeress_(Germanic) (Ziyaret Tarihi: 10.12.2019, 22.27)
[41] **Kırmızı Erik'in Efsanesi:** Kuzey Amerika'nın İskandinav keşif araştırmasında 1265'ten önce bestelendiğini düşünülmektedir. Destan esas olarak Thorfinn Karlsefni ve karısı Gudrid'in hayatını ve seferini, Grönland destanında da görülen karakterleri anlatıyor. Efsane, Kırmızı Erik'in Grönland'a sürgüne yol açtığı olayları ve Leif Erikson'un Hristiyanlığı vaaz etmesinin yanı sıra Vinland'ı keşfetmesine yol açan olayları da ayrıntılandırıyor. https://www.wikiwand.com/en/Saga_of_Erik_the_Red (Ziyaret Tarihi: 02.12.2019, 19.07).

*Thorkel kâhini eve davet etti ve böylece kadınlar geldiğinde adet olduğu üzere onu iyi ağırladı.*

*...*

*Kadın kâhin, akşamleyin ona eşlik etmesi için gönderilen adamla çıkageldi. Şöyle giyinmişti: Şeritlerle sıkıştırılmış ve eteğine kadar taşlarla süslenmiş mavi bir üstlük giyiyordu. Cam boncuklardan yapılmış gerdanlığı vardı. Başında beyaz kedi postundan şeritleri olan kara kuzu postundan bir başlık vardı. Pirinç topuzu taş kakmalı bir de asa taşıyordu.*

*Kavdan yapılmış kemeri vardı ve kemerden iri bir kese sarkıyordu; kesede büyücülükte kullandığı tılsımlı eşyaları vardı. Ayaklarına uzun tüylü buzağı postundan ayakkabı giymişti, uzun başlığının ucunda kocaman teneke düğmeler vardı. İçleri beyaz kürklü kedi derisi eldivenleri giyiyordu.*

*Odaya girince herkes onu saygıyla selamla mecburiyeti hissetti, o da herkes hakkındaki fikrine göre onlara karşılık verdi. Thorkel kadını elinden tutup hazırlanan yere götürdü. Ondan gözleriyle evini, ev halkını ve sürülerini kutsamasını istedi; pek konuşması gerekmiyordu.*

*...*

*Ertesi gün geç vakit büyü yapmak için istedikleri ona getirildi. Büyü yapmak için gerekli büyücü şarkıları denen tılsımlı sözleri bilen bir kadının yardımını istedi.*

*...*

*Kadınlar Thorbjorg'un oturduğu tören yerinin çevresinde halka oldular. Sonra Gudrid o şarkıları o kadar iyi, o kadar güzel söyledi ki, oradakilerin daha önce bu kadar hoş şarkılar duymadıkları muhakkaktı. Kâhin ona şarkıları için teşekkür etti.*

*'Şimdi birçok ruh toplandı' dedi. 'Şarkıları duymak için buraya çekildiler, oysa daha önce bizden sakınıyorlardı ve bize itaat etmezlerdi. Şimdi ise, daha önce benden ve başkalarından gizlenen birçok şey önümde apaçık duruyor'.*

*...*

*O zaman herkes kâhine gitti, merak edip öğrenmek istediklerini sordu. Kâhinin söyleyecekleri hazırdı; onlara hemen karşılık verdi, söylediklerinin hepsi de çıktı."*



**Şekil 22:** Freyja illüstrasyonu (Satanoy, DeviantArt)[42]

[42] **İllüstrasyon:** https://nerdandlibrarian.files.wordpress.com/2015/05/freyja_ready_for_battle_by_satanoy-d535ubc.jpg (Ziyaret Tarihi: 10.12.2019, 22.27)



**Şekil 23:** Germen kültüründe "Kehanet" ile özdeşleştirilen "Völva" illustrasyonu[43]

[43] **Görsel:** https://www.pinterest.ru/pin/323062973270564802/ (Ziyaret Tarihi: 15.12.2019, 21.25)

# 4. GREK KÜLTÜRÜNDE KEHANET TANRIÇALARI VE TANRILARI

Grek kültüründe kehanet tanrıları ve tanrıçaları hakkında bilgiler verilecektir. Ama ilk olarak Grek kültürünü inançsal yönüyle etkileyen Grek mitolojisine değinmek gereklidir. Bundan sonraki kısımda Grek mitolojisinin ana hatları açıklanacaktır.

Estine ve Laporta (2002), Grek mitolojisini şöyle açıklamaktadır:

*"Mitler doğa güçlerini ve doğaüstü yaratıkları vurgulayan hayal ürünü öykülerdir. Mitin simgesel ve kutsal bir ağırlığı olur. Yüzyıllar boyunca bu öyküler birbirlerinden beslenerek zenginleşmişler ve başlarda kulaktan kulağa gizlice yayılıyorken zamanla kayda alınmışlardır. Mitler Evren'in ve insanın yaratılışı, doğa güçlerinin birer dev olarak türettiği tanrılar hakkında ana sorulara cevaplar da vermektedir. Grek kültürünün temelini mitler oluşturmaktaydı ve Evren'in bilinmezliği karşısında iç huzuru sağladıkları için de herkes mitlere inanmaktaydı."*

Grek ve Roma kültüründeki yazarlar, tanrılarının ve tanrıçalarının hayatlarıyla ilgili her türlü hikâyenin anlatıldığı çok sayıda miti kaydetmişlerdir (Wilkonson, 2010). Bunların içinde havadan hasada, başkentlerinin kuruluşuna kadar hikâyeler vardır (Wilkonson, 2010). Antik Grek, en zengin mitolojilere, sayısız tanrılara ve tanrıçalara sahipti (Wilkonson, 2010). Grek söylenceleri antik çağda evrensel bir ün ve yaygınlık kazanmıştır (Rosenberg, 2003). Yaklaşık MÖ 775'de Homeros'un *İlyada*'sı ve yine yaklaşık MÖ 725'de Hesiodos'un *Theogonia*'sı olmak üzere yazıya geçen bu söylenceler, bizimkine çok benzeyen bir evreni anlatır (Rosenberg, 2003). Tanrıları, kahramanları, insanlık durumuna ilişkin betimlemeleri, bizim insan davranışı üzerine edindiğimiz bilgilerle uyumludur (Rosenberg, 2003).

Wilkonson (2010), ise Grek mitolojisinden şu şekilde bahsetmektedir:

*"Onların yaşam tarzını anlatan bu hikâyelerle ilgili yazılar bin yıldan fazla bir süreyi içerir; MÖ 7. yüzyıl ya da MÖ 5. yüzyılda yaşamış olan Homeros ve Hesiodos[44] da dâhil, şairler ve oyun yazarları Atina'da bu sürede var olmuşlardır. Birkaç yüzyıl sonra ortaya çıkan Romalılar, Avrupa'nın büyük bir kısmını fethederek çoğu Grek mitini kendilerine uyarlamışlardır. Kendi tanrılarını, tanrıçalarını ve fethettikleri insanların mitlerindeki karakterleri mitlerine eklemişlerdir. Klasik Çağ'da tanrıların ve tanrıçaların çoğu insan*

[44] **Hesiodos:** Homeros'dan sadece kısa bir süre sonra (MÖ 750-650 arasında) yaşamış bir çiftçi şairdi (Leeming, 2017).

*görünümündeydi ve insani özellikler sergiliyordu: aşk, kıskançlık, öfke ve insanları savaşa sürükleme mitlerde ele alınan konulardı. Grekler ve Romalıların inancına göre tanrıların yaşam üzerinde büyük bir etkileri vardı. Her biri, kozmosun ya da var oluşun farklı bir yönünden sorumluydu, örneğin, Ares savaşı yönetiyordu, Aphrodite aşk tanrıçasıydı ancak savaş, bilgelik ve sanat tanrıçası Athena'ydı. Grek mitolojisinde, başlangıçta hiçbir şey yoktu, sadece Kaos denilen geniş, karanlık bir ıssızlık vardı ve bu boşluktan yaratıcı güç ortaya çıktı. Greklerin yaradılışa ait çeşitli rivayetlerinde bu güce farklı isimler verilmektedir. Bazılarında yaradılış sürecini başlatmak üzere "Orphion" adındaki ilk yılanla cinsel ilişkiye giren "Eurynome" adında bir tanrıça iken, diğerlerinde de Toprak Ana Gaia'dır."*

Gaia'nın olduğu mite göre; başlangıçta yalnızca Kaos (Abis) vardı, sonra onun içinden Gaia (Yer) ve Eros çıktı (Eliade, 2003). Klasik Çağ panteonu Olimposlu tanrılardı (Leeming, 2017). Hesiodos'un tanımladığı ilk nesil tanrılar, doğanın çeşitli yönlerinin kişileştirilmesi iken (Gökyüzü, Uranos, Yeryüzü Gaia olarak kişileştirilmiştir) Olimposlular temelde sonsuz güce sahip, seçkin bir aile olarak betimlenmiştir (Leeming, 2017). Yüce tanrı Zeus'un kesin liderliğinde, ailenin her üyesi Evren'in coğrafi bir bölgesinden ya da insan yaşamının psikolojik ve duygusal unsurundan sorumluydu (Leeming, 2017)

Martin (2014), ise Grek mitolojisi hakkında şu yorumda bulunmuştur:

*"Atinalılar, MÖ 5. yy'ın ortasında tanrıların onlardan yana olduklarına inanıyorlardı ve Parthenon'un tasarımının etkileyici bir biçimde gösterdiği gibi, devletin parasını onları koruyan tanrıların onuruna anıtlar dikmek için harcamaya istekliydiler. Bu inanç, Grek dininin temel ilkesiyle uyumluydu. İnsanlar kendilerine iyilik yapan tanrıları hem kişisel olarak hem de gruplar halinde onurlandırırlar ve bunun karşılığında tanrılar onlara yine iyilik yapardı. Onurlandırmalar kamu tapınakları, kurbanlar, tapınaklara hediyeler ve şarkı, dans, ibadet festivalleri ve şenliklerden oluşurdu. Grekler, kimi zaman birbirlerinin canını yaksalar kimi zaman tarafını tuttukları insanların kötü talihlerine üzülseler de ölümsüzlükleriyle kaygısız olan tanrıların temelde kolay bir yaşam sürdüklerine inandılar. Zeus'un önderliğindeki 12 en önemli tanrı, Yunanistan anakarasının en yüksek dağı Olimpos Dağı'nın zirvesinde şölenler için bir araya toplanmış olarak hayal edilirlerdi."*

Tanrılar, Yunanistan ve Roma'da çok önemliydi (Wilkonson, 2010). Bu yüzden Antik Çağ'dan günümüze gelen kültürlerin çoğu Roma ve Grek mitolojisiyle ilişkilidir (Wilkonson, 2010). Tanrılara yapılan tapınaklar, adakların sunulduğu hazine odaları ve mitolojik manzaralarla süslenen nesneler de buna dâhildir (Wilkonson,2010) (Şekil 24).



**Şekil 24:** "Olimpos'un Tanrıları" (Lombardy, İtalya) (Ressam: Giulio Romano) (Tarih: 1532-1535)[45]

[45] **Görsel:** http://greekgodsparadise.com/2017/09/05/22-famous-greek-mythological-paintings-in-museums-located-in-italy/ (Ziyaret Tarihi: 13.03.2019, 21.25)

## 4.1. Kehanet Tanrıçaları

### 4.1.1. Gaia

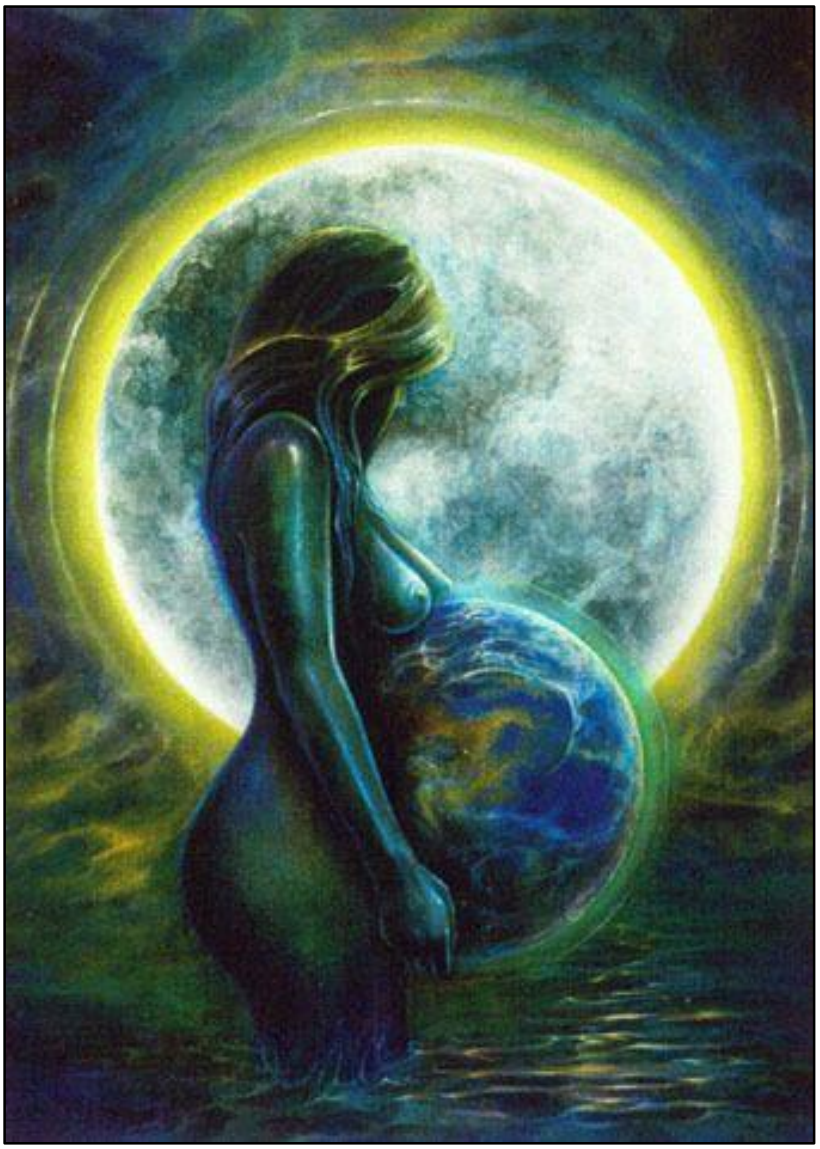
*"Khaos'tu hepsinden önce var olan,*
*Sonra geniş göğüslü Gaia, Ana toprak,*
*Sürekli, sağlam tabanı bütün ölümsüzlerin,*
*Onlar ki tepelerinde otururlar karlı Olympos'un*
*Ve yol yol toprağın dibindeki karanlık Tartaros'ta,*
*Ve sonra Eros, en güzeli ölümsüz tanrıların,*
*O Eros ki elini ayağını çözer canlıların,*
*Ve insanların da tanrıların da ellerinden alır*
*Yüreklerini, akıl istem güçlerini.*
*Khaos'tan Erebos ve Karanlık Gece doğdu*
*Erebos'la sevişip birleşmesinden.*

*Toprak bir varlık yarattı kendine eşit:*
*Dört bir yanını saran Uranos, yıldızlı Gök'ü*
*Mutlu tanrıların sürekli, sağlam yurdunu.*
*Yüksek dağları yarattı sonra,*
*Konaklarında tanrıçalar oturan dağları.*
*Sonra denizi yarattı, ekin vermez denizi:*
*Azgın dalgalarıyla şişen Pontos'u.*
*Kimseyle sevişip birleşmeden yaptı bunu.*
*Sonra sarmaşıp kucaklaşıp Uranos'la*
*Doğurdu derin anaforlu Okeanos'u*
*Ve Koios'u, Hyperion'u, İapetos'u,*
*Theia, Rheia, Themis, Mnemosyne'yi,*
*Altın taçlı Phoibe'yi, sevimli Tethys'i.*
*Bunlardan sonra Kronos geldi dünyaya.*
*O art düşünceli tanrı,*
*En belalısı Toprak oğullarının.*
*Ve Kronos diş biledi yıldızlı babasına." (Theogonia, HESİODOS)*

Azra Erhat, Hesiodos (2016)'un "Theogonia" adlı eserinde Gaia'dan şu şekilde bahsetmektedir:

*"Gaia, Hesiodos'un Theogonia'sında dünyayı, yeri, evrensel bir öge olarak toprağı simgeler. Bir Tanrıdan çok kozmik bir varlıktır, bütün öğelerin kaynağında bulunan ana ilkedir.*

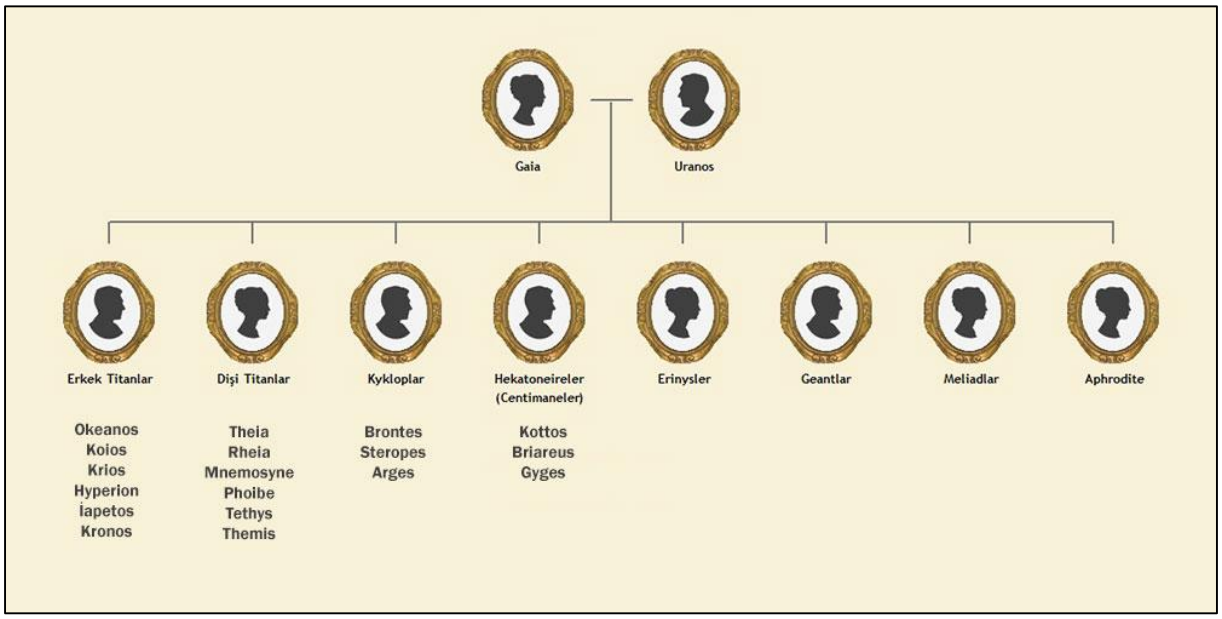
*Gaia hiçlikten, boşluktan, düzensiz bir şekil halinden yani Khaos'tan doğmuştur. Bu kapsamda ele aldığımızda dünyanın oluşum süreci ve nasıl diğer canlılara hayat verdiği mecazi bir şekilde, Hesiodos tarafından aktırılmaktadır. Gaia bir kişi olmanın ötesinde aslında doğuran, meydana getiren şekil veren himayeye sokan soyut bir kavramdır."* (Şekil 25)



**Şekil 25:** Tanrıça "Gaia" illustasyonu.[46].

[46] **Görsel:** https://www.pinterest.ru/pin/563724078357909525/ (Ziyaret Tarihi: 15.12.2019, 21.40)

Gaia, Partenojenez[47] prensibine göre, Gökyüzünü, dağları, denizi yarattı.(Theog. 126 vd.). Gökyüzü, gök, uzay yani Uranos'u yarattı ilkin Gaia. Sonrasında tanrıların sevdiği yerler olan dağları, nehirleri, gölleri ve okyanusları. İkinci soy çocuklar, Yeryüzü tanrıçası Rhea, Themis (Adalet), Mnemosyne (hafıza), Tethys (Deniz), Phoebe (Ay), Kronos ve ayrıca Kykloplar[48] gibi çeşitli canlılardan ibarttir (Şekil 28). Gaia ile kendi çocuğu olan Uranos ile birleşmesinden doğan bu çocukları, tanrıların ilk nesli Titanlar olarak bilinir (Leeming, 2017) (Şekil 26).




**Şekil 26:** Gaia ve Uranos'un birleşmesinden oluşan aile ağacı[49].

Bu sürecin sonrasında evrende egemenlik savaşının ilk belirtisi Uranos'un doğan çocuklarını tanrı Gaia'nın karnına geri tıkmasıyla baş gösterir (Theog. 154 vd.).Bunun karşılığında Gaia, oğlu Kronos'a babasının erkeklik uzvunu kestirir. Gaia bu kez kendi doğurduğu Pontos'la birleşir ve ondan Nereus, Thaumas, Phorkys, Keto ve Eurybie'yi ortaya çıkarır. Bu sayede Nereus'tan bir sürü deniz canlısı ürer. Tıpkı Gaia gibi çocukları da kendi aralarında birleşir ve yersel ile göksel birçok canlıların doğmasını sağlarlar. Doğan bu canlılar,

[47]**Partenojenez**: Döllenmemiş yumurta hücresinin mitozla gelişerek yeni bir canlı oluşturmasıdır. Eşeyli üreyebilen canlılarda da görülebile partenojenez, güncel bilimsel kaynaklarda eşeysiz bir üreme yöntemi olarak tanımlanır (https://www.canlibilimi.com/partenogenez-nedir/) (Ziyaret Tarihi:10.11.2019, 17.00).
[48]**Kykloplar:** Yunan mitolojisinde alınlarının ortasında tek gözleri bulunan devler. https://tr.wikipedia.org/wiki/Kiklop (Ziyaret Tarihi: 26.11.2019. 16.24).
[49]**Görsel:** http://hakankilavuz.com.tr/site/uranos-ve-gaia/ (Ziyaret Tarihi: 10.11.2019. 18.37).

yıldızlar, yel ve gökkuşağı gibi görünen varlıklardır. Kimisi de evrenin mitolojik yorumunun gerektirdiği simgesel tanrılar (Hesiodos, 2016).

Azra Erhat, Theogonia'da geçen bu tarihi süreci şu şekilde yorumlamaktadır:

*"Gaia, Uranos'un devrilmesini sağladığı gibi, tahta çıkardığı oğlu Kronos'un da devrilmesini sağlar. Çünkü Kronos, babası Uranos gibi, zorbaca davranır ve çocuklarını doğar doğmaz yutar. Karısı Rhea Zeus'a gebe kalınca Gaia ile Uranos'a doğuracağı çocuğu nasıl yutulmaktan kurtarabileceğini danışır. Bu kez de Gaia kızına kaderi bildirmekle kalmaz – Kader Uranos'un oğluna yenilmesi gibi, Kronos'un da Zeus eliyle devrilmesini buyurmaktadır, Kronos'u aldatmak çarelerini de gösterir ve Zeus'un Girit'te bir mağarada gizlice doğmasını sağlar, Kronos'a da kundaklanmış bir taş yutturulur (Theog. 451-507).*

*Gaia birinci kuşak devrimini hazırladıktan sonra, ikinci kuşak devrimini de yürütür: Zeus'a ne yoldan egemenliği elde edeceğini o öğretir; çare, Kronos kuşağından olan Titanları yenmek için Kyklopları ve Hekatonkheirleri*[50] *kurtarıp yardıma çağırmaktır. Zeus Gaia'nın dediğini yaparak devlere karşı savaşı gerçekleştirir ve Titanları devirerek dünya egemenliğini ele geçirir."* (Şekil 27).

[50]**Hekatonkheir:** Gaia ve Uranüs'un elli başlı, yüz kollu oğulları olan Kottos, Briareus ve Gyesdir. ('öfke', 'güç', 'dehşet') https://tr.wikipedia.org/wiki/Hekatonkheir (Ziyaret Tarihi: 10.11.2019. 18.37).



**Şekil 27:** ‘Titanların Düşüşü(1588-1590) Cornelis van Haarlem.[51]

Hesiodos’un Theogonia’sını referans aldığımızda Gaia herşeyi başlatan, doğuran oluşturan ve yön veren kavram, ana, anne olarak yorumlamıştık. Ancak zaman geçtikçe Grek kültüründe Gaia’nın kavram olarak ve yüklenilen vasıflar olarak değiştiğini görmekteyiz.

Erhat’a (2008) göre bu değişim, kozmik nitelikteki ana toprak yerine, Demeter ve Kybele gibi bereket simgeleyen tanrıçalar ile daha kişisel ve insansal bir forma bürünmüş veya rol değiştirmiştir.

Gaia Grek topraklarında birçok bilicik merkezlerinin esinleyicisi sayılmaktaktadır, örneğin Delphoi’ye ilk başta yerleşen Gaia’dır. Sonrasında bu merkezi sırasıyla önce kızı Themis sonrasında diğer kızı Phoebe ve son olarak torunu Apollon’a hediye etmiştir. Kehanet ve bilicilik aktarım şekilde zaman içinde farklı tanrıça ve tanrılara atfedilmiş, günümüzde Apollon ile özdeşleşmiştir.

[51]**Görsel:** https://curiator.com/art/cornelis-van-haarlem/the-fall-of-the-titans(Ziyaret Tarihi: 26.11.2019.18.00).

### 4.1.2. Themis

- **Rol ve İşlev:** Adalet ve düzenin Titan tanrıçası olarak tanımlanır (Şekil 28).
- **Durum:** Titanların ilk hanedanlığında ilk tanrıça.
- **Babanın Adı:** Uranos
- **Annenin Adı:** Gaia
- **Kardeşlerin İsimleri (Titanlar):** Okyanus, Hyperion, Coeus, Cronus, Crius ve Iapetus
- **Kızkardeşler (Titanides) İsimleri:** Mnemosyne, Tethys, Theia, Phoebe ve Rhea
- **Çocukların İsimleri:** Horae ve Morae[52]



**Şekil 28:** Tanrıça "Themis" heykeli (MÖ 300, Atina Arkeoloji Müzesi) [53]

[52]**Kaynak:** http://www.talesbeyondbelief.com/titans-mythology/themis.htm (Ziyaret Tarihi: 01.12.2019, 19.13).
[53] **Görsel**: https://tr.wikipedia.org/wiki/Themis#/media/Dosya:0029MAN-Themis.jpg (Ziyaret Tarihi: 10.11.2019. 20.25).

Themis, Uranüs'ün (göklerin) ve Gaia'nın (dünyanın) kızı olan Titanlardan biriydi. Metis'ten sonra Zeus'un bir eşi veya eşiydi. Onların çocukları Kader (Moirai, Moerae veya Parcae) ve Saatler (Horae) idi.

Azra Erhat, Hesiodos (2016)'un Theogonia'sında "Themis" hakkındaki düşüncelerini şöyle aktarıyor:

*"Hesiodos, Themis'in adını Titanlar arasında saydıktan sonra, uzun süre ondan söz etmez, ta ki Olympos tanrıları Titanları yensin ve Zeus, Kronos'tan doğma öbür kardeşleriyle egemenliği paylaşıp yeni düzeni kursunlar.*

*Ondan sonra da Zeus her kuşaktan tanrıçalarla birleşme ve üreme yoluna gider. İlk evliliği Metis'ledir, onu Atena'ya gebe bırakır, ikinci evliliği Titan kızı Themis'ledir.(Theog. 901 vd).*

*Themis kanundur, kuraldır, yasanın ta kendisidir. Ama gelip geçici yasa değil, tanrılar dünyasında da değişmez, evrensel ve ölümsüz doğa yasasıdır. Tanrısal yasadır, onun karşıtı insansal yasa ise Nomos'tur*[54]*."* (Hesiodos, 2016)

Hesiodos'a göre, Zeus'un ikinci karısıydı ve bu evlilik Olympos'un tanrılarının insanlar üzerindeki güç ve kudretlerinin daha dengeli olmasına yardımcı olmuştur.[55] Yunan mitolojisinde Themis, ilahi ya da doğal hukuk, düzen ve adaletin kişileşmesiydi. Adı adalet demektir. Atina'da bir tanrıça olarak ibadet edildi. Ayrıca, bilgelik, öngörü ve kehanet ile ödüllendirildi (oğlunun adı, Prometheus, "öngörü" anlamına gelir). Zeus'un bile bilmediği gizli gizemlerle tanıştı. Themis, ezilenlerin koruyucusu ve misafirperverliğin destekçisi idi.[56]

Aeschylus'a[57] göre, Delphi kehanet merkezi'nin başında duran ikici kâhin tanrıçaydı. Tanrıça Themis'in geleceği görebilmesi, Delphi'nin kâhinlerinden biri olmasını sağladı ve bu da onun ilahi adalet tanrıçası olarak tanınmasına yol açtı. Themis, zamanında Titanların düşmesi gibi en meşhur kehanetlerin birçoğunu, savaşın kaba kuvvet ve şiddet ile kazanılmayacağını, zanaat danışmanlarına saygı göstererek ve savaşta üstünlük kazanmasını öngördüğünü açıkladı.

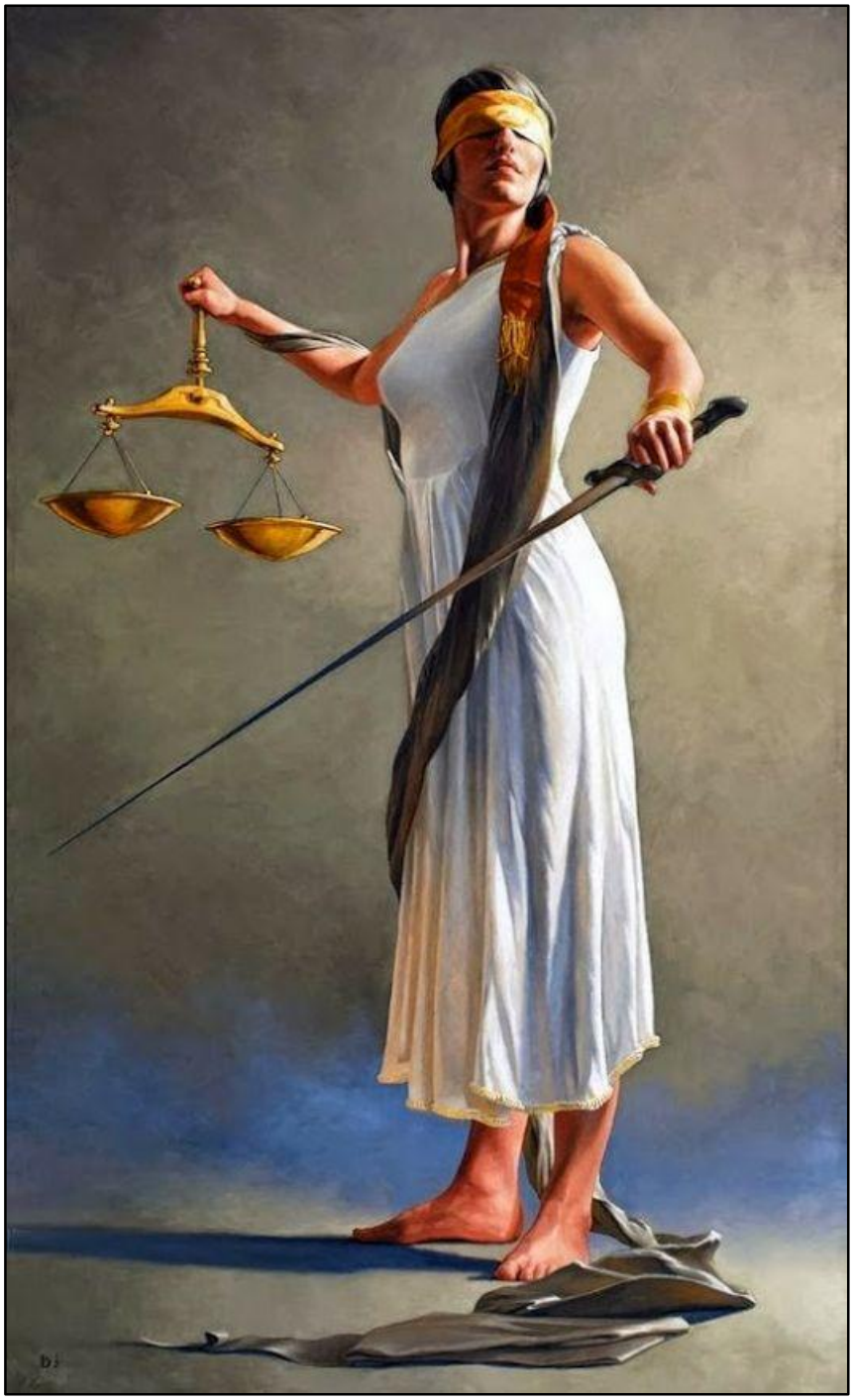
---

[54] **Nomos:** Eski Yunanca insan hukukunun yapımı. https://en.wikipedia.org/wiki/Nomos_(mythology) (Ziyaret Tarihi: 02.12.2019.19.58).
[55] **Kaynak:** https://en.wikipedia.org/wiki/Themis (Ziyaret Tarihi: 26.11.2019.18.03).
[56] **Kaynak:** https://www.thoughtco.com/themis-goddess-of-justice-3529225 (Ziyaret Tarihi: 26.11.2019.18.35).
[57] **Aeschylus** : Eski bir Yunan trajedi yazarı.Genellikle trajedinin babası olarak tanımlanır. https://en.wikipedia.org/wiki/Aeschylus (Ziyaret Tarihi: 26.11.2019.18.11).

“Themis” hakkında bazı olgular[58]:

- Themis, Titanların Savaşı'nda Olymposluların tarafını aldı.
- Yasa, gelenek ve eşitlikle kurulan unsurların kişileşmesidir.
- Tanrıça'nın Roma’daki yansıması Justitia’dır.
- Kehanet özelliği vardı ve Apollon ile tanınan Delphi kehanet merkezi ile ilişkilendirildi.
- Tanrılara sunulan tekliflerle ilgili davranış kuralları oluşturdu.
- Zeus’un hem sevgilisi hem de danışmanıydı ve Zeus’a yasalar hakkında tavsiyelerde bulunmak üzere oturmuş olarak tasvir edildi.
- Ölümlülere adalet ve ahlak yasalarında talimat veren ilk kişi oydu.
- Ayrıca, ulusların krallarının önemli meclis ve konseylerin tanrıçasıydı.
- Themis genellikle bol boynuzu ve bir çift terazisi bulunan sikkelerde temsil edilir. (Şekil 29)

[58] **Kaynak:** http://www.talesbeyondbelief.com/titans-mythology/themis.htm (Ziyaret Tarihi: 01.12.2019.19.21).



**Şekil 29:** Tanrıça "Themis" illustrasyonu[59]

[59] **Görsel:** https://www.pinterest.ru/pin/465981892680621527/ (Ziyaret Tarihi: 15.12.2019, 00.31)

### 4.1.3. Phoebe

- **Rol ve İşlev:** Ay'ın tanrıçası ve Delphi'nin üçüncü kâhin tanrıçası (Şekil 30).
- **Durum:** Titanların ilk hanedanlığında ilk tanrıça
- **Babanın Adı:** Uranüs
- **Annenin Adı:** Gaia
- **Kardeşlerin İsimleri:** Okyanus, Hyperion, Coeus, Cronus, Crius ve Iapetus
- **Kız Kardeşlerin İsimleri:** Mnemosyne, Tethys, Theia, Rhea ve Themis
- **Çocukların İsimleri:** Leto ve Asteria
- **Torunların İsimleri:** Apollo ve Artemis[60]



**Şekil 30**: Tanrıça "Phoebe" (Ressam: Fredrik Westin) (1782-1862)[61].

[60] **Kaynak:** http://www.talesbeyondbelief.com/titans-mythology/phoebe.htm (Ziyaret Tarihi: 01.12.2019.19.23).
[61] **Görsel:** https://www.greeklegendsandmyths.com/phoebe.html (Ziyaret Tarihi: 01.12.2019.18.21).

Phoebe, Grekler tarafından “Kehanet” ve “Ay” (Şekil 33) ile ilişkilendirilmiş bir Titan ve tanrıçaydı. Özellikle Greklerin kehanet özelliğini atfettiği parlayan ışık ve aydınlık zekâsıydı. Bu kadar özel bir güçle, Phoebe’nin soyunun bazı önemli isimler içermesi şaşırtıcı değildir. Themis’in kız kardeşi, Apollo ve Artemis’in büyükannesi olan Phoebe, kehanet özelliği olan bir Titan tanrıçasıydı. Uranüs ve Gaea’nın 12 soyundan biriydi. Bütün kız kardeşleri gibi, hiçbir zaman Olimpos tanrıları ve titanlar arasındaki savaşa karışmadı. Bu nedenle Tartarus’ta yakalanmaktan kurtuldu. Bunun yerine, Delphi Kehanet Merkezi’nde kâhin oldu.

Mitoloji dünyası, bu tarihin biraz üzerine bölünmüş durumda. Bazıları Phoebe'nin ayın tanrıçası olduğunu iddia ederken, diğerleri onun torunları ile karıştırıldığını(Asteria) söylüyor. Phoebe, ayın tanrıçası olsaydı, uçabilmek, nesneleri çekip kovabilme ve istediği zaman gümüş renkli bir ışık yaratabilme gibi bazı güçleri olurdu.[62]

Yunan mitolojisinin ayakta kalan metinlerinde, Phoebe sadece çevresel bir şahsiyettir, ama tanrıça mitolojik açıdan önemli alanlara bağlanır. Antik dönemde, Delphi’deki kehanet merkezinde tüm kâhin ve Sibyl’lerin içerisinde en önemlisi idi (Şekil 32). Hem anne hem de büyükanne olarak Phoebe, Yunan tanrılarının ve tanrıçalarının şeceresinde de önemliydi.[63]

Delphi’nin kehanet merkezindeki üçüncü kâhindi. Selefi Gaia ve Themis’ti. Gaea onurlu bir şekilde kendi yerini kızları Themis'e verdi, sonra bu görev kız kardeşi Phoebe’ye geçti. Bununla birlikte, Aeschylus’un mitine göre, Phoebe onu motive etmek için doğum günü hediyesi olarak torunu Apollon’a bu sorumluluğu vermişti. Apollon daha sonra ışığın ve göklerin kehanet gücüne başkanlık etti.

Phoebe hakkında bazı olgular:

- Phoebe, Titanların Savaşı’nda Titanlar’ın tarafını aldı.
- Titanlar çeşitli gezegenlerle ilişkiliydi, Phoebe Güneş Sistemi’nin 6.Gezegeni olan Satürn’ün adlandırılmış uydularından biriydi.
- Leto sayesinde Apollo ve Artemis’in büyükannesiydi.
- Kehanet özelliğine sahipti.
- Romalı yansıması Dione idi (Şekil 31).

[62] **Kaynak:** https://mythology.net/greek/titans/phoebe/ (Ziyaret Tarihi: 01.12.2019.18.39).
[63] **Kaynak:** https://hubpages.com/education/The-Titanide-Phoebe (Ziyaret Tarihi: 01.12.2019.18.23).



**Şekil 31:** Tanrıça "Phoebe" illustrasyonu[64]

[64] **Görsel:** http://www.tattoodaze.com/fantasy-fairies-moon-moon-art-moon-goddesses-blue-moon-angels_XXC7gY/ (Ziyaret Tarihi: 15.12.2019, 00.35)

## 4.2. Kehanet Tanrıları

Eski Yunanlılar, tanrıların insan olaylarında yardımcı olduğuna inandıkları için, insanların da tanrıların isteklerini yorumlayabileceğine inanıyorlardı. Dua ve fedakârlık, tanrıların lehine kazanmaya çalışırken, ilahi iradenin yorumlanması, Yunanlıların *"manteia"* olarak adlandırdığı, kehaneti ve diğer kehanet biçimlerini belirten diğer bazı faaliyetlerin amacıydı. Peygamberler ve kâhinler, Yunan mitlerinde bolca yer aldılar, fakat aynı zamanda antik dünyanın sonuna kadar yaşayan Yunanlılar arasında da önemli kalmaya devam ettiler (Sacks, 2005).

İngilizce dilindeki en katı kullanımında, kehanet kelimesi, tanrının doğrudan insan peygamberin ağzından (Yunanca: peygamberlerin) söz ettiği bir kehanet biçimini ifade eder. "Kehanet", daha genel bir kelime, geleceğe yönelik daha az ilham verici formlar içerirdi. İlham verici kehanetin en ünlü antik örneği, Delphi kâhiniydi. Kâhin, "Apollon"un bir rahibesiydi, tanrının merkezi Yunanistan'daki Delphi'deki en kutsal tapınağındaydı. Bir araştırmacının sorusuna cevap olarak, bir transa girer ve bir erkek rahibin yorumlayacağı ve ayette yazacağı çılgınca ifadeler sunar. Cumae'de ve başka yerlerde de benzer Apollon kâhinleri bulunmaktaydı (Sacks, 2005).

Apollon'un babası "Zeus", diğer ana kehanet tanrısıydı. Zeus'un Dodona'daki çok eski tapınağında, kuzeybatı Yunanistan'da, rahipler, Zeus'un tanrının kutsal meşe ağacındaki yaprak hışırtılarına kulak vermesini dinledikten sonra cevap verdiler. Diğer kehanet biçimleri, yöntemleri şimdi hayvan denen kuşların uçuşları ve çığlıkları gibi hayvan hayatının gözlemlenmesini gerektiren bir kuş, *mantis* tarafından uygulandı. Yani, yeni kurban edilmiş bir hayvanın çıkarılmış organlarını (özellikle karaciğerini) incelemek: Sağlıklı görünen bir karaciğer, tanrıların araştırmacının amaçlanan eylem planını onayladığı anlamına geliyordu; sağlıksız olanı onaylamama anlamına geliyordu (Sacks, 2005).

Yine diğer kehanet biçimleri, rüyalarda, Homer'in şiirlerinin metinlerinin rastgele istişarelerinde veya gündelik hayatın olaylarında mesajlar bulmaya çalıştı. Örneğin bir hapşırma, şu anda tartışılan ya da düşünülmüş olanlara uygulanabilir iyi bir alâmet olarak kabul edildi. Kledon olarak bilinen bir tuhaf ayin, "Hermes" tanrısının çeşitli tapınaklarında uygulandı. Bir soruyu Tanrı'nın kült heykelinin kulağına fısıldadıktan sonra, tapan hemen kendi kulaklarını durduracak ve tapınağı terk edecektir (Sacks, 2005).

### 4.2.1. Zeus

Zeus'un ismi bile doğasını ortaya koymaya yetmektedir: O tam bir Hint-Avrupa gök tanrısıdır. Theokritos[65], Zeus'un hala kimi zaman parlayıp, kimi zaman da yağmur halinde aşağı indiğini yazabiliyordu. Homeros'a göre, "Zeus'a, bulutlar arasındaki engin gök düştü." Zeus'un unvanlarından pek çoğu onun hava tanrısı yapısını vurgular: Ombrios ve Hyetios (Yağmurlu), Urios (uygun rüzgârları gönderen), Astrapios (yıldırımlar yağdıran), Brontön (gürleyen) vb. Ama Zeus, gökyüzünün kozmik bir görüngü olarak kişileştirilmesinin çok ötesine geçen bir anlam taşır. Onun göksel niteliği, hem egemenliğiyle hem de farklı yeryüzü tanrıçalarıyla yaptığı sayısız kutsal evlilikle doğrulanır (Eliade, 2003) (Şekil 32).

Bununla birlikte, ismi ve (zorlu kavgaların ardından ele geçirdiği) egemenliği dışında, Zeus eski Hint-Avrupa gök tanrılarına, örneğin Veda tanrısı Dyaus'a benzemez. Yalnızca evrenin yaratıcısı olmamakla kalmaz, Yunanların ilk Tanrılar grubu içinde bile yer almaz. (Eliade, 2003)

Mutlak güce sahip yıldırımın hükümdarı olarak esas yetki alanı, Olympos Dağı'nın zirvesinden yönettiği göklerdi. Gökyüzü kralı olarak işareti kartaldı. Zeus, yeminlerin ve kutsal yerlerin garantörüydü. Sonsuz gücü düşünüldüğünde istediği her şeyi yapabilirdi, buna rağmen bazen eylemleri, daima tetikte ve çoğunlukla kıskanç olan karısı Hera tarafından baltalanırdı. Zeus, çapkınlığıyla ünlüydü. Özellikle ölümlü kadınlara düşkündü. Sadakatsizliğini karısından saklama amacıyla evlilik dışı kaçamaklarında çoğunlukla bir hayvan şekline bürünürdü. Europa'yı kaçırıp onunla uzaklara yüzdüğünde bir boğa olmuştu. Göl kenarında dolanan Sparta kraliçesi Leda'ya tecavüz ettiğinde bir kuğuydu.

Zeus'un ölümlülerle kurduğu cinsel ilişkilerin neredeyse tümü doğan ünlü çocuklarla sonuçlanmıştır. Europa Giritli Minos'u, Leda Truvalı Helen'in ve Agamemnon'un hain karısı Klytemnestra'yı doğurmuştu. Zeus, bazen şehvetini tatmin etmek için başka şekillere de girerdi. Güzel Danae'in bulunduğu hapishanenin duvarlarından altın yağmuru şeklinde geçmiş ve Danae, Gorgon Medusa'nın katili kahraman Perseus'a hamile kalıştı (Martin, 2014).

[65] **Theokritos:** (M.Ö. 300-M.Ö. 260), Grek pastoral şiirinin yaratıcısı. (https://en.wikipedia.org/wiki/Theocritus) (Ziyaret Tarihi: 08.12.2019, 22.21).



**Şekil 32:** Tanrı "Zeus" illustrasyonu[66]

[66] **Görsel:** https://www.pinterest.ru/pin/10273905386645106/ (Ziyaret Tarihi: 15.12.2019, 21.57)

### 4.2.2. Apollon

- **Alternatif Adı:** Phoebus Apollo
- **Rol ve İşlev:** Apollon'un işlevi, güneş, kehanet, ilaç, bitki ve müzik tanrısı olarak tanımlanır. Görevi, dört atlı arabasını kullanmak ve Güneş'i gökyüzüne sürmekti.
- **Semboller:** Yay ve Oklar, Lir, Kuzgun, Kurt ve Defne Ağacı
- **Antik Roma'da Eşdeğeri:** Bu tanrının Roma ismi de Apollo idi, ancak işlevlerinde farklılıklar vardı. Ayrıca Phoebus ("parlak, parlayan" anlamına geliyor) olarak da adlandırıldı.
- **Eşinin Adı:** Evlenmemiş, ancak birçok sevgilisi vardı, birçoğu mahkûm edildi.
- **Babanın Adı:** Zeus
- **Annenin Adı:** Leto
- **Çocuklarının İsimleri:** Asklepius, Orpheus, Troilus ve Aristaeus[67]

Tanrı Apollon, Yunan Pantheon'unda her zaman onurlandırılmış ve belirli bir kişiliği korunarak tapınılmıştır. Azra Erhat'ın vurguladığı gibi, adı Yunanca olmadığı halde, Zeus ile Titan kızı Leto'nun oğlu Apollon, Yunanlı bir tanrı olarak tanımlanmak istenmiştir (Özgünel, 2013). Kimi araştırmacılar ise, Apollon sözcüğünün etimolojisini yaparken, onun kesin bir Yunanca sözcük olmadığını ileri sürerler. Kökeni için kesin bilginin olmadığına. Ancak Anadolu'dan gelmiş bir Hitit tanrısı veya Likya kaynaklı bir tanrı varsayımında birleşmişlerdir. Apollon, özellikle Batı Anadolu kıyılarında; Troas'dan başlayarak, İyonya, Karya ve Likya bölgelerinde önemli bilicilik merkezleriyle karşımıza çıkar (Özgünel, 2013).

Özgünel (2013), Apollon hakkında şöyle demektedir:

*" Tanrı özellikle; müzik, bilicilik, tıp, okçuluk, sanat-şiir, ve tarım Epitheton'ları[68] ile tanınır. Fare ve çekirgelerle ilgili kültleri, en az diğer Epithon'ları kadar tanınmıştır. Tanrının fare-sminthos Epithetonu ile tanınması, saygınlık kazanması ve kültler oluşturulması, ilk kez Troas bölgesinde ortaya çıkar."*

[67] **Kaynak:** http://www.talesbeyondbelief.com/greek-gods/apollo.htm (Ziyaret Tarihi: 03.12.2019 17.26).
[68] **Epitheton:** Lakap, ayama veya epitet; herhangi bir kimseye veya gruba belirli bir özelliğinden dolayı başkaları tarafından verilmiş takma ad. https://tr.wikipedia.org/wiki/Lakap (Ziyaret Tarihi: 14.12.201916.57).

Apollon, Güneş'in, ışığın ve gerçeğin tanrısıydı ve Güneş'in gökyüzündeki hareketini kontrol ediyordu (Bingham ve diğ, 2014). Apollon aynı zamanda sanatın da koruyucusuydu ve yetenekli bir müzisyendi (Bingham ve diğ, 2014). Artemis'in ikiz kardeşiydi ve annesiyle kız kardeşini her türlü kötülükten korurdu (Bingham ve diğ, 2014). Delphoi'daki (Delphi) korku salan ve annesinin düşmanı olan yılan Python[69]'un tapınaktayken öldürdü ve Delphoi kehanet merkezi yaptı (Bingham ve diğ, 2014).

Wilkonson (2010), Apollon hakkaında şöyle bahsetmketedir:

*"Yakışıklı genç bir adam olarak tasvir edilen tanrı Apollon'un hayatın pek çok alanı üzerinde gücü vardır. Okçuların koruyucusu olarak yayı insanlara acı getirmiştir ama o aynı zamanda iyileştirici tanrı ve mitolojik Doktor Asklepios'un babasıdır. Müzik, sanat tanrısı ve başarılı bir lir çalgıcısıdır. Zeus ve Leto'nun oğlu Apollon, bunların yanında ışık ve Güneş'in de tanrısıdır."* (Şekil 33)



**Şekil 33:** Belvedere Apollon heykeli (Vatikan Müzesi, Roma, İtalya). MÖ 4.yy'da Leochares'in bronz heykelinin MÖ 2.yy'daki kopyası olduğu düşünülüyor.[70]

[69] **Python:** Grek mitolojisinde tanrı Apollon tarafından öldürülen dev bir yılanın adı olup, toprak ana Gaia'nın oğluydu (https://tr.wikipedia.org/wiki/Pithon) (Ziyaret Tarihi: 23.05.2019, 19.48).
[70] **Görsel:** https://en.opisanie-kartin.com/description-of-the-sculpture-apollo-belvedere/ (Ziyaret Tarihi: 23.05.2019, 19.50).

Zeus'un önem açısından ciddi rakibi, tanrı Apollon'du (Leeming, 2017). Bazen Phoebus (Parlak Işık) olarak da bilinen Apollon, Güneşle, ışıkla, müzikle, tıpla, akılla ve kendini tanımayla ilgiliydi (Leeming, 2017). Bu önemli Grek tanrısı, eski Grek toplumunun bazı yüksek ideallerini somutlaştırdı (Sacks, 2005). Apollon'un, medeni yaşamın çeşitli yönlerini denetlediğine inanılıyordu (Sacks, 2005). Tıbbın ve doktorların patronu olarak, insan hastalıklarını iyileştirebilir ya da tersine kötüleştirebilirdi (Sacks, 2005). Merkezleri kendisinin doğduğu söylenen Delos'da ve Grek görüş açısına göre dünyanın merkezi ve kutsal bir kehanet yeri olan Delphi'deydi (Leeming, 2017).

Grek mitolojisine göre Tanrı Apollon'un doğduğu yer Delos adasıdır. İkiz kız kardeşi Artemis ile beraber bu adada doğmuşlardır. İkisi de Zeus ve Leto'dan doğmuş çocuklardı. Grek Mitolojisi 'ne göre Leto, Yunanistan'ın her yerinde Tanrı Apollon'u doğurabileceği bir yer bulmaya çalışıyordu; çünkü Hera, Leto'yu Tanrı Zeus ile birlikte olduğu için kıskanıyor ve onu cezalandırmak istiyordu.[71] Bu sebeple nereye giderse gitsin peşinden onu takip ediyordu. Leto nihayet küçük ve kısır bir ada olan Delos adasına ulaştı. Tanrıça, Apollon'un takipçilerinin getireceği adaya ün ve zenginlik sözü verdi. Ada, Leto'nun ilk tapınağını Delos'ta inşa edeceğine söz vermesi şartıyla rızasını verdi. Böylece, Apollo ve Artemis'in tapınağı Delos adasının üzerine inşa edildi. Antik çağın en önemli tapınaklarından birini temsil ediyordu; Miken döneminde resmi olarak Apollo ve Artemis'e tapınımı ilan etmeden önce bir ibadet merkezi idi.[72] Ada ayrıca MÖ.1. ve 2. yüzyıllarda önemli bir ticaret merkeziydi. Delos, UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesi'nde listelenmiştir.[73]Kutsal alan, Kiklad adaları arasında (Rhenia ve Mykonos) merkezde küçük (1,3x5 km) bir alanı kaplamaktaydı. Egenin politik ve dini merkezlerindendi. Her 4 yılda bir Delian Festivali ve Oyunları düzenleniyordu. Kutsal Göl'ün bitişiğindeki Apollon Hieron'una, diğer ilahiyatlara ait tapınak ve anıtlara ve yabancı tanrıların kutsal alanına ilaveten, güneyde gelişen bir yerleşim bölgesi ve deniz kenarında limanı da vardı[74] (Şekil 34) (Şekil 35) (Şekil 36)

---

[71] **Kaynak:** https://www.gtp.gr/LocInfo.asp?infoid=9&code=EGRSKY71MYKDLS&PrimeCode=EGRSKY71MYKDLS&Level=8&PrimeLevel=8&IncludeWide=1&LocId=12169 (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 00.30).

[72] **Kaynak:** https://www.gtp.gr/LocInfo.asp?infoid=9&code=EGRSKY71MYKDLS&PrimeCode=EGRSKY71MYKDLS&Level=8&PrimeLevel=8&IncludeWide=1&LocId=12169 (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 00.18)

[73] **Kaynak**: https://www.ancient.eu/delos/ (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 00.18)

[74] **Kaynak:** http://www.perseus.tufts.edu/hopper/artifact?name=Delos&object=Site (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 23.58)

Mikonos yakınlarındaki Kiklad adaları olarak adlandırılan dairesel ada halkasının merkezinde izole edilen Delos adası, Yunanistan'ın en önemli mitolojik, tarihi ve arkeolojik alanlarından biridir. Delos, Grek mitolojisi burayı Apollon ve Artemis'in doğum yeri haline getirilmeden önce bin yıl boyunca kutsal bir sığınak olarak konumlandırılmıştı.[75]



**Şekil 34:** Apollon Tapınağı, kutsal alan ve liman.[76]

[75] **Kaynak:** http://www.perseus.tufts.edu/hopper/artifact?name=Delos&object=Site (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 23.58)
[76] **Görsel:** https://travelguide.michelin.com/europe/greece/south-aegean-see/cyclades/nisi-dilos/sanctuary-apollo-delos (Ziyaret Tarihi: 19.03.2019, 20.25).



**Şekil 35:** Apollon Tapınağı (Fotoğraf: Gerard Metron)[77]



**Şekil 36:** Delos Adası Kutsal Alan[78]

[77] **Görsel:** https://structurae.net/en/structures/sanctuary-of-apollo (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 16.49)
[78] **Görsel:** http://www.greece-is.com/news/delos-theater-breaks-2000-year-silence/ (Ziyaret Tarihi: 08.10.2019, 19.35).

Mitlere göre, Apollon ve ikiz kız kardeşi tanrıça Artemis, tanrıça Leto'nun ve büyük tanrı Zeus'un çocuklarıydı (Sacks, 2005). Zeus'un Leto'dan dünyaya gelen oğlu olan Apollon, yedi aylık bir çocukken sadece tanrılara özgü bir şekilde hızla büyüdü (Graves, 2010). Themis'in verdiği ambrosia ve nektarla ölümsüzlüğe erişti ve dördüncü günün sonunda Hephaistos'un kendisi için yaptığı ok ve yayı kuşandı (Graves, 2010). Doğduğu yer olan Delos'dan ayrılarak, annesinin amansız düşmanı, Python'u öldürmek için doğruca canavarın gizlendiği Parnassos Dağı'na geldi ve onu yayından çıkan oklarla ağır yaraladı (Graves, 2010). Python, eşi dişi canavar Delphyne'nin adının verildiği bir şehir olan Delphoi'deki Toprak Ana'nın tapınağına sığındı; ancak Apollon onu takip ederek, kutsal yarığın yanında öldürdü (Graves, 2010). Apollon, antik yeryüzü tanrıçası Gaia'nın kutsal mabedini koruyan büyük yılan Python'u Delfi yakınında Parnassos Dağı'nın eteğinde öldürmüştü (Leeming, 2017). Apollo, ejdervari Python'u öldürmekle Delfi'de egemen bir figür haline gelmişti (Leeming, 2017) (Şekil 37) (Şekil 38).



**Şekil 37:** Apollo ve Urania, Astronominin ilham perisi (Ressam: Charles Meynier) (Tarih: 1800) (Cleveland Müzesi, A.B.D.) [79]

[79] **Görsel:** https://www.flickr.com/photos/sphericalbull/6161117850/in/photostream/ (Ziyaret Tarihi: 19.03.2019, 20.25).




**Şekil 38:** Tanrı, bir mersin çelengi ile taçlandırılmıştır ve aslan ayaklı taburede oturmaktadır. Liresini tutuyor ve bir kargadan veya bir kuzgundan bir levrek izlerken, bir "phiale" den kurtuluşları döküyor. (Apollo çizimi, beyaz kylix, MÖ 480-470)

Graves (2010)'e göre, Grekler Apollon'un, Güney Filistin'de Lat adıyla bilinen bir tanrıça olan Leto'nun oğlu olduğunu savunur, ancak Apollon'a aynı zamanda, Hekataios'un belirgin bir şekilde İngilizlerle özdeşleştirdiği Hyperborealılar arasında da bir tanrı olarak ibadet edilmekteydi. Kuzeybatıda Britanya ve Atina, güney doğuda Nabatiye ve Filistin'e kadar yayılan Hyperborea kültünün merkezinin Delos olduğu anlaşılmaktadır (Graves, 2010). Bu kült altında bir araya gelen ülkeler arasında daimi bir ilişki özellikle göze çarpardı (Graves, 2010). Apollon'a sunulan kurbanlar Hyperborealılar arasında, onun, düşmanı Set'i mağlup eden ve onuruna yapılan törenlerde yaban eşeklerinin uçurumlara sürülerek öldürüldüğü "Çocuk Horus" ile özdeşleştirilmesine neden olmuştur (Graves, 2010). Horus, babası Osiris'i öldüren Set'den intikamını bu şekilde alır ve Leto'nun Python tarafından takip edilişini konu alan efsane de, Set'in İsis'i takibini anlatan hikâyeyle benzerlik gösterir (Graves, 2010). Apollonius Rhodius'a dayanan çalışmada Python Typhon'la (Yunanlı Set) özdeşleştirilir. Graves (2010)'e göre, Hyperborealı Apollon, aslında, Yunanlı Horus'tur.

Graves (2010), Apollon hakkında şu şekilde bahsetmektedir:

*"Klasik Çağ'da müzik, şiir, felsefe, astronomi, matematik, tıp ve fizik gibi sanat ve bilim dalları Apollon'un kontrolü altına girdi. Tanrı aynı zamanda barbarlığın düşmanı olarak her şeyde hoşgörünün savunucusuydu. Lirindeki yedi tel sonraki tarihlere ait Yunan alfabesindeki yedi sesli harfle ilişkilendirildi ve mistik bir anlam verilerek, tedavi amaçlı müzik için kullanıldı. En sonunda, bir Güneş mefhumu olan Çocuk Horus ile ilişkilendirildiğinden, Korinth kültü Güneş-Zeus tarafından ele geçirilen tanrıya, Güneş adıyla ibadet edildi. Kız kardeşi Artemis de Ay ile özdeşleştirildi. Knossos'da olduğu gibi, Delphoi'de de kutsal kralın hükümranlığını dokuzuncu yılın sonuna kadar sürdürmüş olduğu anlaşılıyor ve Apollon kültü ilk olarak buradan diğer şehirlere yayılmıştı."*

Sacks (2005), ise Apollon hakkında şöyle söylemektedir:

*"Apollon, insan dini arınma ve kefaretini denetledi. Apollon'un bazı rahipleri, bir kişiyi veya dini kirlenmenin yerini temizlemek için ayinler veya tavsiyeler sağlayabilirdi. Bu tavsiye verilmesi Apollon'nun en meşhur yönüydü ve kehanetlerin verilmesi ile ilgiliydi. Apollon, tanrılar adına aracılık eden rahip veya rahibe sözleri gibi çeşitli kâhinler aracılığıyla, babası Zeus'un geleceğini ve iradesini ortaya çıkarabilirdi. Apollon, yalnızca Grek kehanet tanrısı değildi, ama Yunanistan'ın merkezindeki Grek dünyasının en etkili dini merkezi olan Delphoi'deki kehanet tapınağı Apollon'a adanmıştı."* (Şekil 39)




**Şekil 39:** Tanrı "Apollon" illustrasyonu[80]

[80] **Görsel:** https://www.pinterest.ru/pin/703546773023827725/ (Ziyaret Tarihi: 15.12.2019, 22.15)

### 4.2.3. Hermes

Hermes, Yunan panteonunda ve On İki Olimposlulardan birinde önemli bir tanrıydı. En iyi tanrıların habercisi veya habercisi olduğu ile bilinir ve birçok efsanede olduğu gibi tasvir edilir. Ayrıca, sanatsal tasvirlerde, Hermes'e bu rolü iyi oynamasını sağlayan özellikler verilmiştir. Diğer ilgi alanları arasında ticaret, diplomasi, seyahat ve hırsızlık sayılabilir. Hermes'in Roma mevkidaşı Merkür'dür.

Yunan mitolojisine göre Hermes, Atlas ve Pleiades'den biri olan Zeus ve Maia'nın oğluydu. Hermes'in, genellikle Arcadia'daki Cyllene Dağı'ndaki bir mağarada doğduğuna inanılır. Atlas'la olan ilişkisi nedeniyle, Hermes Atlantiades olarak da bilinir, doğum yeri ise onu Cyithenius kimliği kazanır.

Mitoloji'de Hermes, büyük tanrı Zeus ve yarı tanrı Maia'nın (Atlas'ın kızı) oğlu idi; aynı zamanda tanrıların elçisiydi. İnsan toplumunda kara seyahatinin koruyucusu, habercisi, ticaret, ağırlık ve ölçüler hesaplardı. Hermes, üvey kardeşi tanrı Apollon'a benzeyen çekici bir tanrıydı (Sacks, 2005).

Menşei olarak, Hermes, yol kenarındaki taş yığınları veya oyulmuş görüntülerle anılan bir koruyucu olabilmektedir. Adı muhtemelen "işaret kalemi yığını" anlamına gelen Yunanca *"herma"* (çoğul: herma) kelimesinden geliyor. Seyahatin rahatsız edici ve tehlikeli olduğu bir dönemde, Hermes gezginleri korudu ve özellikle ıssız yerlerde ibadet edildi (Sacks, 2005).

Graves (2010), "Hermes" ve "Kehanet" arasındaki bağlantıdan şöyle bahsetmektedir:

*"Hermes, Helen öncesi bereket kültünün bazı merkezlerinde, taş phalluslardan bir tanrı olarak ortaya çıkmıştır; görülmemiş bir çabuklukla büyümesini konu alan hikâye belki de Homeros'un müstehcen bir şakasıdır. Hermes aynı zamanda yine bir tanrı olarak Helen Öncesi Takvimi'nin Kutsal Çocuğu; Mısırlı Zeka Tanrısı Thoth ve ruhları Yeraltı Dünyasına götüren Anubis'den dünyaya gelmiştir. Hermes'in asasındaki beyaz şeritler, sonraları, tanrının aynı zamanda Hades'in de elçiliğini yapmasından dolayı yanlışlıkla yılanlarla, dolayısıyla da Ekhion'la ilişkilendirilmiştir. Efsanede sözü edilen Thrialar da Parnassos'un Üçlü Müzleri'dir ("Dağ Tanrıçası") ve bunların hareket halindeki çakıl taşlarına bakarak kehanette bulunma pratiği aynı zamanda Delphoi' de de sürdürülmüştür. Aşık kemiklerinden yapılan zarla fal açma geleneği ilk olarak Athena'ya atfedilmiş, ve bu zamanla yaygın hale gelmiştir; ne var ki falcılık sanatı Yunanistan ve Roma' da aristokratlara özgü bir ayrıcalık olarak kalmıştır. Apollon'un*

*"uzun-kanatlı kuşu", çok büyük bir ihtimalle Hermes'in kutsal turnasıdır; zira, Hermes'e ibadet eden rahiplerin Pan, Müzler ve Tanrıça Athena'ya atfedilen bölgelerden sürekli geçmeleri gibi, Apollon'a ibadet eden rahipler de, eski tarihlerde edebiyatın, kehanetin ve birçok sanatın tanrısı olan Hermes'in hükümranlığındaki bölgelerden sürekli geçerlerdi. Ateş yakmak için kullanılan ilkel yöntem fallus büyüsünü akla getirdiği için ateş yakmanın icadı Hermes' e atfedilmiştir."*

Silenos ve onun oğulları satyrler, Attika dramasında işlenen geleneksel komik karakterlerdir; bunlar esasen Kuzey Yunanistanlı ilkel dağlılardır. Silenos'un bir yerli ya da Pan'ın Nymphalardan biriyle yaşadığı ilişkiden dünyaya gelen biri olduğu iddia edilir. Daphnis'in duygusal hikâyesi, Cephalenitanum'daki fallik sütun ve Syrakusa' daki bir çeşme yakınlarında anlatılmaya başlanmıştır. Bu yapıların her biri muhtemelen, görme yetisini kaybedip ölenlerin onuruna şarkılar söylenen defne koruluğu ile çevrelenmiştir. Apollon'un, defne filizini Tempe'nin orgiastik tanrıçasından almış olması nedeniye Daphnis'i çok sevdiği söylenirdi (Graves, 2010).

Hermes'in ikna etme ve takas etme becerisinden etkilenen Zeus, onu tanrıların elçisi yapmaya karar verdi. Bu becerilerden dolayı Hermes'in tüccarların ve diplomatların koruyucusu olduğu da düşünülmektedir. Ek olarak, bir haberci olarak Hermes'in seyahat etmesi gerekiyordu, bu yüzden onu gezginlerin koruyucusu yaptı. Bu rol, Hermes'in vefat edenlerin ruhlarını yeraltı dünyasına sokmaktan sorumlu olan bir psikopom olduğuna inanıldığı için, ölülerin ruhlarına kadar uzanır (Dhwty, 2019).

Hermes'in bir haberci ve gezgin olarak rolü özelliklerinde açıkça görülüyor. Klasik Yunan sanatında, Hermes normalde bir caduceus veya haberci profili ile tasvir edilmiştir. Söylemeye gerek yok, bu profil büyülü güçlere sahipti. Mesela Hermes, uykudaki ölümlülere, tanrılardan gelen mesajları rüyalar şeklinde onlara ulaştırılabilirdi (Dhwty, 2019) (Şekil 40).



**Şekil 40:** Tanrı "Hermes" illüstrasyonu[81].

[81] **Görsel:** https://www.pinterest.ru/pin/226657793733082968/ (Ziyaret Tarihi: 15.12.2019, 23.15)

# 5. GREK KÜLTÜRÜNDE "KÂHİNLİK"

Grek kâhinlerinin tüm ünlü öyküleri, rahibe ait ayrıntılı ve bazen de ilginç yanıtlar içeren ayetleri anlatmakta ve Antik Yunanistan'ın sözlü bir toplum olarak görülmesini desteklemektedir (Stoneman, 2011). Bu şüphesiz doğru, ama aslında Delphi'deki Pythia sadece belirli günlerde kehanet ediyordu; diğer günlerde kâhin topluluğu tarafından ayinler gerçekleştiriliyordu. Dodona'da da çok fazla yöntem kullanıldı (Stoneman, 2011). Ayin için bir tercüman gerekliydi, ancak cevap rastgele yollardan verildi. Bununla birlikte, tüm bu kehanet merkezlerinde, genellikle tanrı Apollo öncü olmuş ve başkanlık etmiştir (Stoneman, 2011). İlham alan, etkilenen rahibe, tanrının sözlerinin aracısı değildi, tanrının sözleri daima onunlaydı. Dahası, bu sözler bir soru veya isteğin cevaplarıydı.

Hall (2008), Grek kültüründe kâhinlik hakkında şunları söylemektedir:

*"Kadim dönemlerin en önemli kehanet merkezleri Delfi ve Dodona'dır. Bunlardan Dodona'nın konuşan meşe ağaçları en eskisidir. Kehanet teorisinin doğuşunu kökenlerine kadar takip etmek imkânsız olsa da, Yunanlıların Yunan kültürünün yükselişinden çok uzun zaman önce bazı mağara ve yarıkları kutsal ettikleri bilinmektedir."*

Plato, Pythia'nın ilahi trans haline en yakın tanığımızdır. Üç çeşit trans halini (daha sonra dördüncü olarak sevginin çılgınlığını da eklediği) tanımlar. İlki, etimolojik olarak "*mania*", çılgınlık ile ilişkili olduğunu belirttiği mantike, ikincisi, Dionysos ayinlerinin "en akılsız" deliliği, üçüncüsü Muses'in[82] sahip olduğu şiirsel ilhamdır (Stoneman, 2011).

Stoneman (2011), bu konuda şunları söylemektedir:

*"Pythia'nın İyon'da Oracle (Kâhin) olarak adlandırılması kadın ve kâhin arasında keskin bir ayrım olmadığını göstermektedir. Didyma'da kâhin konuşmacısı promantis olarak adlandırıldı ve muhtemelen MÖ 334'ten önce bir adamdı, bundan sonra kesinlikle bir kadındı. Ayrıca Didyma'daki kâhinler başrahibe ünvanındaydı".*

(Şekil 41) (Şekil 42)

[82] **Muses:** Eski Yunan dininde ve mitolojisinde, Muslar (Eski Yunanca: Μοῦσαι, Moũsai), edebiyatın, bilimin ve sanatın ilham veren tanrıçalarıdır. https://en.wikipedia.org/wiki/Muses (Erişim Tarihi: 10.12.2019, 21.21)



**Şekil 41:** Pythia illüstrasyonu




**Şekil 42:** Delphi 'de "Sibyl" (Ressam: Michalengelo) (Sistine Şapeli)[83]

[83] **Görsel:** https://en.wikipedia.org/wiki/Sibyl#/media/File:DelphicSibylByMichelangelo.jpg

# 6. GREK KÜLTÜRÜNDE "KEHANET" VE "ARKEOASTRONOMİ"

## 6.1. Güneş

Antik Romalı mimar Vitruvius, tapınakların ve sunakların yöneliminde Güneş'in etkili olduğunu söyler.

Vitruvius (2017), "Güneş" ve "Tapınağın Yönü" ile ilgili olarak şöyle demektedir:

*"Ölümsüz tanrıların tapınaklarının baktığı yön, sınırlayıcı nedenlerin bulunmadığı ve seçimin serbest olduğu durumlarda, tapınağın ve cella'daki heykelin, gökyüzünün batı tarafını görmesi gerektiği ilkesine göre saptanır. Bu adak ve kurbanlarla sunağa yaklaşanların, tapınağın içindeki heykelin önünde dururken gündoğumu yönünde olmalarını sağlar; böylelikle adakta bulunanlar gökyüzünün güneşin doğduğu yönüne bakarak dua edip, kurban keserken, aynı şekilde tanrıların heykelleri de doğudan geliyormuş, onları izliyormuş gibi görünecektir.*

*Ancak, arazinin konumu buna olanak sağlamıyorsa, bu yön belirleyici ilke, tanrıların tapınağından kentin en iyi görülebileceği şekilde değiştirilmelidir. Bundan başka, Mısır'da Nil nehrinin her iki sahilinde olduğu gibi, nehir kenarında inşa edilecek tapınaklar, sahile bakmalıdır. Benzer şekilde, kamu yolları üzerinde bulunan tanrı evleri, geçenlerin onları görebileceği ve bağlılıklarını yüzyüze sunabileceği biçimde düzenlenmelidir."*

Vitruvius (2017), "Güneş" ve "Sunağın Yönü" ile ilgili olarak şöyle demektedir:

*"Sunaklar doğuya bakmalı ve her zaman, dua edenlerle kurban adayanların yukarıya, tanrıya doğru bakabilmeleri için tapınak içindeki heykellerden daha aşağıda yer almalıdırlar. Her biri kendi tanrısına göre düzenlendiğinden farklı yükseklikte olurlar. Yükseklikleri şöyle ayarlanmalıdır: Jüpiter ve tüm gök tanrıları için mümkün olduğu kadar yüksekte, Vesta ve Toprak Ana için alçakta yapılmalıdırlar. Bu kurallara göre, sunaklar, planlar hazırlanırken ayarlanacaktır."*

## 6.2. Ay

Ay'ın büyüsü Yunanistan'da olduğundan daha büyüleyici olamaz. Çağlar boyunca, ay insan ruhu üzerinde derin bir etkiye sahip olmuştur. Diğer kültürlerde olduğu gibi, hem romantik sevginin hem de akıl sağlığının hem ayın etkisine yatkın olduğu düşünülmektedir. Diğer kültürlerde olduğu gibi ayın gücünün de doğurganlığı ve tarımı etkilediği düşünülüyor[84].

Bu etki her zaman en iyisi değildir. "Cinnet" ve "Trans" olduğu gibi, Antik Romalılar'ın Ay ("Luna") için kullandığı kelimlerden kaynaklandığı gibi, Antik Yunanlılar da Ay'ın zihni rahatsız etmek için büyük bir güce sahip olduğuna inanıyorlardı. Eski Yunan hekimi Hipokrat, "gece vahşet, korku ve çılgınlıkla yakalanan bir kişinin Ay'ın Tanrıçası tarafından ziyaret edildiğini" önerdi. Periyodik epilepsi nöbetleri de Ay'ın etkisine bağlanırdı. Aristoteles Dolunay boyunca çocukların epileptik ataklara daha yatkın olduğunu düşünüyordu[85].

Bugün, bu inançlar batıl inançlar haline gelmiştir, ancak çoğunlukta ve yaygın olanlardır. Çağdaş Yunanlılar bile, özellikle canlı veya rahatsız edici hayallerini Dolunay'ın etkisine düzenli olarak bağlayacaktır. Eski kuşaktan insanlar, Dolunay'da bir baş ağrısını, hatta bir diş ağrısını da atfederler[86] (Şekil 43) (Şekil 44).

Elbette, Ay ayrıca tutku ve özellikle de romantik tutku ile ilişkilidir. Yunan halk kültüründe, ayın bu yönü ayın her şeyi bilme özelliğine katılır. Yunanistan'da çeşitli versiyonları olan bir ayinde, kızlar sonunda damatlarının kim olacağını bulmak için ayın gücünü kullanacaklar. Girit'teki kızlar şu kuluçka süresini söyleyebilir[87]:

*"Ay, ayım, bütün sırları bilen,*

*Eğer onu tanıyorsan bana kocamı göster,*

*Ve burada olduğumu ve onu bekleyeceğimi dediğimi söyle. "*

Arcadia'da, dolunay yerine yeni ayın birinin romantik kaderini öğrenmenin en iyi zamanı olduğu düşünülüyordu. Kız onu görmeye başladığında mendilini bir eğim ile yere atar. Mendili o gece yastığının altına koyarak, gelecekteki kocasının rüyasında görünmesini umuyordu.

---

[84] **Kaynak:** https://flymetothemoontravel.com/moon-myth-folklore-wisdom/ (Erişim Tarihi: 15.12.2019, 23.40)
[85] **Kaynak:** https://flymetothemoontravel.com/moon-myth-folklore-wisdom/ (Erişim Tarihi: 15.12.2019, 23.41)
[86] **Kaynak:** https://flymetothemoontravel.com/moon-myth-folklore-wisdom/ (Erişim Tarihi: 15.12.2019, 23.42)
[87] **Kaynak:** https://flymetothemoontravel.com/moon-myth-folklore-wisdom/ (Erişim Tarihi: 15.12.2019, 23.43)




**Şekil 43:** Akropolis'te bulunan "Athena Tapınağı" ve "Dolunay" fotoğrafı (Atina, Yunanistan) [88]



**Şekil 44:** Sounion'da bulunan "Poseidon Tapınağı" ve "Dolunay" fotoğrafı (Attika, Yunanistan) [89]

[88] **Görsel:** https://hiveminer.com/Tags/acropolis%2Cmoonrise/Recent (Ziyaret Tarihi: 16.12.2019, 00.23)
[89] **Görsel:** http://en.protothema.gr/photooftheday/full-moon-rising-at-sounion/ (Ziyaret Tarihi: 16.12.2019, 00.25)

# 7. ANTİK EGE'DE KEHANET MERKEZLERİ




**Şekil 45:** Antik Ege'deki başlıca "Kehanet Merkezleri" ve tapınaklar[90]

[90] **Görsel:** https://en.wikipedia.org/wiki/Delphi#/media/File:Map_greek_sanctuaries-en.svg (Ziyaret Tarihi: 16.12.2019, 01.38)

| Ülke | Kehanet Merkezi | Yapılış Tarihi | Tanrı/Tanrıça | Enlem | Boylam |
|---|---|---|---|---|---|
| Yunanistan | Livadeia | ~MÖ 500 | Trophonius | 38°25'37.34"K | 22°52'35.72"D |
| Yunanistan | Oropos | ~MÖ 500 | Amphiaraus | 38°17'28.45"K | 23°50'42.92"D |
| Yunanistan | Dodona | ~MÖ 750 | Zeus | 39°32'49.04"K | 20°47'10.88"D |
| Yunanistan | Delphi | ~MÖ 700 | Apollon | 38°28'57.14"K | 22°30'3.60"D |

**Tablo 1:** Antik Yunanistan'da Kehanet Merkezleri.

| Ülke | Kehanet Merkezi | Yapılış Tarihi | Tanrı/Tanrıça | Enlem | Boylam |
|---|---|---|---|---|---|
| Türkiye | Didyma | ~MÖ 560 | Apollon | 37°23'5.60"K | 27°15'22.50"D |
| Türkiye | Klaros | ~MÖ 330 | Apollon | 38°0'18.03"K | 27°11'35.16"D |
| Türkiye | Smintheion | ~MÖ 330 | Apollon | 39°32'10.42"K | 26° 7'3.92"D |
| Türkiye | Hierapolis | ~MÖ 300 | Apollon | 37°55'36.85"K | 29° 7'36.54"D |

**Tablo 2:** Antik Türkiye'de Kehanet Merkezleri.

## 7.1. Yunanistan

### 7.1.1. Livadeia Kehanet Merkezi

Arcadia'da Pan, Apollon yerine asıl kâhinsel tanrıydı. "Kehanet" kavramı, Antik Yunan'da mağaralarla ilişkilidir. Nimfeler (Periler) ve Pan, mağaralarla çeşitli şekillerde ilişkilendirilmiştir. "Panolepsi" denilen kehanet türü, mantıksal bir yapıya sahip yetenekler dâhil olmak üzere ilham verici zihinsel durumların bir nedenidir ve mağaralarla ilişkilidir.

Bu arkaplan göz önüne alındığında, mağaralara odaklandığı bilinen sırların sayısı şaşırtıcı değildir. Apollon, Yunanistan'da Delphi'de ve Küçük Asya'da Didyma, Claros ve Patara'da bulunan dört büyük oracikal tapınaktan ikisi, Delphi'de ve Claros'taki, içinde peygamber rahiplerinin mağaralardan elde ettiği ilhamlara dayanıyordu. V.Rosenberger'in önemli Yunan Kehanet Merkezleri haritasında işaret ettiği kırk merkezden doğal ve yapay mağaralar, on bir taneydi (Delphi, Livadeia, Ptoion, Oropos, Aegira, Bura, Olympia, Lycosoura, Delos, Hierapolis ve Klaros) ve kehanet ile ilgili pratik uygulamalarında önemli bir rol oynadı. Daha az ünlü kâhinsel mağara eklenmesiyle, bu sayı önemli ölçüde artar. Düzenli olarak mağaralara girmek, hem yerleşik kültürlerde hem de bireysel ziyaretçilerin aktivitelerinde kâhinlik meselesi için temel bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır (Ustinova, 2009).

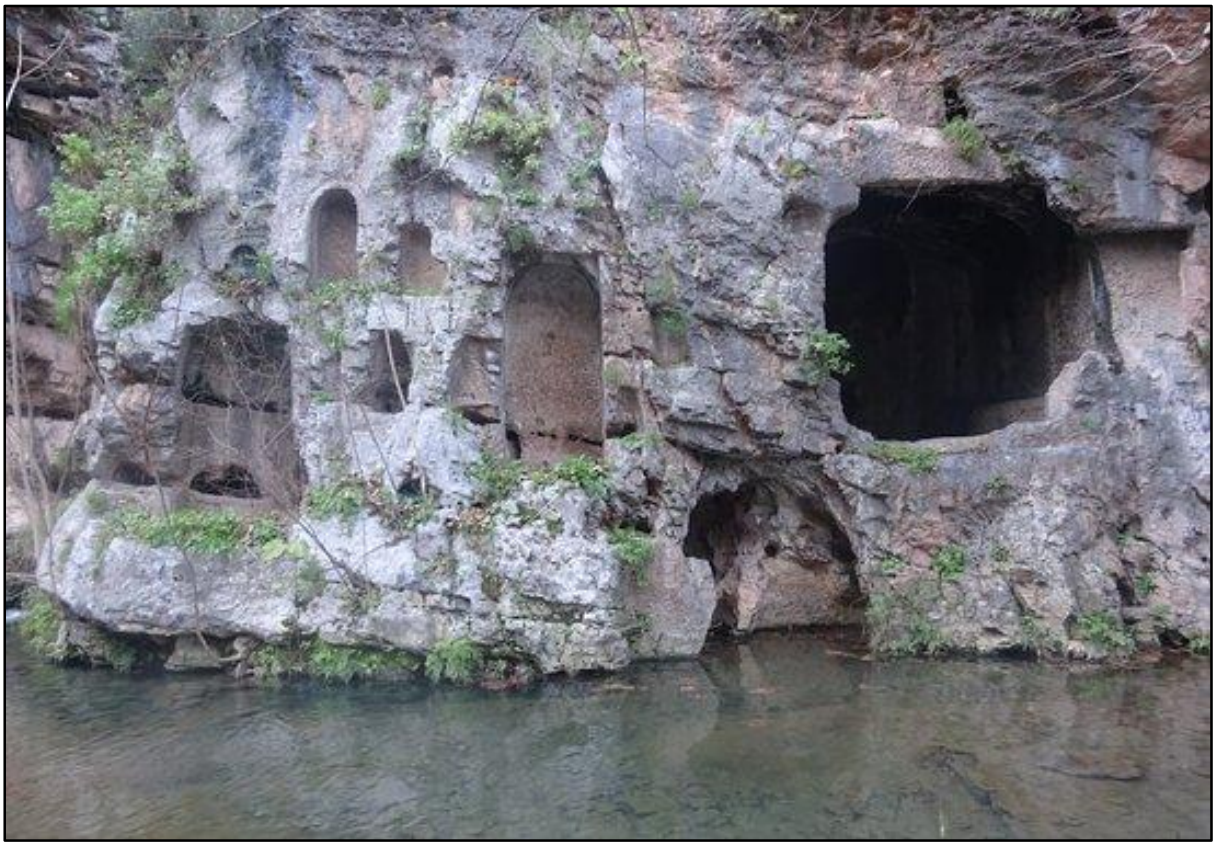
Kehanetin mağaralarla ilişkisi mitolojide yeniden tanımlanmıştır. Orfik teogonilerine göre Zeus mağarada doğdu ve kehaneti öğrendi. Böylece, yaratılışın başladığı mağara ilkel kâhinliğin verildiği yerdir (Ustinova, 2009).

Hall (2008), Livadeia Kehanet Merkezi hakkında şunları söylemektedir:

*"Yunanistan'daki önemli kehanet yerlerinden biri Livadeia'da bulunan Trophonius Mağarası'ydı, bu mağara bir tepenin yamacındaydı ve girişi o kadar küçüktü ki bir insanın içeri girmesi imkânsız görünüyordu. Danışmaya gelen kişi, Trophonius heykeline sunuda bulunup kutsal kıyafetleri giydikten sonra, bir elinde bal pastasıyla mağaraya tırmanır, mağaranın girişinde otururak ayağını delikten aşağı sarkıtırdı. Bundan sonra bedeni mağaraya çekilirdi, içeri girenler, içerisinin ortalama bir tandır büyüklüğünde olduğunu söylemiştir. Kâhin gelecekten haber verdikten sonra, danışmaya gelen ve genellikle çılgın bir ruh haline bürünen kişi, ayaklar önde olmak üzere mağaranın ağzından dışarı fırlatılırdı. Kehanet mağarasının hemen yakınından birbirinden bir metre kadar uzakta iki pınar fışkırırdı. Mağaraya girenler,*

*tuhaf o kült niteliklere sahip görünen bu iki pınardan içerdi. Birinci su unutkanlık suyuydu, onu içen bütün üzüntülerini unuturdu. İkinci pınardan ise kutsal Mnemosyne, yani hatırlama suyu çıkardı. Bu ikincisi mağarada yaşadıklarını hatırlamak için içilirdi.*

*"Kutsal ağaçlardan bir koruluğun tam ortasında gözlerden uzak olan mağara, beyaz taşlarla çevrili bir girişe ve iki yanından tunç obelisklere rağmen gösterişli bir yapı değildi. İçeri girenlerin tuhaf deneyimler yaşadıkları kuşku götürmez, çünkü mağaranın içindeyken gördüklerini hemen yakındaki tapınakta tümüyle anlatmadan ayrılamazlardı. Kehanetler görüler ve düşler şeklinde veriliyordu ve güçlü bir baş ağrısı yaşanıyordu. Bazı insanlar girdikleri hezeyan halinin etkisini üzerlerinden hiçbir zaman atamamışlardır. Yaşadıkları karmaşık şeyler, sordukları sorulara göre rahipler tarafından yorumlanıyordu. Rahipler büyük ihtimalle düşleri ve görüleri oluşturmak için bilinmeyen bir bitki kullanmış olsalar da, onları yorumlama yetenekleri olağanüstüydü. Kâhine başvurmadan önce mağaranın tanrısına bir koç sunulurdu ve rahip hiyeromansi [hayvanın bağırsaklarına ve iç organlarına bakma] yoluyla vaktin uygun, sununun yeterli olup olmadığını değerlendirirdi."* (Şekil 46)



**Şekil 46:** Trophonius Mağarası (Livadeia, Yunanistan)[91]

[91] **Görsel:** https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g189411-d12478554-Reviews-Oracle_of_Trophonius-Livadia_Boeotia_Region_Central_Greece.html (Ziyaret Tarihi: 18.12.2019, 17.35)

### 7.1.2. Oropos Kehanet Merkezi

Kutsal alan, stratejik açıdan önemli bir yere konumlandırılması nedeniyle, Thebans'ın elleri ile Atinalıların elleri arasında sürekli geçiş yaptı. Pausanias, Oropos'un aslında Boeotia'ya nasıl ait olduğunu ve sürekli el değiştirmeyi takiben, Thebes'in kontrolünü aldıktan sonra Philip tarafından Atina'ya verildiğini belirtiyor[92].

Pausanias, kutsal alanı kıyı kentinden 12 basamak uzaklıkta olarak kaydeder ve sitede Amphiaraus'un kendisinin hem bir tapınağı hem de beyaz mermer bir heykeli olduğu kaydedilmektedir. Sunakta yer alan tanrılar hakkında da derinlere iner. Dahası, kurban, arıtma veya Lustral suyu için kullanmadıkları tapınağın yakınında bulunan 'Amphiaraus Baharı' ndan haber verir[93].

Tiyatro, stoa, sunak ve kavisli duran alanın arkeolojik kanıtları var. Kavisli ayakta durma alanı insanların kurbanları izlemek için duracağı yerdi.

Amphiareion'da ibadet edilen ana tanrı, sadece peygamberlik yeteneklerine sahip olmadığı, aynı zamanda iyileştirici yetenekleri olduğu bilinen Amphiaraus kahramanıydı. Aslen Amphiaraus, hem Apollo hem de Zeus tarafından tercih edilen bir Argos kralıydı. Eşi tarafından Thebes'e karşı Yedi'den biri olarak Polinezya ve Eteocles arasındaki savaşa katılmaya kandırıldı.

Amphiaraus başlangıçta Thebes'e karşı yürüyüşe katılmayı amaçlamamıştı, tek kurtarıcının Adrastos olacağını ilahi yaptı, ancak Polynices arkasından gitti ve Amphiaraus'un karısı Eriphyle'ye kocasını bir kolye ile rüşvet verdi ve böylece kocasını girişim. Savaş sırasında, Ismenos nehrinden kaçarken, kendisi ve savaş arabası Zeus tarafından yaratılan bir şimşekle yutuldu ve onu ölümden kurtarmak için bir şimşek çaktı ve böylece bir tanrı yapıldı. Bu yeraltı dünyası bağları nedeniyle, bir kitonik tanrı olarak ibadet etti. Hikâyeyi farklı şekilde yeniden anlatmakla birlikte, Pausanias da aslında dünya tarafından yutulduğunu kabul ediyor[94].

(Şekil 47) (Şekil 48)

[92] **Kaynak:** https://warwick.ac.uk/fac/arts/classics/students/modules/greekreligion/database/clunbg/ (Ziyaret Tarihi: 18.12.2019, 18.15)
[93] **Kaynak**: https://warwick.ac.uk/fac/arts/classics/students/modules/greekreligion/database/clunbg/ (Ziyaret Tarihi: 18.12.2019, 18.16)
[94] **Kaynak:** https://warwick.ac.uk/fac/arts/classics/students/modules/greekreligion/database/clunbg/ (Ziyaret Tarihi: 18.12.2019, 18.17)



**Şekil 47:** Amphiaraus Tapınağı (Oropos, Yunanistan)[95]



**Şekil 48:** Amphiaraus Tapınağı (Oropos, Yunanistan)[96]

[95] **Görsel:** https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Amphiareion_of_Oropos_2.jpg
[96] **Görsel:** https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Amphiareion_of_Oropos_3.jpg

### 7.1.3. Dodona Kehanet Merkezi

Yunanistan'ın kuzey-batısındaki Epirus'taki Dodona, Tomaros dağının doğu eteklerinde konumlanmış ve Antik Yunan dünyasında Zeus'un büyük bir kehanet merkezi olarak ün kazanmıştır. Alan, Hellenistik dönemde genişletilmiş ve yakın zamanda restore edilen, antik dönemde Dodona'nın önemine tanıklık eden Yunanistan'daki en büyük tiyatrolardan, biri inşa edilmiştir.

*"Dodonalı Zeus, Pelasg*[97] *soyunun tanrısı,*

*Uzaklarda, soğuk kışlı Dodona'da hüküm süren,*

*Çevresinde, ayaklarını yıkamaz, yerde yatar,*

*Sözcüleri oturan,*

*Bir gün yakarırken nasıl duydumsa sözümü,*

*Nasıl saygı gösterdiysen bana,*

*Nasıl yere vurdunsa Akhaların koca ordusunu,*

*Şimdi de yine öyle yerine getir dileğimi."* (İlyada,16.Bölüm-233/5)

Johnston (2008), "Dodona" hakkında şöyle bahsetmiştir:

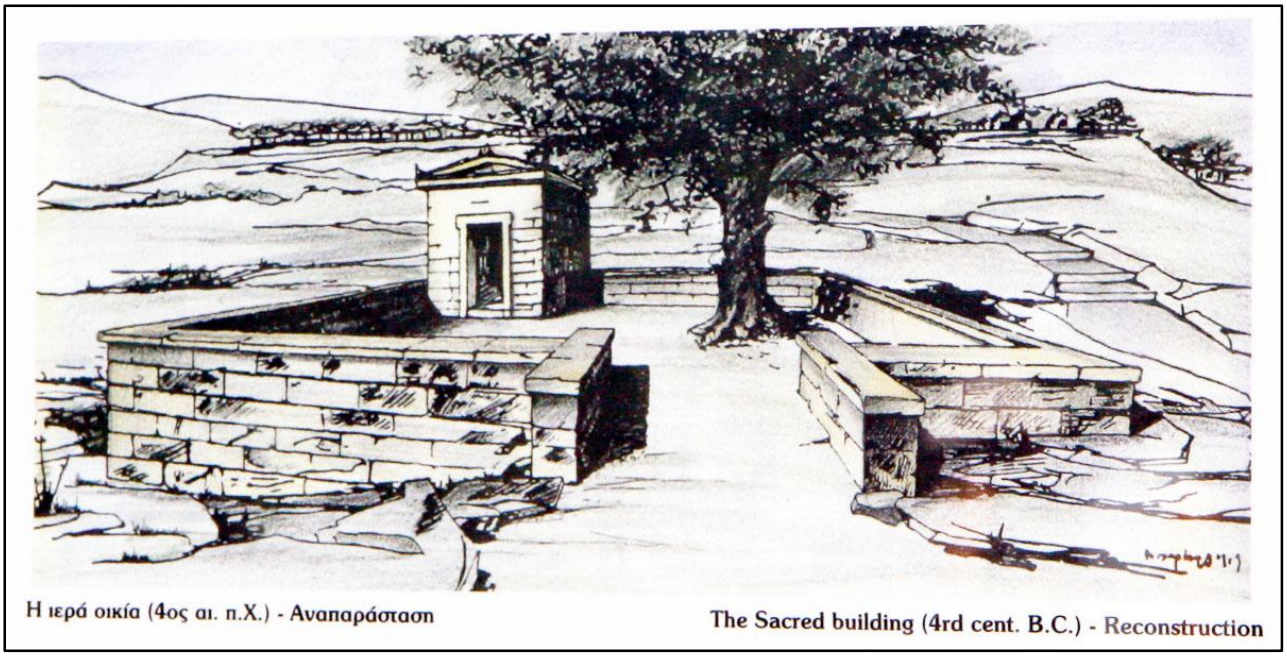
"*Zeus'un en büyük kehanet alanının bulunduğu yer olan Dodona bizim için gizemli görünüyor: uzak, kışlık bir bölgede yer alıyor ve kişisel alışkanlıkları oldukça tuhaf olan erkekler tarafından yönetiliyor. Eskilere de gizemli gözüküyor olmalıydı. Yunanistan'ın kuzeyindeki Thesprotia adlı bir alanda, Yunanlıların çoğu uygarlığın merkezlerini düşündüğünden çok uzaktaydı. Sahaya karadan yolculuk yapmak zor olurdu, bu da Atina'dan, örneğin, Dodona'ya ulaşmanın en iyi yolunun Mora'nın doğusundan aşağıya ve ardından batı sahiline kadar yol gitmek olacağı anlamına geliyordu."*

[97] **Pelasglar:** Antik Yunanca metinlerde adı geçip (Pelasgoí, Pelasgós, Pelasgion - Πελασγικόν), Helen kavimleri gelmeden önce ana vatanları olan Kuzey ve Orta Yunanistan'da Girit ve Ege adalarında yaşayan bir halkın adıdır. https://tr.wikipedia.org/wiki/Pelasglar (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 01.37).

Dodona isminin kökeni kesin değildir ancak ismin Oceanid[98] perisinden veya Dodoni nehrinden etkilenildiği düşünülebilir. Bölgedeki yerleşimin İlk Tunç Çağı'na tarihlenmektedir. Hesiod'un tanımlamasına göre bölgede ana tanrıça kültü vardı ve orada ayinler yapılmaktaydı. Günümüzde bölgede yapılan kazılarda bu tanımlamaya uygun törenlerde kullanılan Miken altın takı ve yüzükleri kazı alanında çıkarılmıştır. Arkeolojik kanıtlar, bu antik kültün, kutsal alanın erken veya orta Tunç Çağı'nda Zeus'un kutsal alanı haline gelmesinden sonra bile ibadet ve kehanet merkezinin kutsal meşe ağacı ile ilişkili olduğunu göstermektedir.[99] Kuruluşundan ve 5. yüzyılın sonuna kadar ibadet, "kutsal meşe" ağacının altında açık bir şekilde devam etti. Hipofit denilen rahipler, kutsal meşe yapraklarının hışırtılarını ve yeşilliklerinde bulunan yabani güvercinlerin uçuşlarını yorumlayarak Zeus'un kehanetlerini sundu.[100] MÖ 4. yy'dan sonra kutsal alan Molossianlar Birliği ve Epirote çobanları için büyük bir dini merkez ve daha sonra da 234'te MÖ 234'te Epirote Birliği'ne dönüşen Epirote İttifakı için yeni bir aşamaya girdi. Bu yüzyıllar boyunca Hiera Oikia ("kutsal ev"), Dione, Heracles, Themis ve Afrodit'e adanmış tapınaklarla birlikte inşa edildi.[101] Dodona'nın güzelliğini yansıtan, en dikkat çeken yapılar tiyatro, buleuterion[102], prytane ve stadyum ile çeşitli anıtsal yapılardı. Kutsal alanın zirvesi, Epirot İttifakının dini ve siyasi merkezi haline geldiğinde Pyrrhus saltanatına (MÖ 319-272) mevcuttu. Her dört yılda bir yapılan atletik ve dramatik yarışmalar düzenlenen Naia festivali büyük bir ihtimalle bu tarih aralığında başlamıştır.

(Şekil 49) (Şekil 50)

[98] **Okeanidler**: Yunan mitolojisinde Tethys ile Okeanos'un çocuklarına verilen isimdir. Okeanidlerin hepsi peri yani nemfdir. https://tr.wikipedia.org/wiki/Okeanidler (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 01.44).
[99] **Kaynak:** https://ancient-greece.org/history/dodona.html (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 20.25).
[100] **Kaynak:** https://ancient-greece.org/history/dodona.html (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 23.42).
[101] **Kaynak:** https://ancient-greece.org/history/dodona.html (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 23.45).
[102] **Buleuterion:** Antik Yunan kentinde yönetimle ilgili işlerin görüldüğü meclis binası (Günümüzdeki şehir meclisi ya da senato karşılığı). https://www.dersimiz.com/terimler-sozlugu/bouleuterion-nedir-ne-demek-16303 (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 19.34).




**Şekil 49:** "İbadet Alanı" ve "Kutsal Meşe" rekonstrüksiyonu.[103]



**Şekil 50:** Arka planda Dodona Tiyatrosu, modern "Dodoni Köyü" ve karla kaplı "Tomaros Dağı" manzarası (Fotoğraf: Onno Zweers) [104]

[103] **Görsel:** https://ancient-greece.org/archaeology/dodona.html (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 20.48).
[104] **Görsel:** https://en.wikipedia.org/wiki/Dodona#/media/File:D70-0404-dodona.jpg (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 23.52).

Aetolialılar, MÖ 219'daki tapınağı yıktı, ancak daha sonra onarıldı ve iyileştirmeler stoa ve anıtsal kapılar şeklinde yapıldı. Yaklaşık elli yıl sonra, MÖ 168/7'de, Roma Lucius Aemilius Paullus, tapınağı Perseus ile Epirote ittifakının işbirliğinin cezası olarak kabul etti. Kutsal alan bir kez daha onarıldı ve neredeyse diğer bir yüzyıla kadar işlev gördü, ancak Mithradates'in MÖ 86 yılında Romalılarla olan savaşları sırasında burayı yağmalaması ile birlikte neredeyse tamamen terkedildi.[105]

Antik tarihçi Herodotos, tarih kitabında, Dodona'nın nasıl kurulduğu ile ilgili; iki siyah güvercinin Thebes'ten Libya ve Grek topraklarına uçtuğun söyler. İkinci güvercin meşe ağacının üzerine oturur ve insan sesiyle konuşarak, bu yerde Zeus'a ait bir kehanet yerinin kurulmasının gerekli olduğunu söyler. Libya'ya gelen güvercin Libyalılara Ammon tapınağı yapılmasını söyler; Bu aynı zamanda Zeus için de kutsal olacaktı. Aralarında en büyüğü Promeneia ve bir sonraki Timarete ve en genç Nicandra olan Dodona dönemi rahibelerinin anlattığı hikâye bu şekildeydi ve Dodona'daki tapınağın hizmetkârlarının geri kalanı da bu hikâyede hemfikirlerdi. (Herodotos, Bölgeler 2723-2726)[106] Sonrasında Augustus yeniden dirilişine katkıda bulundu ve Naia festivali, Roma imparatorluk dönemlerinde ve MS 4. yüzyıla kadar kutlanmaya devam etti. Onu ziyaret eden son Roma İmparatoru Justinian idi, kutsal alan İmparator Theodosius MS 393'te bütün Pagan bölgelerini ve festivallerini yasakladığında kutsal meşe ağacı da sökülüp atıldı.

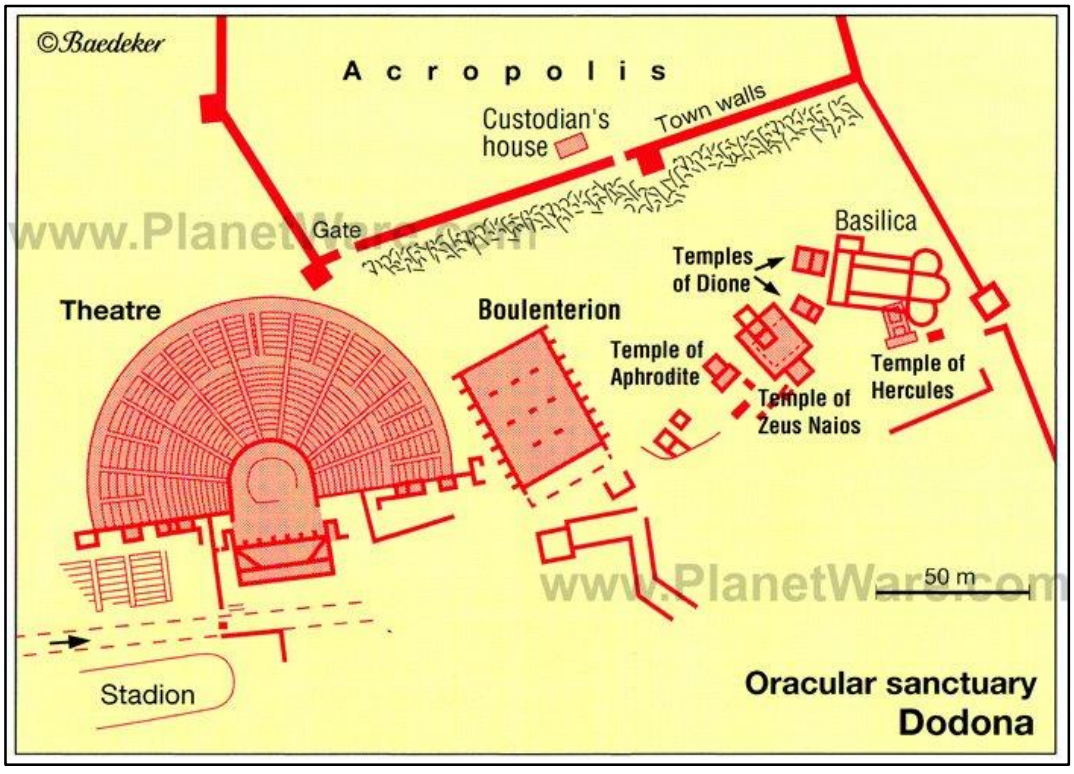
Ayrıca Herodotos, MÖ 5.yy'da Thebes'deki rahipler tarafından anlatılanlara göre, Mısır'da iki tane rahibenin Fenikeliler tarafından götürüldüğünü, birisinin Libya'da (Siwa), diğerinin de Grek topraklarında satıldığını ve bu kadınların uzak diyarlardaki ilk kehanet ve bilicilik merkezlerinin kurucuları olduğunu söylemiştir. (Herodotos Tarihler 2.54–57)[107]

Kehanet merkezi olarak tapınım veya kehanet için kullanılmasından da önce alan içinde bir meşe ağacı vardı ve buralarda kadın peygamberlerin kehanet ayinleri yapıyorlardı. İnsanlar, geleceğe dair bir şeyler öğrenmek istediklerinde ağaca doğru yaklaşırlar ve soru sorarlardı. Geleneksel olarak Zeus, bronz tripod kazanlarıyla çevrili kutsal meşe ağacındaki yaprakların hışırdamasıyla hacılardan gelen soruları cevaplardı. Kâhin kadınlar "Zeus böyle şeyler söylüyor" diye betimlemelerde bulunurlardı. Bronz tripodlar, sürekli olarak çalınan bir ses çemberi yaratabilir; hem bölgeyi kötülükten korur hem de Zeus'un insanlık ile olan iletişim kaynağını sağlar. Yunanlılar arasında, tripodların çıkardığı bu ses, "sohbet kutusu" ifadesine

[105] **Kaynak:** https://ancient-greece.org/history/dodona.html Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 00.11)
[106] **Kaynak:** https://ancient-greece.org/history/dodona.html (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 20.25).
[107] **Kaynak:** https://en.wikipedia.org/wiki/Dodona (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 20.25).

neden oldu. MÖ 4. yüzyıldan itibaren ağacın yanına küçük bir tapınak (Hiera Oikia) inşa edilmiş ve meşe ağacını çevreleyen, bronz tripodların halkasını değiştiren güney girişli bir duvar inşa edilmiştir.[108]

Bölgede yapılan kazılarda, zemini fırınlanmış olan birkaç ilkel Tunç Çağı kulübe kalıntısı saptanmıştır. Kutsal meşe ağacının yanında duran ve sonunda 20.8 x 19.2 metreyi ölçmek için dört ayrı aşamada geliştirilen MÖ 4. yüzyıldan kalma Hiera Oikia'dan çeşitli kalıntılar vardır. Ayrıca, MÖ 4 yy'a ait 9.8 x 9.4 metre ölçülerinde Tanrıça "Dione" tapınağı bulunmuştur. Bu tapınak MÖ 3 yy'a ait başka bir tapınağın yerini almıştır. Alandaki diğer tapınaklardan sadece kaideleri ve birtakım parçaları günümüze ulaşabilmiştir.[109] Bunların içinde MÖ 3 yy'a tarihlenen Hercules'e ait Doric bir tapınak, MÖ 4 yy' ait kumtaşından yapılmış Themis, kısmen de olsa Tanrıça Afrodit için kullanılan bir tapınak ve bunların etrafında yayılmış tanrıça figürinleri bulunmaktadır. 35 metre yüksekliğindeki Akropol'de MÖ 4. yy'dan kalma 750 metre uzunluğa sahip ve 10 adet dikdörtgen kule ve 3 kapı da bulunmaktadır (Şekil 51).




**Şekil 51:** Dodona Tapınım Alanı planı[110]

[108] **Kaynak:** https://www.ancient.eu/Dodona/ (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 21.20).
[109] **Kaynak:** https://www.ancient.eu/Dodona/ (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 21.20).
[110] **Görsel:** http://theatreofancientgreece.blogspot.com/2013/11/dodona.html (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 18.38).

Konseyin buluştuğu Bouleuterion, önden stoa ve tuğla üst yapıya sahip 43.6 x 32.35 metre uzunluğundaydı, ancak binanın tabanı ile birlikte yalnızca taş banklar ve taş sunak ayakta kaldı. Son olarak, görevlilerin yemek yediği ve kutsal bir ateşin sürekli yandığı MÖ 3.yy'a ait Prytaneion'un[111] ve tiyatronun dayanma duvarına bitişik Rahipler Evi'nin izleri var. Ayrıca yine 3.yy'a ait 21 veya 22 sıra koltuk kapasiteli bir stadyumun inşa edilmiştir. Bu, Naia festivalinin atletik oyunları için kullanılmaktaydı.

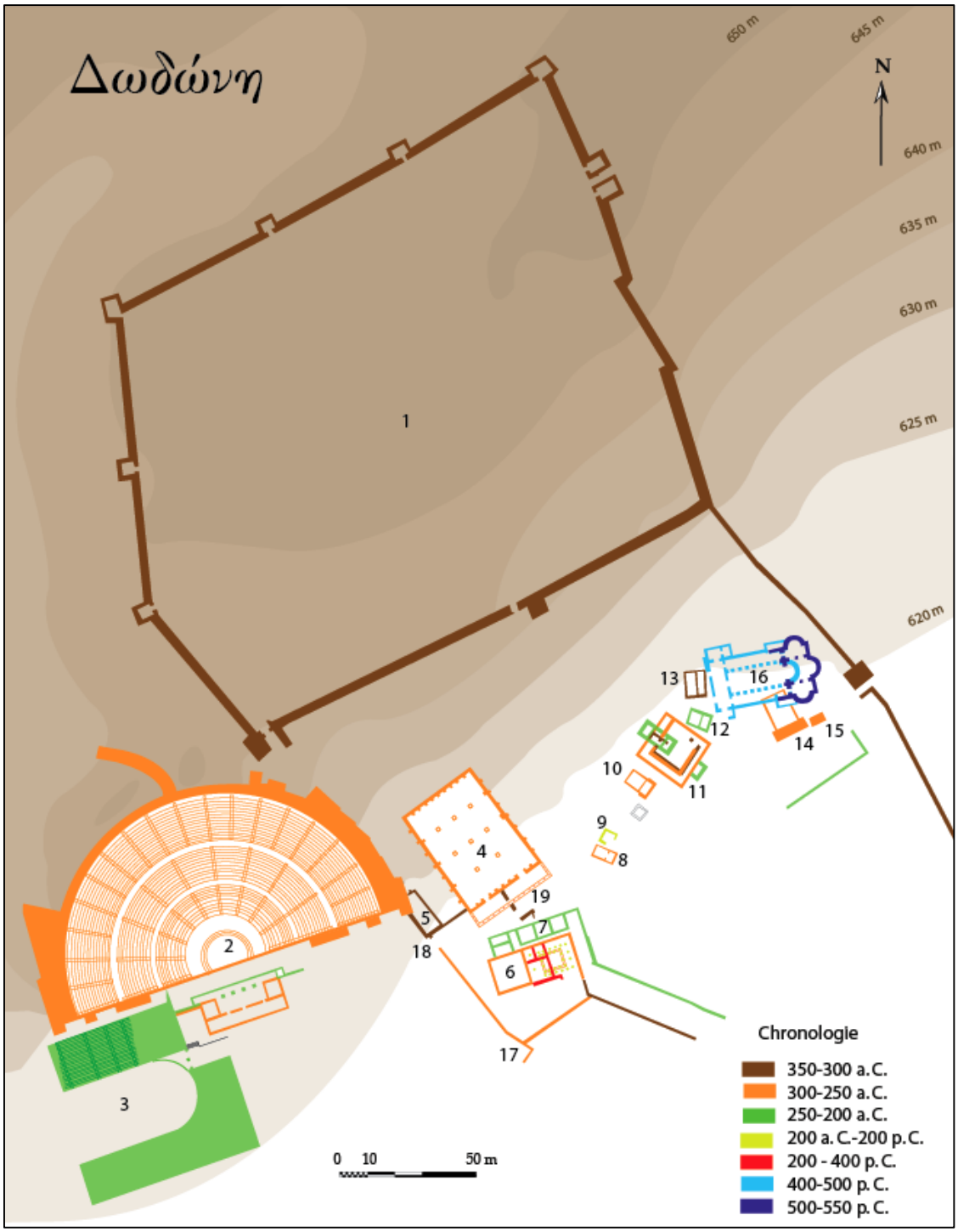
Kuşkusuz Dodona'daki hayatta kalan en etkileyici anıt, bir zamanlar 17.000 seyirci kapasitesine sahip olan ve onu Yunanistan'ın en büyüklerinden biri haline getiren MÖ 3.yüzyıldan kalma tiyatrosu. Her dört yılda bir düzenlenen Naia festivallerine ev sahipliği yapmak üzere inşa edildi. Yamaç içine inşa edilmiş, etkileyici kule burçlarına sahip bir istinat duvarı gerektirecek kadar büyüktü (22 metre yüksekliğinde). Yarım daire şeklindeki tiyatroda, 10 basamakla bölünmüş üç yatay bölüme ayrılmış 55 koltuk sırası vardı (Şekil 52) (Şekil 53) (Şekil 54) (Şekil 55).

İki ayrı büyük merdiven, oditoryumun iki ucuna da daha hızlı erişim sağladı. Augustus döneminde, tiyatro, gladyatör oyunları ve hayvan dövüşleri için bir arenaya dönüştürüldü.[112]



**Şekil 52:** Tiyatro ve çevresi kuş bakışı görüntüsü. [113]

[111] **Prytaneion:** Antik Yunanistan'daki hükümet koltuğuydu. Terim, görevlilerin buluştuğu bir dizi antik yapıyı tanımlamak için kullanılır ancak terim, Olimpiyat oyunlarının görevlilerinin ve kazananlarının Olympia'da buluştuğu binaya atıfta bulunmak için de kullanılır. https://en.wikipedia.org/wiki/Prytaneion (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 20.21).
[112] **Kaynak:** https://www.ancient.eu/Dodona/ (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 21.18).
[113] **Görsel:** https://ancient-greece.org/archaeology/dodona.html (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 20.52).




**Şekil 53:** Dodona Tapınım alanı tarihsel illüstrasyonu (Marsyas, 2015) [114]

[114]**Görsel:** https://www.ancient.eu/image/3386/plan-of-ancient-dodona/ (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 18.57).




**Şekil 54:** Dodona Kehanet Merkezi.[115]



**Şekil 55:** Zeus Tapınağı (Dodona Kehanet Merkezi)[116]

[115] **Görsel:** https://ancient-greece.org/archaeology/dodona.html (Ziyaret Tarihi: 08.10.2019, 13.10)
[116] **Görsel:** https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9d/Temple_of_Zeus_in_Dodona_3.jpg (Ziyaret Tarihi: 08.10.2019, 13.12).

## 7.1.4. Delphi Kehanet Merkezi

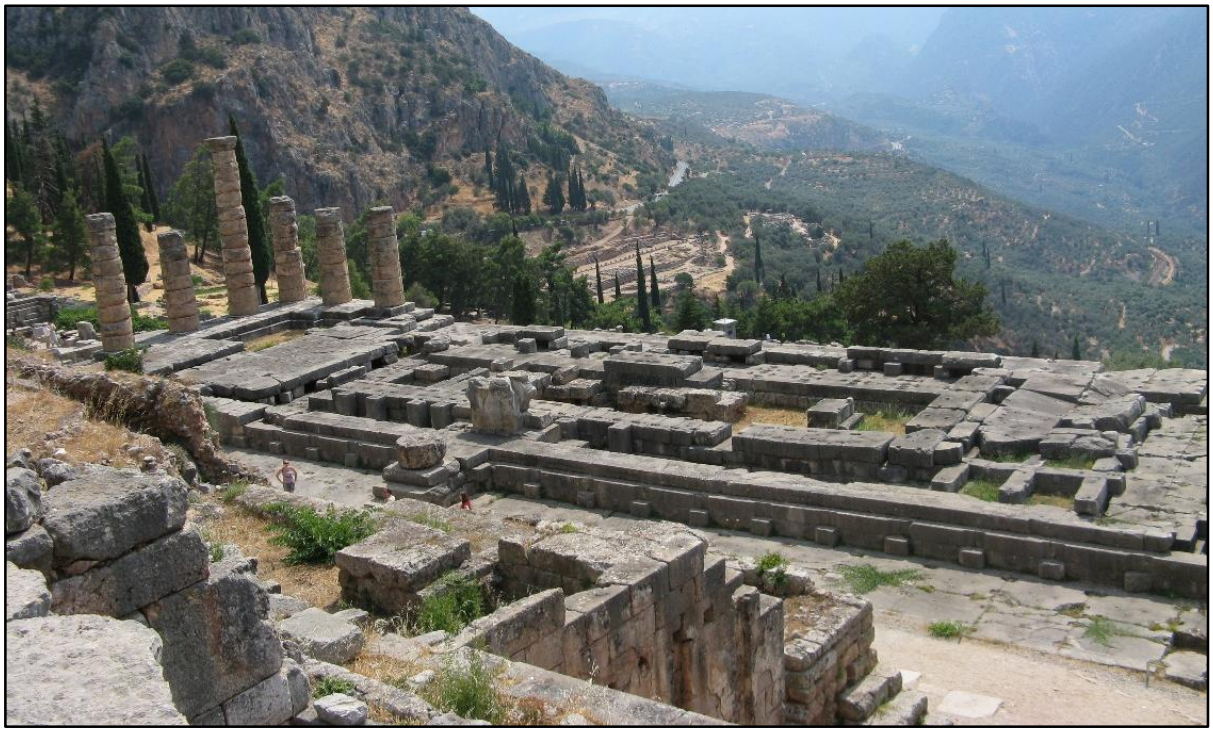
**Arkeolojik Açıklama**

Yunanistan'ın merkezindeki tanrı Apollon'un kutsal alanı olan Delphi, antik Grek tapınaklarının en etkilisiydi ve Grek dünyasının kehanetleri veya rahip kâhinlerinin en ünlülerini barındırıyordu (Sacks, 2005). Atina'nın 166 km kuzeybatısında, Phokis bölgesinde bulunan bu antik kutsal mekân Parnassos Dağı'nın parçası olan "*Phaedriades*" (Nurlular), adı verilen güneye bakan iki yüksek kayanın eteklerindeki dik eğimli alanda yer alır (Gates, 2015) (Şekil 55). Yer aniden aşağı dönerek bir oluğa dönüşmektedir, daha sonra tekrar yükselerek güneye doğru bir tepe meydana getirmekte ve batıda uzaktan Korinthos Körfezi görünmektedir (Gates, 2015). Dağın tepesine yerleştirilmiş olan bu antik alanın Dünya'nın merkezi olduğu düşünülüyordu ve Delphi'nin kalıntılarından biri de bu coğrafi konumu simgeleyen oyulmuş bir "*omphalos*" (göbek taşı) idi (Sacks, 2005). Bu alan daha büyük ve ünlü olanı Apollon'a, küçük olanıysa Athena Pronaia'ya adanmış iki tapınak alanından meydana gelir (Gates, 2015). Bu *temenos*ların[117] sınırlarının dışında başka yapılar da vardır (Gates, 2015).

Klasik Antikçağ boyunca Delphi dini bir merkez özelliğini korumasına rağmen, en parlak dönemi MÖ 8. ile 4. yüzyıllar arası olmuştur (Gates, 2015). Bina ve anıtlarla dolu büyükçe bir dikdörtgen olan, Apollon Tapınağı'na kavisler çizen ve buraya çıkan "Kutsal Yol" hâkimdir (Gates, 2015)

(Şekil 56) (Şekil 57) (Şekil 58) (Şekil 59) (Şekil 60) (Şekil 61)

[117] **Temenos:** bir antik Yunan tapınağının ya da çeşitli dini yapıların içinde bulunduğu etrafı duvarlarla sınırlandırılmış kutsal bir alan ifade edilir (https://tr.wikipedia.org/wiki/Temenos) (Ziyaret Tarihi: 08.05.2019, 19.07)



**Şekil 56:** Delphi Apollon Tapınağı (Parnassos Dağı, Phocis, Yunanistan)[118]

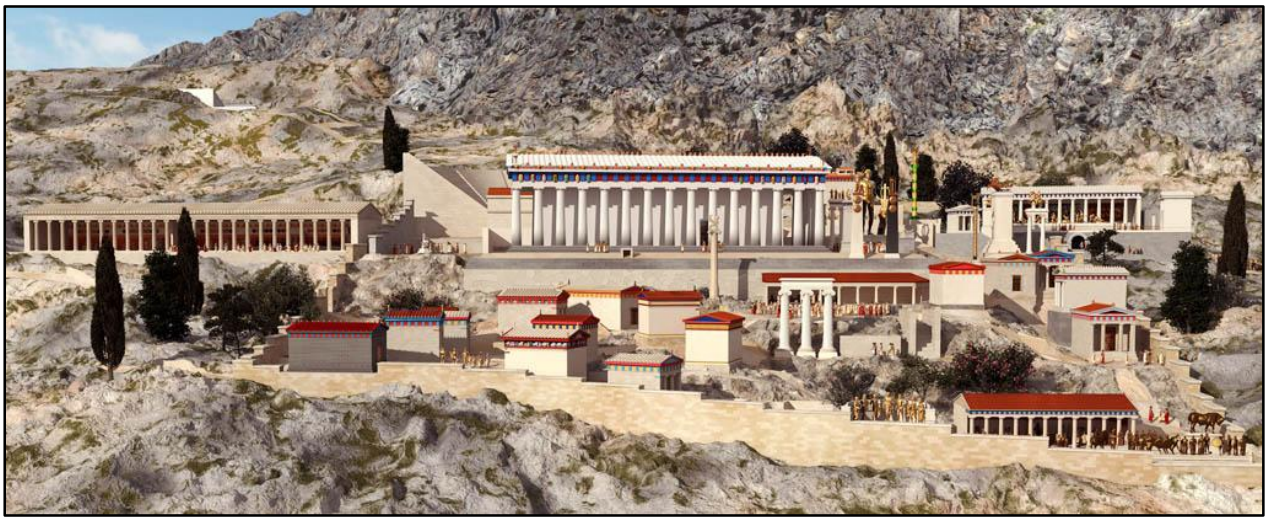


**Şekil 57:** Delphi Kehanet Merkezi (Yunanistan)[119]

[118] **Görsel:** https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9c/Delphi_Apollo_Temple.jpg (Ziyaret Tarihi: 13.03.2019, 22.05)
[119] **Görsel:** https://brewminate.com/wp-content/uploads/2018/09/091118-36-Ancient-History-Greek-Greece-Delphi.jpg (Ziyaret Tarihi: 16.12.2019, 20.25)



**Şekil 58:** Delphi Kehanet Merkezi rekonstruksiyonu[120]



**Şekil 59**: Delphi Kehanet Merkezi rekonstruksiyonu[121]

[120] **Görsel:** http://www.anasynthesis.co.uk/index.php/nike/nike-is-nowindex.php/shultz-on-nike/nike-at-delphi (Ziyaret Tarihi: 05.10.2019, 15.21)
[121] **Görsel:** http://www.anasynthesis.co.uk/index.php/nike/nike-is-nowindex.php/shultz-on-nike/nike-at-delphi (Ziyaret Tarihi: 05.10.2019, 15.23)



**Şekil 60:** Delphi Kehanet Merkezi rekonstruksiyonu[122]



**Şekil 61:** Delphi Kehanet Merkezi rekonstruksiyonu[123]

[122] **Görsel:** http://www.anasynthesis.co.uk/index.php/nike/nike-is-nowindex.php/shultz-on-nike/nike-at-delphi (Ziyaret Tarihi: 05.10.2019, 15.25)
[123] **Görsel:** http://www.anasynthesis.co.uk/index.php/nike/nike-is-nowindex.php/shultz-on-nike/nike-at-delphi (Ziyaret Tarihi: 05.10.2019, 15.27)

Delfi'deki kehanet merkezi önce, büyük olasılıkla çoğu kâhinin ilk sahibi olan toprak tanrıçası Gaia'nın kehanet merkeziydi (Crow, 2002). Delfi tapınağına eskiden Pytho deniyordu. Çünkü onun odaları bir zamanlar büyük yılan Python'un yaşadığı yerdi. Bu yaratık Deucalion[124] ile Pyrrha dışındaki bütün insanları yok eden tufan çekildikten sonra geride kalan çamurdan çıkmıştır. Parnassus Dağı'nın yamacına tırmanan Apollon, uzun bir çarpışmanın ardından yılanı öldürmüş, canavarın bedenini kehanet yarığından içeri atmıştır. Bu tarihten itibaren Pythian Apollon denilen Güneş Tanrısı, yarıktan kehanetler almıştır ve Delfi'nin yönetici tanrısı olma onurunu paylaşmıştır (Hall, 2008). Python Delphoi'deki toprakları ve köyleri yıllarca harap etmişti (Wilkonson ve Philip, 2010). Bu yüzden Apollon'un canavarı yenmesinin anısına ona minnetini sunmak için yerel halk oraya bir tapınak yaptı (Wilkonson ve Philip, 2010).

Apollon tarafından yok edilen Python'un ruhu, onu alt eden galibin temsilcisi olarak Delfi 'de kalmıştı (Hall, 2008). Rahibelerin Tanrı'yla iletişim kurmalarını sağlayan şey işte bu yılanın zehirli buharıdır. Kehanet yarığında yükselen dumanların Python'un çürüyen bedeninden çıktığına inanılırdı (Hall, 2008). Tapınağın kadın kâhinlerine verilen Pythoness veya Pythia ismi, kelimesi kelimesine çürüyen bir maddeden yükselen gazları koklayarak dinsel bir trans yaşayan anlamına gelir (Hall, 2008). Delphoi'deki kehanet merkezinin tarihi yukarıda bahsedilen mitlerden daha da eskiye dayanmaktır.

Hall'a (2008), bu konuda şu şekilde bahsetmektedir:

*"Delfi'deki yarık, bir Hypoborean rahip tarafından keşfedilmiştir; fakat yazılı tarihin başından itibaren mağaranın kutsal olduğunu, Yunanistan'ın her yerinden ve komşu ülkelerden bu baca benzeri delikte yaşayan varlığa sorular sormak isteyen insanların akın akın geldiğini biliyoruz.*

*Rahipler ile rahibeler, kehanetleriyle insanlığı aydınlatan ruha hizmet edip onu dikkatle korumuşlardır. Kehanet mağarasının keşfedilişine dair hikâye şöyledir: Parnassus Dağı yamaçlarında koyunlarını güden çobanlar, dağın güneybatı yamacındaki bir açıklıkta gezinen keçilerin tuhaf davranışlarının nedenini merak ederler. Hayvanlar sanki dans etmek ister gibi zıplar ve şimdiye kadar duyulmamış sesler çıkarırlar.*

[124] **Deucalion ve Pyrrha:** Tanrı Zeus, insan soyunu yok etmek amacıyla yeryüzünü sular altında bıraktığında yalnızca Deukalion ile karısı Pyrrha bu cezanın dışında tutulabilecek kadar dürüst kabul edilirler. https://tr.wikipedia.org/wiki/Deukalion (Ziyaret Tarihi: 07.12.2019, 14.46)

*Sonunda, bunun nedenini öğrenmek isteyen çobanlardan biri, zehirli buharların yükseldiği yarığa yaklaşınca, hemen bir vecit haline girer. Vahşice dans eder, şarkılar söyler, anlaşılmaz sesler çıkarır ve gelecekten haberler verir. Yarığın yakınına giden diğer insanlar da aynı şeyleri yaşarlar. Yerin ünü yayılır ve birçok insan kötü kokulu buharları koklayarak, çılgınlığın sınırında, geleceği öğrenmek için oraya gelirler.*

*Gelenlerden bazıları kendilerine hâkim olamayıp, deliliğin verdiği güçle onu tutan insanlardan kurtulup yarığa atlayarak ölmüşlerdir. Diğer insanların da aynı şeyi yapmalarını engellemek için yarığın etrafına bir duvar örülmüş ve soru sormak isteyenler ile kehanet yarığı arasında aracılık yapması için bir kadın rahip görevlendirilmiştir.*

*Daha sonraki otoritelere göre Apollon'un Python suretinde oymalarıyla süslü altından üç ayaklı bir taht, yarığın üzerine yerleştirilmiş, bunun üzerine, kehanet veren buharların etkisi altındayken kişinin düşmesini imkânsız kılan bir oturak hazırlanmıştır. Bu tarihten hemen önce yarıktan çıkan buharların Python'un çürüyen bedeninden geldiğine dair söylentiler çıkmıştır."*

Grekler, Delphi'deki bu tapınağa gelecekte onları neyin beklediğini öğrenmek ve nasihat almak için geldi (Wilkonson ve Philip, 2010). İlk Grek işgalcileri MÖ 2100 civarında buraya gelmeden çok önce Delphi, Grek öncesi halkın kutsal bir yeriydi (Sacks, 2005). Delphi'de yapılan arkeoloji kazılar, Sacks (2005)'a göre, bu insanların dini fedakârlıklarının izlerini ortaya çıkardı, ancak nasıl bir tanrıya ibadet edildiğini ortaya çıkarmadı. Sacks (2005)'a göre; Apollon'un en eski tapınağının Delphi'ye ne zaman yapıldığı bilinmemektedir, ancak binanın tarihi zamanlarda iki kez değiştirildiği bilinmektedir.

Gates (2015), bu konuda şu şekilde bahsetmektedir:

*"Tapınağın kesin olarak bilinen üç versiyonu keşfedilmiştir. İlki, bir ihtimal MÖ 7. yüzyıl ortalarından kalan tapınak MÖ 548'de kaza sonucu yanmıştı. Yerine yapılan ve Atinalı reformcu Kleisthenes'in de üyesi olduğu Alkmaionlar ailesi tarafından maliyeti karşılanan Dor tarzındaki büyük tapınak MÖ 504'de tamamlanmıştı. Bu ikinci tapınak MÖ 373'te bir deprem tarafından yıkıldıktan sonra aynı plana sahip üçüncü bir tapınak inşa edilmişti; bu üçüncünün tekrar oluşturulan planına göre boyutları 58,18 metre x 21,64 metreydi."* (Şekil 62)




**Şekil 62:** Delphi Kehanet Merkezi illustrasyonu (Assasins Creed: Odyysey) (Ubisoft) [125]

Tapınaktaki kutsal odanın üç kış ayında, kuzeydeki Hyperborealılar'ın ülkesine tatile giden Apollon'un yerine Delphoi'yi yöneten tanrı Dionysos'un mezarını; bir ihtimal Grekler için dünyanın merkezini işaretleyen taş "*omphalos*"u, altından bir Apollon heykelini ve bir defne ağacını barındırdığı söylenirdi (Gates, 2015) (Şekil 63). Kayadaki yarığın kendisi de toprağın kuvvetli ve gizemli güçlerine açılan bir kapıydı (Gates, 2015). Burada, bu kutsal nesnelerin ve anlamların arasında, ilahi ilhamı almak için, Pythia bir üçlü saçayak üzerinde otururdu (Gates, 2015).

[125] **Görsel:** https://assassinscreed.fandom.com/wiki/Sanctuary_of_Delphi?file=ACOD_Sanctuary_of_Delphi_Concept_Art.jpg (Ziyaret Tarihi: 05.10.2019, 15.31)



**Şekil 63:** Dünyanın merkezini simgeleyen "Omphalos Taşı".[126]

Grekler gelecek hakkında tavsiyeler almak için kâhinlere danışmaya meraklıydılar ve bu tapınak da Grek dünyasının en ünlü kehanet tanrısını barındırırdı ve kehanetlere aracılık eden, Apollon'un sesi işlevini gören orta yaşlı kadına ise Pythia denirdi (Gates, 2015). Pythia, Delphi kâhini, Apollon'a dua edenlerin sorularına cevaplarını vermek için trans veya nöbet geçirecek olan bir rahibeydi (Sacks, 2005). İlk Pythia rahipleri genç kızlardan oluşmuş olsa da, daha sonra elli yaşını geçmemiş kadınların kehanette bulunması yasaklanmıştır (Hall, 2008). Bu yaşlı kadınlar tıpkı genç kızlar gibi giyinmiş ve ilk Pythiae gibi aynı seremonilerden geçmiştir (Hall, 2008). Değişiklik büyük ihtimalle halkın cahil tabakasının rahibelere yaptıkları bir dizi saldırının dolaylı sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Hall, 2008).

Gates (2015), Delphoi'de yapılan kehanet ayinleri için şunları söylemektedir:

*"Dokuz ana seans yapılıyordu ve büyük törenlere sahne oluyordu. İki veya üç Pythia nöbetleşe çalışarak tüm soruları cevaplamaya çalışır, daha sonra Kastalia Pınarı'nda suyla ve defne yapraklarının dumanıyla kendilerini arındırır ve arpa aşı yerlerdi. Daha sonra, günün hayırlı geçmesi için bir keçi kurban edilirdi. Keçinin, gerektiğinde üzerine soğuk su serpilmesiyle titremesi sağlanmalıydı, zira Apollon'un kehanetlerini dile getirirken Pythia da*

[126] **Görsel:** https://www.ancient-origins.net/artifacts-other-artifacts/sacred-omphalos-stone-navel-world-and-communicator-gods-002655 (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019, 21.01)

*titrerdi. Eğer bu başarılı geçtiyse, Pythia tapınağa girer, özel sudan içer, defne yaprakları çiğner ve saçayak üzerindeki yerini alırdı. Ortamın ilham verme gücünün yanı sıra adytonun[127] altındaki kaya yarığından yükselen gazların Pythia'yı bir transa sokuyor olması mümkündür. Artık tanrının bedenine girmesi ve soruları cevaplamasına hazırdı."*

Hall (2008), ise Delphi'deki ayin ve hazırlık süreci hakkında şöyle bahsetmektedir;

*"Tapınağın ilk döneminde birçok bakire kız onun hizmetine adanmıştır. Bunlara Poebades veya Pythia: denmiştir. Ve bugün Pythian diye bilinen ünlü rahiplik kastım oluşturmuşlardır. Kadınların kehanetleri almak için seçilmesinin nedeni, büyük ihtimalle, onların "heyecan buharlarına" çok daha çabuk ve eksiksiz olarak tepki verecek bir duyarlılığa ve duygusal yapıya sahip olmalarıdır. Apollon'la iletişim için hazırlığa ve arınma seremonisine üç gün önceden başlardı. Castalian kuyusunda banyo yapar, hiçbir şey yemez, sadece tapınağa gizli borularla getirilen Cassotis pınarının suyundan içerdi.*

*Üçayağın üzerine oturmadan önce bir avuç kutsal defneyaprağı çiğnerdi. Suyun vizyonlar göstermek için ilaçlandığı veya Delfi rahiplerinin insanı heyecanlandıran, sarhoş eden gazı üretebildikleri ve bu gazı yeraltındaki borular sayesinde yarığın birkaç metre altında saldıkları rivayet edilmiştir. Bu teorilerden hiçbiri kanıtlanmamıştır, üstelik bu teori kehanetlerin nasıl doğru çıktığım hiçbir şekilde açıklamamaktadır. Arınma sürecini tamamladıktan sonra kutsal kıyafetlerle giydirilip üçayağın üzerine götürülen genç rahibe burada, yerdeki yarıktan çıkan sersemletici buharlarla çevrili olarak otururdu. Buharları soluyan rahibe yavaş yavaş değişir, cin tutmuş gibi olurdu. Görünmeyen bir şeyle mücadele eder, elbiselerini parçalar ve tarifsiz çığlıklar atardı. Bir sonra mücadelesi sona ererdi. Sakinleştikten sonra hareketlerine büyük bir soyluluk gelir, bedeni katılaşır, gözleri sabitleşir ve kehanet sözleri söylerdi. Öngörüler genellikle altılı dizeler halinde olurdu, fakat kelimeler genellikle belirsiz, bazen de anlaşılmazdı. Çıkardığı her ses, bedeninin her hareketi, her öngörünün bütün ayrıntılarım kaydetme görevine hayat boyu seçilmiş kutsal kâtipler tarafından kaydedilirdi. Bu doğrudan kâtipler Deucalion'un soyundan gelirdi. Kehanet yapıldıktan sonra Pythia tekrar çırpınmaya başlar ve ruh bir süre sonra onu terk ederdi. Bundan sonra bir dinlenme odasına taşınan veya buraya gitmesine yardım edilen rahibe, kendine gelene kadar*

[127] **Adyton:** Antik Yunan tapınaklarında halkın ayak basmadığı, cellanın içinde yer alan, tanrı veya tanrıçanın kült heykelinin bulunduğu kutsal oda. (https://www.arkeolojikhaber.com/haber-adyton-aditon-aditum-5262/) (Ziyaret Tarihi: 23.05.2019, 16.05)

*bu odada kalırdı. İamblichus[128] The Mysteries adlı çalışmasında kehanet ruhunun -vahşi bir demonun, hatta bizzat Apollon'un- Pythoness' in hâkimiyetini nasıl ele geçirip onun aracılığıyla tezahür ettiğini anlatır. " Fakat Delfi'deki rahibeler ister yerdeki yarığın ağzından çıkan vahşi bir ruh sayesinde insanlık için kehanetlerde bulunsun, isterse tapınağın en iç odasında tunç üçayak üzerinde veya dört ayaklı bir taburenin üzerinde otururken Tanrı için kutsallaşsınlar, her iki durumda da kendilerini tümüyle ilahi ruha verir ve ilahi ateşin ışınıyla aydınlanırlar. Gerçekten de yarığın ağzından çıkan gür ateş onu çepeçevre sardığında rahibe ilahi ihtişamla dolar. Bunun yerine Tanrı'nın tahtına oturduğunda onun kalıcı öngörü kuvvetine uyumlanır. Her iki farklı hazırlık sürecinde de rahibe tümüyle Tanrı tarafından ele geçirilirdi."*

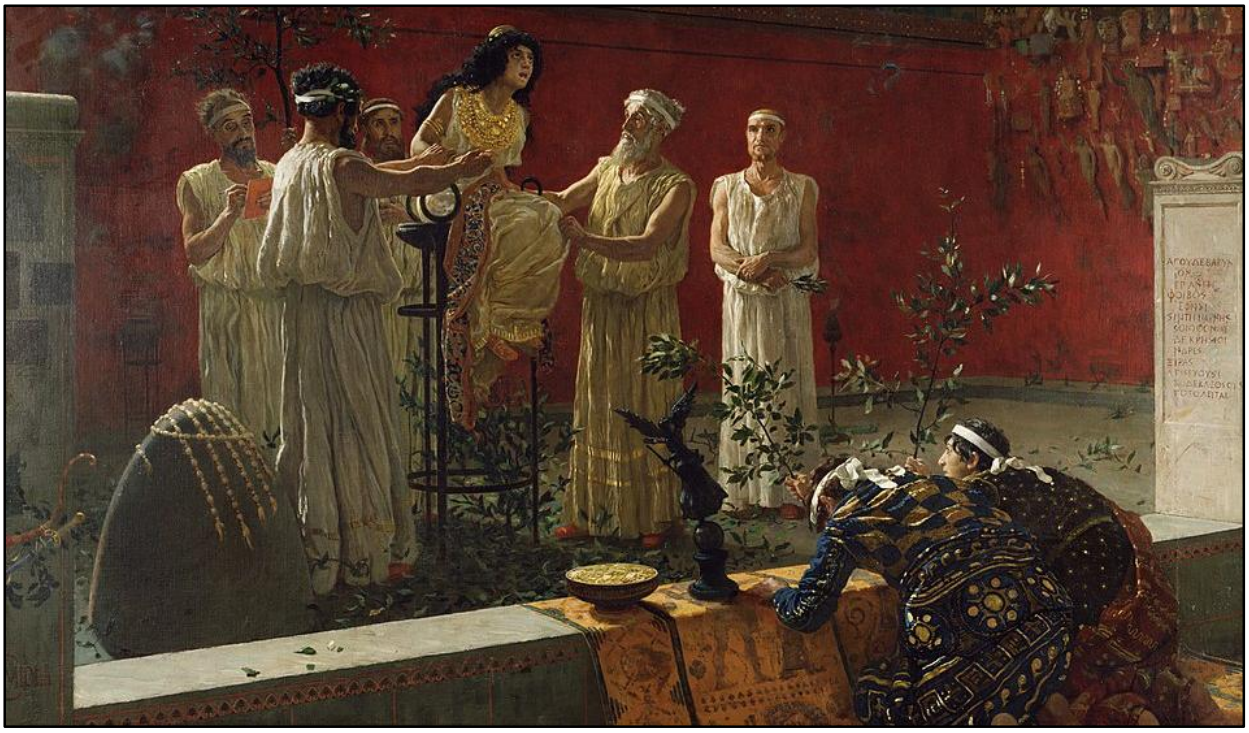
Johnston (2018), Grek kültüründe "Kehanet" inanışı ile alakalı olarak şöyle demiştir:

"*Birçok insanın hayal ettiği gibi sahne biraz gariptir. Bir bakire beyaza bürünmüş, tapınağın arkasından karanlık bir odaya giriyor. Zemindeki bir yarığın üstünde bulunan bir tripodun üzerinde oturuyor. Bu yarıktan insanı kendinden geçirip transa ve sanrılar görmesine sebep olan bir gaz çıkıyor ve bu sayede kendisini Apollon ele geçirmiş gibi onun ağzından konuşmaya başlıyor. Tutarsız bir sesle konuşurken yanında bulunan rahipler aracılığıyla tercüme ediliyor.*

*Apollo'nun sözlerini Delphi Kehanet merkezindeki insanlara iletmekten sorumlu olan Pythia'nın popüler betimlemesi budur. Bu betimlemeyi referans aldığımızda akla sorular gelmekte: Tanrı neden tavsiyede bulunmak için bir kızı seçmeli? Neden açıkça konuşmaktansa onun belli belirsiz mırıldanmalarına, inlemelerine izin vermeli? Ve neden, bir tanrı olarak kendisini yeraltı gazları olarak göstermeli?*".

(Şekil 64) (Şekil 65)

[128] **İamblichus:** Arap kökenli Suriyeli bir filozof. Ayrıca Pisagor'un biyografistidir. https://en.wikipedia.org/wiki/Iamblichus (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019, 21.03)



**Şekil 64:** Camillo Miola (Biacca) – (Oracle - 72.PA.32) – (J. Paul Getty Müzesi)[129]



**Şekil 65:** *Kylix* üzerinde, tripodundaki Pythia bir kehanet veriyor (Altes Müzesi, Berlin, Almanya)[130].

[129] **Görsel:** https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Camillo_Miola_(Biacca)_-_The_Oracle_-_72.PA.32_-_J._Paul_Getty_Museum.jpg (Ziyaret Tarihi: 10.12.2019, 19.37)
[130] **Görsel**: http://www.azizmsanat.org/wp-content/uploads/2018/04/15-1.jpg (Ziyaret Tarihi: 08.05.2019, 21.45)

**Arkeoastronomik Açıklama**

Arkeoastronomik açıdan bakıldığında kaynaklar azdır. Ancak "2015" yılında "Belen Martin Castro", "Ioannis Liritzis", "Anne Nyquist" adlı akademisyenler tarafından yayımlanan *"Oracular Functioning and Architecture of Five Ancient Apollo Temples Through Archaeoastronomy: Novel Approach and Interpretation"* isimli bir makale, bize bu Apollon tapınaklarının (özellikle Delphi, Didyma, Hiearapolis) "Arkeoastronomik" açıdan önemli olduğunu göstermektedir.

Castro, Liritsiz ve Nayquist (2015) yaptıkları çalışmalarda kullanılan yöntemlerden şöyle bahsetmiştir:

*"Anakara Yunanistan ve Eski İonia'daki (Küçük Asya) Apollon'un beş tapınağı, yani Delphi, Didyma, Hierapolis, Delos ve Rodos astronomik yönelimleri ile işleyişleriyle ilgili olarak incelenmiştir. Son zamanlarda yapılan araştırmalar, Delphi'deki en önemli Apollon Kehanet Merkezi'nin göksel alandaki bazı takımyıldızların yanı sıra Güneş ışığının yükselmesi ve alçalması, yörüngesi ve gözleminin, tapınağın mimarisiyle, yani inşaatın, oryantasyonun ve bir takvimin düzenlenmesiyle doğrudan ilişkili olabileceğini göstermiştir. İşte bu Ay, Güneş ve yıldız yapılandırması Apollo'nun diğer önemli tapınaklarına uygulandı. Didyma, Hierapolis ve Delphi'de, göksel modelinin yanı sıra peyzaj, yerel jeoloji ve mimarinin benzer, ancak oracular işlevi olmayan tapınaklarda farklı olduğu gösterilmiştir (Delos ve Rhodes). Ölçümler, antik okumalarla ve Google Harita araçlarıyla yapıldı."*

Ayrıca; Castro, Liritsiz ve Nayquist (2015), çalışmalarında Apollon'un mitolojik efsaneleri ile Apollon tapınakları arasında ilişkiler kurarak bu tapınaklar hakkında şunları anlatmaktadırlar:

*"Astroscape (veya skyscape) ve Delphi'deki manzara, tapınağın yöneliminin yıldız hareketlerini izlemeyi hedeflediğini gösterir. Apollon'un "Delphi Tapınağı" (Pythian), eski tektonik özellikleri, hidrokarbon gazları ve kaynaklarıyla antik dünyanın en ünlü "Kehanet Merkezi"ydi. Bir takvim çalışması için son derece önemliydi. Delphi gece gökyüzü üzerindeki "Lyra" ve "Cygnus'un (kuğu)" görünen yörüngesinin, Apollon'un kuzey topraklarına mitolojik olarak geri çekilmesinin, kış aylarında kuzey topraklarına zamanlaması ve ilkbaharda dönüşü ile ilişkili olduğu gösterilmiştir.*

*Ege'deki beş önemli Apollo tapınağı (Delphi, Delos, Rodos, Didyma ve Hierapolis) gök cisimlerine bağlı kasıtlı yönelimleri ve her bir şehirde uygulanan tanrının tapınakları için*

*incelenmiştir. Bu tapınakların seçimi, (a) Kehanetsel Apollon'a benzer işlevi olan tarihsel kaynaklar, (b) Apollon Tapınakları'nı kehanet olmayan işlevlerle karşılaştırmak, (c) yerinde ve uzak değerler arasında ilginç bir karşılaştırma yapmak ve eleştirel olarak tartışmaktan kaynaklanmaktadır. Rodos, Delos ve Delphi Tapınakları arkeolojik ve yerinde arkeoastronomik olarak bizler ve diğerleri tarafından iyi bir şekilde çalışılmıştır; Didyma için sadece bir erken alıntı ve Hierapolis için okuma mevcut değildir. Bassae (Epicurian Apollo) ile ilgili olarak, bu tapınak önemli bir bilinen oraküler işleve sahip olmamasına rağmen, K-G (Kuzey-Güney) oryantasyonu başka bir yerde incelenmiştir ve diğer Apollon Tapınakları çalışılmıştır.*

*Apollo'yu bu iki takımyıldızla ilişkilendiren mitolojik arkaplan bize, Tanrı'nın yıllık olarak Hiperborean'ların ülkesine (kuzey toprakları veya heperpontean = denizaşırı) gitme efsanesini anımsatmaktadır.*

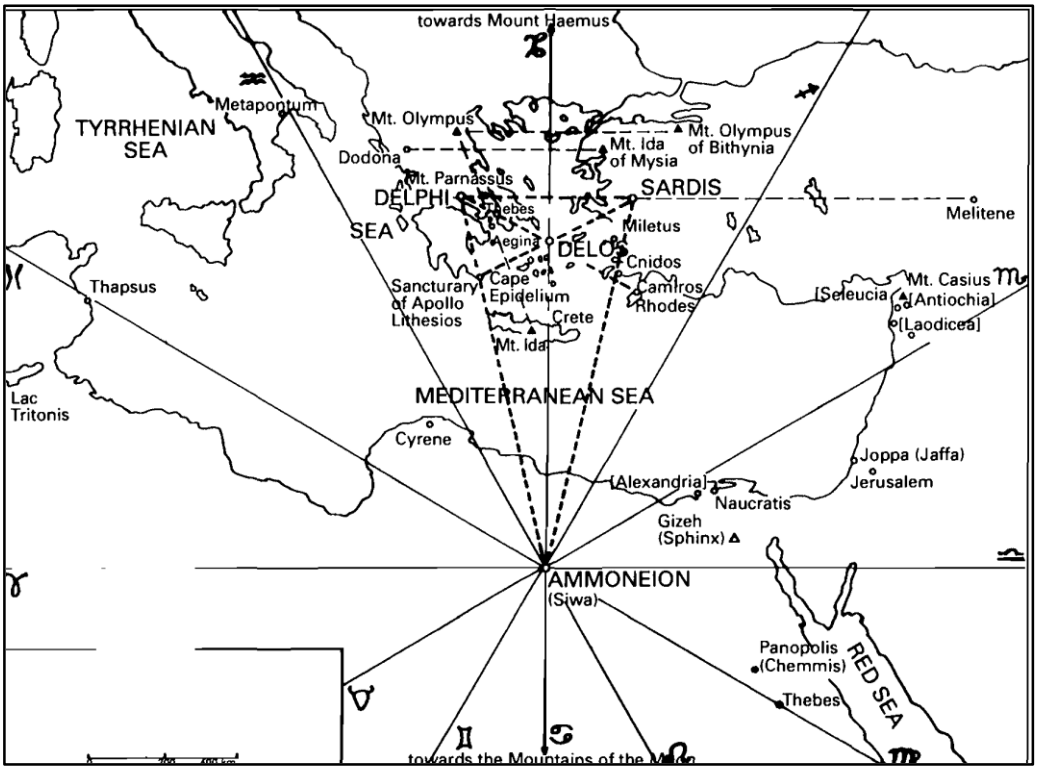
*Apollon, ışıkla (ve aydınlanma) ve güneşle ilişkilendirildiğinden, bu, tanrının kendisini "lir" ve "kuğu" takımyıldızlarıyla gökyüzünde "görünme" ve "kaybolma" olarak temsil edebilir. Bu kayboluştan sonra, kış aylarında dağ ikliminin de gece gökyüzünün gözlenmesini engelleyebilecek önemli bir faktör olduğu göz önüne alındığında, hiçbir kış dönemi için takımyıldızların hiçbiri görülmez. Bu konfigürasyon, MÖ 1200 – MS 300 görülmektedir."*

Bu yorumlardan yola çıkarak bundan sonraki kısımlarda "Delphi, Didyma ve Hierapolis" kehanet merkezlerinin "Arkeoastronomik Açıklama" bölümlerinde kaynak olarak yukarıda bahsedilen çalışmadan faydalanılacaktır.

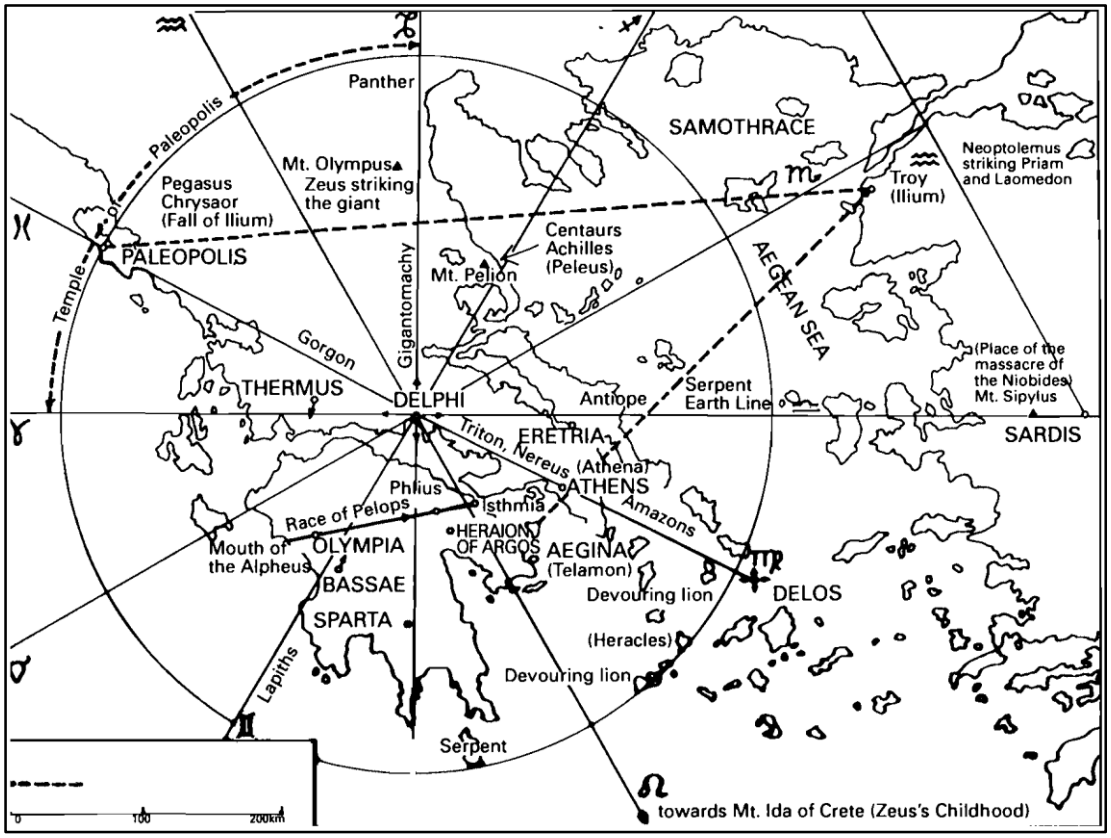
(Şekil 66) (Şekil 67) (Şekil 68) (Şekil 69) (Şekil 70)




**Şekil 66:** Antik Ege'de başlıca Apollon "Kehanet Merkezleri" ve tapınakları. (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015).




**Şekil 67:** "Siwa" ve "Delphi" kehanet merkezleri arasındaki coğrafi bağlantıyı gösteren harita.




**Şekil 68:** "Delphi Kehanet Merkezi" ve Antik Ege'deki önemli yerleri gösteren harita.



**Şekil 69:** Delphi Kehanet Merkezi'nden gece gökyüzü fotoğrafı[131]

[131] **Görsel:** https://tr.pinterest.com/pin/520025706709622 30/visual-search/ (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019, 15.27)



**Şekil 70:** Delphi Kehanet Merkezi'nden gece gökyüzü fotoğrafı.

Antik Yunanlılar için, "Lyra" ve "Cygnus"un Güneş doğmadan veya gün batımından hemen önce gökyüzünde belirli pozisyonlarda bulunduğu tarihler özellikle önemliydi. Heliacal yükselme ya da belirmesi normalde yıldızlara atıfta bulunsa da, "Lyra" ve "Cygnus", birkaç yıldızın gökyüzünün geniş alanlarını işgal ettiği takımyıldızlar olmasına rağmen, Delphi Tapınağı'nın yönlendirmesi ile ilgili olarak en parlak yıldızlarının tam yükselen, ayar veya zirvesi (Tapınağın hemen üstünde) konumları, görsel gökyüzü belirteçleri olarak kullanılmıştır (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015).

Tapınakta görev yapan ve Delphi gizemlerinde bulunmuş olan Antik Yunanlı yazar Plutarch, ayrıca tapınağın işlevlerinde havanın rolünü ve antik dönemlerin başlangıcında en doğru tarihin hesaplandığını fark eder.

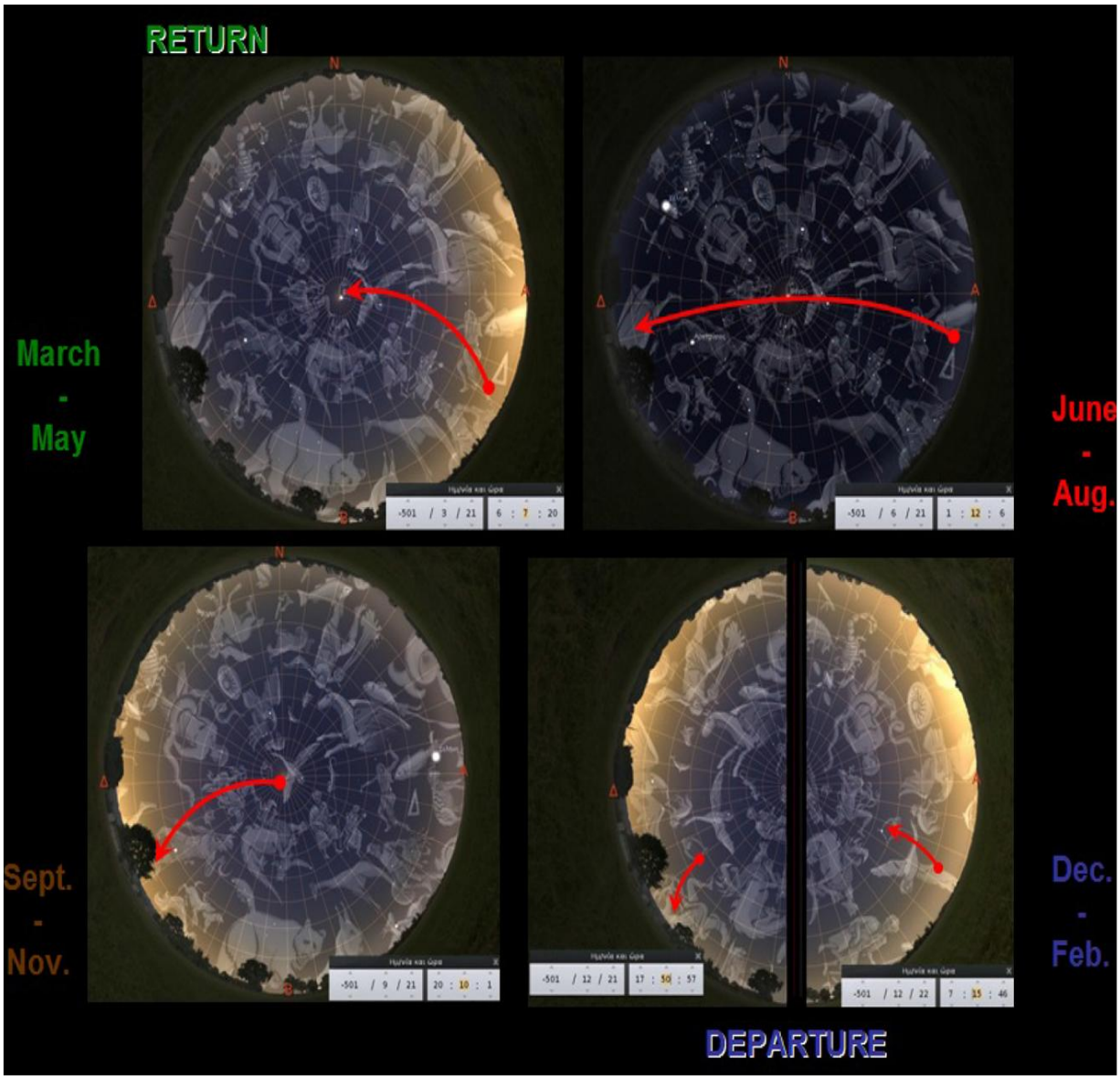
Delphi'nin, kehanet işleyişinde önemli olan bir solar-lunar-astral takvimi (mevsim fenomenini koruyarak) sonrasında astronomik bir "gözlemevi" neye benzeyebileceğini düşünmek mümkündür; Bu gözyüzü olayları aslında bütün törenin temel bir parçasıdır. Bu iddia, Güneş, Ay ve Yıldızlar'ın konumlarının bir arada tutulmasına dayanmaktadır (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015).

Castro, Liritsiz ve Nayquist (2015) şu yorumda bulunmaktadır:

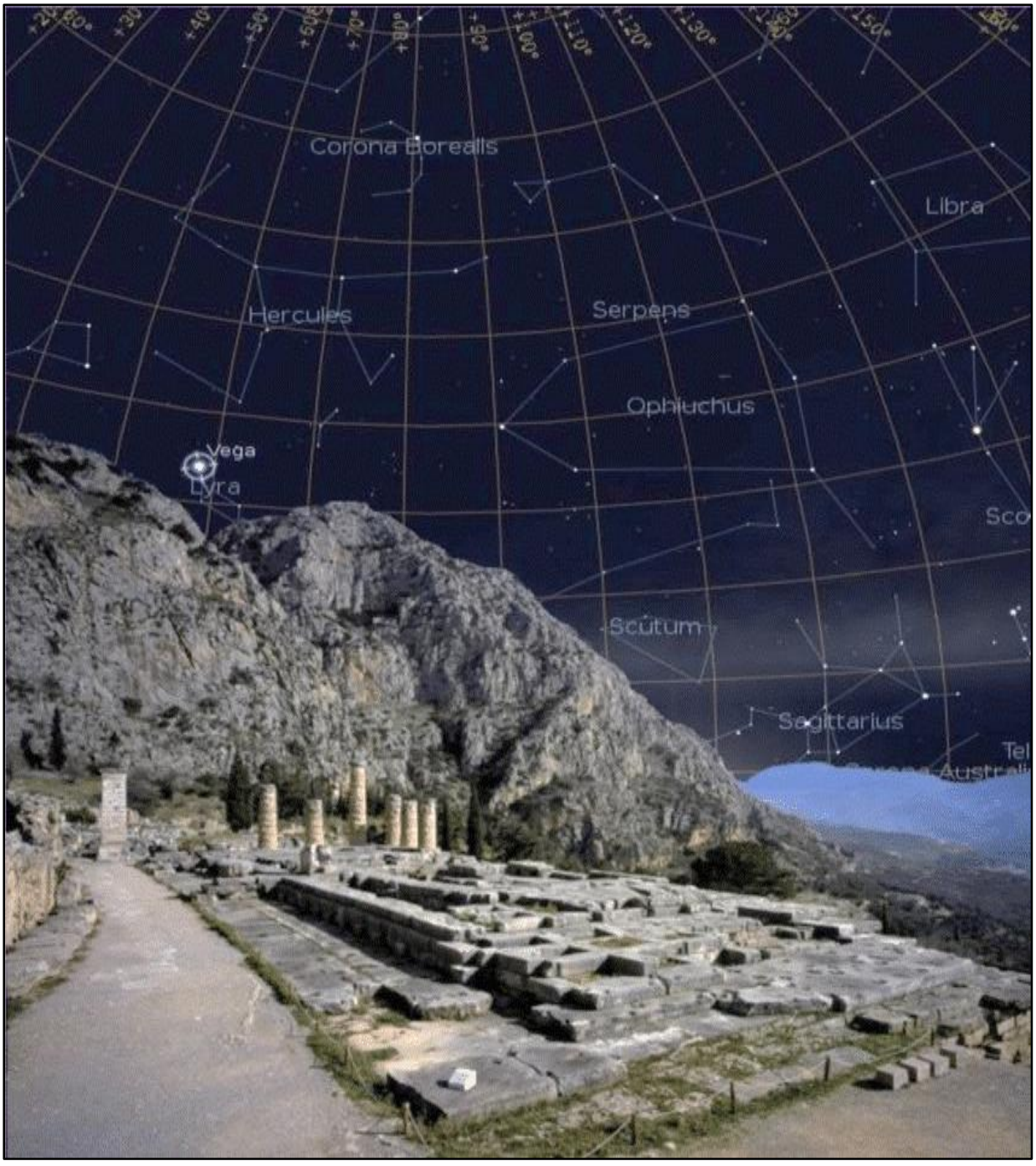
*"Bu, Delphi'ye özel mevsimlerin hesaplanması için önemli olan "fenomen" midir, yoksa diğer Apollon tapınaklarında da görülebilir mi? Bu hipotezi kontrol etmek için, farklı coğrafi noktalara ait olan farklı Apollon tapınaklarında ölçümler yapıldı ve farklı dönemlerde yapıldı, böylece Apollo tapınakları ve tapınaklarına ilişkin gökyüzü manzarası yapılandırması ve peyzaj mimarisi hakkında daha geniş bir görüntü elde edebildik.*

*Bu çalışmayı haklı kılan tarihsel temeller, Apollo'nun antik sunakları ve tapınakların kasıtlı inşası ve oryantasyonunun tekrarlanan ispatıyla ilgili sayısız antik rapordur. Eski Klasik dünyadaki binaların oryantasyonu gök cisimlerine ve 19. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar ünlü alimler tarafından Güneş'in dört önemli tarihinden (iki ekinoks ve iki gündönüm) birinde gün doğumu ile ilişkilendirilmiştir. Bu tür eski binaların yönelimini belirleyen çeşitli faktörler arasında, antik literatürden çıkan argümanlar göksel bir olguya yönelik kasıtlı mimari yönelime işaret eden çağdaş araştırmaları desteklemektedir. Eserin mimari yönleri, (a) tapınak yapısının kasıtlı oryantasyonla inşa edilme biçimini, (b) mimarinin ışık yayılımı ile bağlantısını ve (c) tapınağın yüksekliğini ifade eder."*

(Şekil 71) (Şekil 72)




**Şekil 71:** Delphi'deki Apollo Tapınağı üzerindeki takımyıldızların mevsimsel görünümü ve "yolu" (kırmızı). Şafakta ve kış mevsiminde, hava şartlarına bağlı, şafakta doruğa ulaşan bahar ekinoksuna doğru giderek daha uzun süre kaldıklarında, görünümlerinde dakikalar içindeki küçük süreye dikkat edin. (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015)




**Şekil 72:** Delphi Kehanet Merkezi'nde gökyüzünde Vega yıldızının kuzeydoğu yönünde Faidriades Kayalıkları'nın arkasından 21 Aralık MÖ 480'de şafak vaktinde yükselişi. (Vlachos, Liritsiz ve Georgopoulos, 2018)

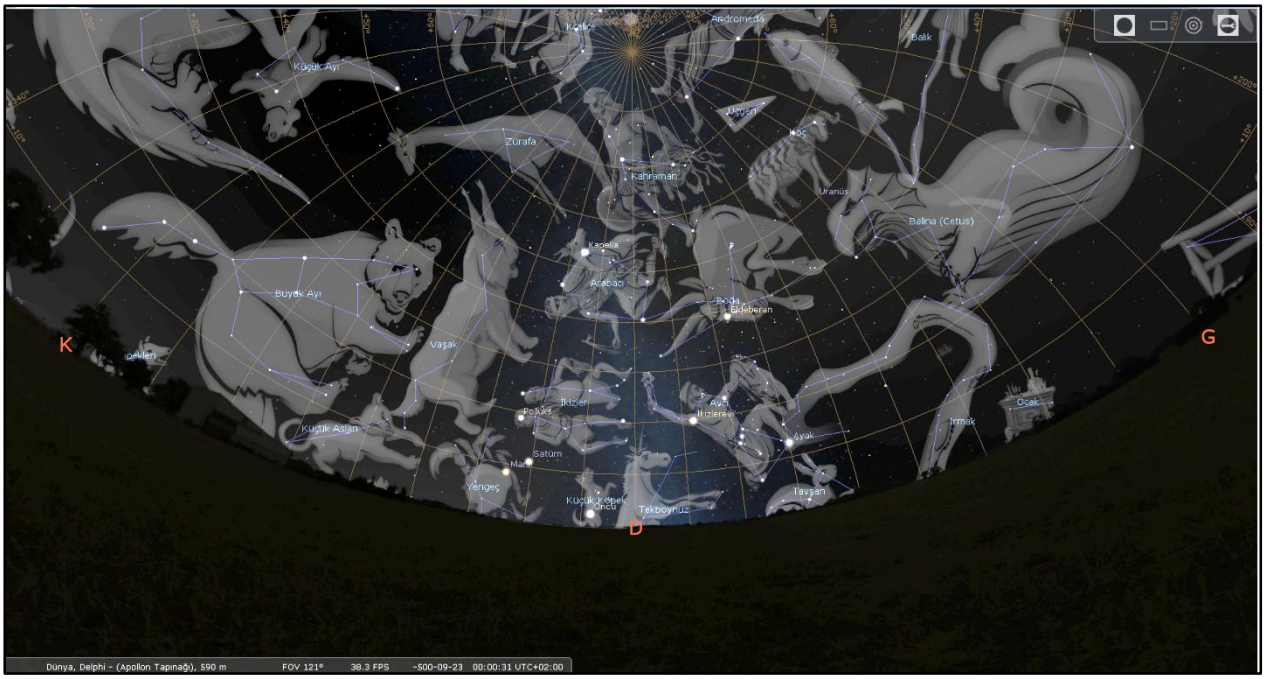
Bundan sonraki sayfalarda "Delphi Kehanet Merkezi"nin bulunduğu coğrafi konumdan, MÖ 500 tarihini referans almak üzere; gündönümü (21 Haziran-21 Aralık) ve ekinoks (21 Mart-23 Eylül) tarihlerinde, gece vakti gökyüzündeki cisimlerinin "Stellarium" programı yardımıyla görüntüsü alınmıştır (Şekil 73) (Şekil 74) (Şekil 75) (Şekil 76).



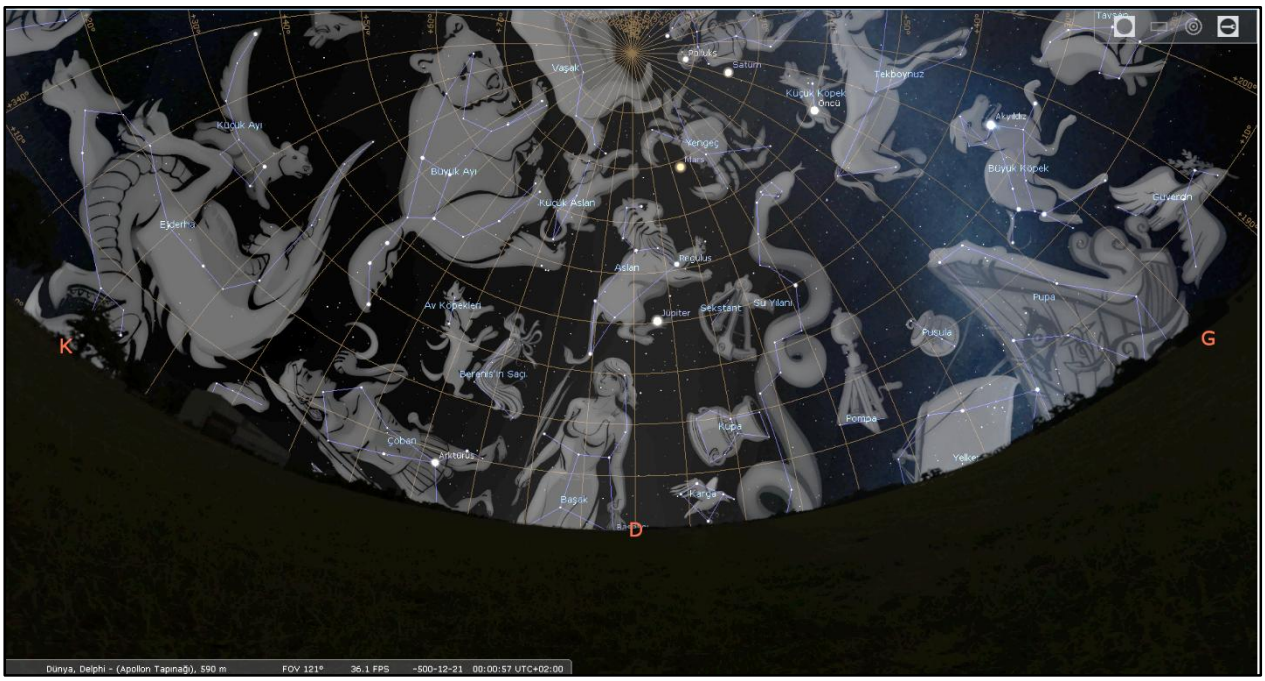

**Şekil 73:** Apollon Tapınağı - (Tarih: 21 Mart, MÖ 500) (Yön: Doğu) (Program: Stellarium)




**Şekil 74:** Apollon Tapınağı - (Tarih: 21 Haziran, MÖ 500) (Yön: Doğu) (Program: Stellarium)




**Şekil 75:** Apollon Tapınağı - (Tarih: 23 Eylül, MÖ 500) (Yön: Doğu) (Program: Stellarium)




**Şekil 76:** Apollon Tapınağı - (Tarih: 21 Aralık, MÖ 500) (Yön: Doğu) (Program: Stellarium)

## 7.2. Türkiye

### 7.2.1. Didyma Kehanet Merkezi (Aydın)

**Arkeolojik Açıklama**

Efsaneye göre, Tanrı Apollon bir gün Didyma yöresinde çobanlık yapan Brankhos'a rastlar. Onun saf ruhundan ve nazik yaklaşımından çok hoşlanan Apollon, ona biliciliğin (yani kehanetin) sırlarını öğretir. Öğrendiği tanrısal sırları insanlara aktarma amacındaki çoban Brankhos, bugünkü Apollon Tapınağı'nın bulunduğu yerdeki defne ormanı ve su kaynağının hemen yakınına tanrısı Apollon adına ilk tapınağı kurar[132].

Zaman içinde Brankhos soyundan gelenler 'Brankhidler' olarak anılmıştır. Bu soydan gelenler çok uzun yıllar boyunca Apollon Tapınağı'nın yöneticiliğini yapmışlardır. Bundan dolayı 'Didyma' asırlar boyu; 'Brankhidai', yani Brankhidler Ülkesi adıyla da anılmıştır. Kazıbilimcilerin Ege'deki cennetlerinden biri olan Apollon Tapınağı, Apollo'nun kız kardeşinin adına yapılan Efes'teki Artemis Tapınağı'nın bir benzeri olarak inşa edilmek istenmişti. Sonuçta onlar ikiz kardeşti ve tapınakları da birbirinin aynısı olmalıydı. Eğer antik çağ mimarları bu amaçlarına ulaşabilmiş olsalardı, günümüzde belki de aralarında Didim'deki Apollon Tapınağı'nın da yer alacağı Dünyanın 8 Harikasından bahsediliyor olacaktı.[133]

Antik Milet'in kutsal kapısından başlayan 'Kutsal Yol', mümkün mertebe deniz kenarını takip ederek Didim'in (günümüzde Mavişehir olarak bilinen) Panormos limanına ulaşmaktaydı. Buradan sonra ise güneye doğru kıvrılarak Apollon Tapınağı'nın adak ve sunu terasının önünde son buluyordu. Milet ile Apollon Tapınağı arasındaki yaklaşık 16,5 kilometrelik uzunluğa sahip olan 'Kutsal Yol'un genişliği ise 5 ila 7,5 metre arasında değişiyordu. 'Kutsal Yol'un Apollon Tapınağı'na ulaşmadan önceki, yani Milet çıkışındaki ilk 5-6 kilometrelik bölümü; Apollo rahip ve rahibelerine ait oturan insan heykelleriyle, yatan aslan ve (Mısır piramitlerinin yakınındakine benzeyen) sfenks figürleriyle süslenmiş ihtişamlı bir güzergâh olarak inşa edilmiştir.[134]

Didim, arkaik dönemde yaklaşık 100 yıl kadar Branchidler adı ile bilinen rahiplerin yönetimi altıda kalmıştır. Bilhassa bu tarihten itibaren tapınağın ünü, antik Ön Asya'nın tamamını sarmıştı. Ünlü Yunanlı tarihçi Herodotos— yani Herodot'a göre, MÖ VII. yüzyılda Mısır kralı

[132] **Kaynak:** https://www.didim.bel.tr/sehir-d-80-apollon-tapinagi (Ziyaret Tarihi: 09.12.2019, 19.03).
[133] **Kaynak:** https://www.didim.bel.tr/sehir-d-80-apollon-tapinagi (Ziyaret Tarihi: 09.12.2019, 19.04).
[134] **Kaynak:** https://www.didim.bel.tr/sehir-d-80-apollon-tapinagi (Ziyaret Tarihi: 09.12.2019, 19.17).

Necho ve Lidya Kralı Kroisos tarafından kutsal bir tapınağın bulunduğu Didim'e çok değerli armağanlar sunulmuştur.[135]

Bodrum yakınlarındaki Halicarnassos'da doğan ve 'Tarihin Babası' olarak da anılan Heredot, eserlerinde Kral Kroisos'un Didim Tapınağı'na aynen Delphi'ye gönderdiği altın sunular ağırlığında ve değerinde hediyeler gönderdiğini yazmaktadır.[136]

Arkaik Didim'e ait ilk mabet ise, yapılan kazı buluntularına göre M.Ö. VII. yüzyılda inşasına başlanmış 'tanrılara adanan arazi' anlamına gelen bir temenostur. İlk mabedin bundan yaklaşık 100 yıl sonra yapılan kolonadlarla[137] beraber pek görkemli olmayan bir yapıya sahip olduğu varsayılmaktadır. M.Ö. VI. yüzyılın ilk yarısında ise, İon dünyasının ulaştığı en parlak dönemde, Apollon Tapınağı büyük bir mabet haline dönüştürülmeye başlanmıştır. Bu arkaik tapınağın mimari yapısında, aşağı yukarı aynı dönemlerde yapılmış oldukları belirlenen Efes ve Sisam tapınaklarından etkilenilmiştir.[138]

Bilicilik, yani kehanet merkezi olarak yapılan Apollon Tapınağı, 85,15 x 38,39 metre ölçülerinde bir dipterostur[139]— yani çevresinde çift sıra sütun bulunan bir mabettir. Yanlarda 21 çift sıra sütun, ön yüzünde 8 ve arka tarafında 9 sütun sırası olacak şekilde tasarlanmıştır. Halkın ibadet amacıyla kullanacağı 'naos' adı verilen iç avluyu çevreleyen 104 sütun ve 'naos'ta bulunan 8 sütunla birlikte toplam 112 sütunu vardır. Kutsal avlu 17,5 metre yüksekliğinde bir duvarla çevrili olduğundan, dışarıdan bakıldığında üstü kapalıymış izlenimini vermekteydi. Ancak yüksek maliyeti ve havalide sürekli devam eden savaşlar tapınağın inşasının tamamlanmasına izin vermedi.[140]

Bu dönemdeki tapınağın ölçüleri, onun Efes'teki Artemis Tapınağı ve Sisam Adasındaki Heraion Tapınağı'ndan sonra, antik dünyanın üçüncü büyük tapınağı yapmaya yetiyordu. Ayrıca sütunlarının yükseklikleri bakımından da çok görkemliydi. Her sütun, kaide ve başlıkları dâhil 19,60 metre yüksekliğindeydi. Kehanetçilerin misafirlerini kabul ettikleri ana

---

[135] **Kaynak:** https://www.didim.bel.tr/sehir-d-80-apollon-tapinagi (Ziyaret Tarihi: 09.12.2019, 19.17).
[136] **Kaynak:** https://www.didim.bel.tr/sehir-d-80-apollon-tapinagi (Ziyaret Tarihi: 09.12.2019, 19.37).
[137] **Kolonad:** Çoğu zaman serbest duran veya bir binanın bir parçası ile birleştirilen uzun bir sütun dizisidir. https://en.wikipedia.org/wiki/Colonnade (Ziyaret Tarihi: 09.12.2019, 18.48).
[138] **Kaynak:** https://www.didim.bel.tr/sehir-d-80-apollon-tapinagi (Ziyaret Tarihi: 09.12.2019, 19.18).
[139] **Dipteros:** Yunan mimarisinde çift sıra sütunla çevrili tapınaklara verilen ad. Arkeolojide ise iki sütun sırası ile çevrelenmiş tapınak. http://www.milliyetsanat.com/haberler/sanat-terimi/dipteros/10510 (Ziyaret Tarihi: 09.12.2019, 19.31).
[140] **Kaynak:** https://www.didim.bel.tr/sehir-d-80-apollon-tapinagi (Ziyaret Tarihi: 09.12.2019, 19.38).

salonun girişinde iki yarım sütun ve salonun içinde de iki sütun bulunmaktaydı. Bu sütunlar diğerlerinin aksine yapraklı, kelebekli, kral tacı gibi 'korint' başlıklıydı.[141]

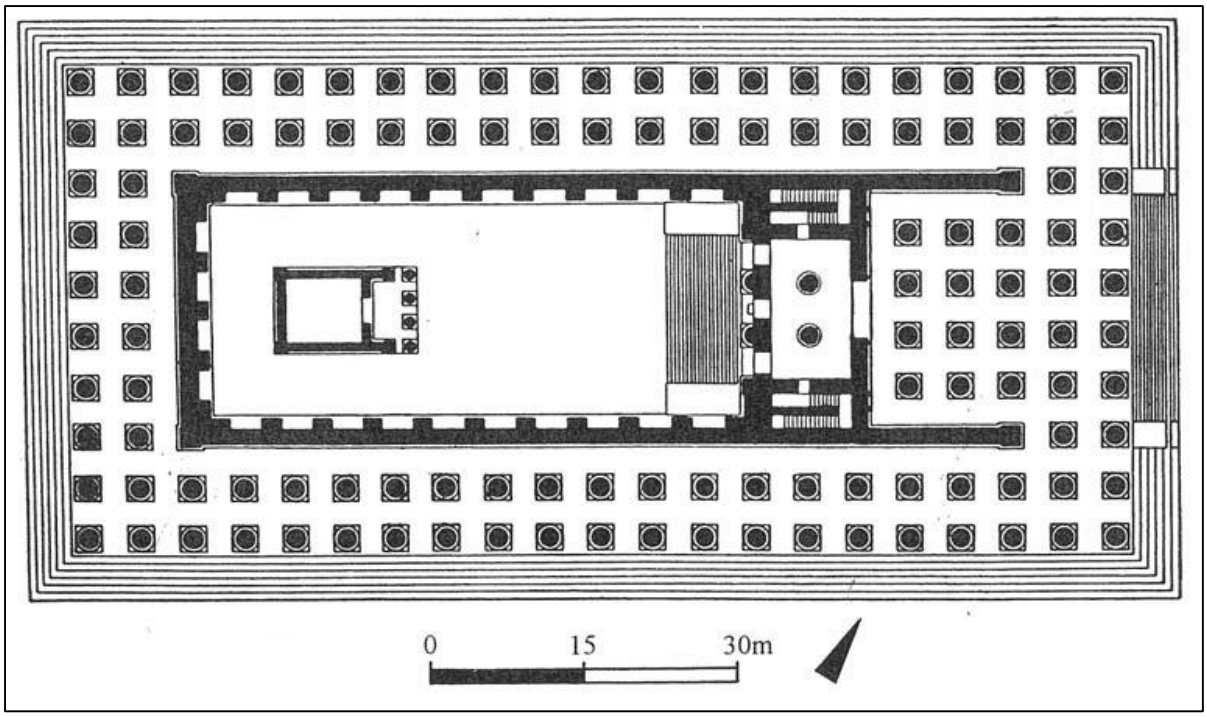
Çevresinde geniş bir defne ağacı korusu bulunan tapınak, yedi basamaklı 3,5 metre yüksekliğinde bir kaide üzerine inşa edilmiş ve orta tarafta 14 basamaklı giriş merdivenleri bulunmaktaydı. Aslında bu büyüklükte bir yapının kolay kolay tamamlanamayacağı açıktır. Bu nedenle inşaat M.Ö. III. ve II. yüzyıllarda da devam etmiş, hatta bir kısmı Roma döneminde yapılmıştır. Bütün bunlara rağmen tapınak ilk orijinal planlarına göre tam olarak bir türlü bitirilememiştir.[142]

Gates (2015)'e, Didyma Apollon Tapınağı mimarisini şöyle açıklamaktadır:

*"Muhafazakârlığı ile dikkat çekiyordu ve bu yaklaşım Helenistik Dönemde de devam etti. Ama bu yeni dönemde dramatik ve şaşırtıcı olan da değer kazanmıştı. Geleneksel ile yenilikçinin bu tipik Helenistik bileşimini Didyma'daki Apollon Tapınağı'ndan daha iyi gösteren başka bir yapı yoktur (Şekil 14-15-16). Dahası, harabe durumunda olmasına rağmen, Apollon Tapınağı Doğu Yunanistan'daki dev İon düzeni tapınaklarının günümüze ulaşan en iyi örneğidir. Bu tapınaktan Sisam'daki Hera veya Ephesos'taki Artemis Tapınağı'nın boyutları ve ihtişamı hakkında bir fikir edinebiliyoruz.*

*Apollon'un bu büyük temenosunun yanı sıra, Artemis'e adanmış daha küçük bir tapınak kompleksi ve stoalar, dükkânlar ve hamamlar gibi hacıların ihtiyaçlarını karşılayan çeşitli kamusal binaların bir arada bulunduğu bir dini merkez olan Didyma'daki en önemli yapı Apollon Tapınağı idi. Tapınağın hemen güneyinde dört yılda bir düzenlenen önemli Büyük Didymeia festivali kapsamındaki atletizm yarışmalarına ev sahipliği yapan bir stadyum vardı. Tapınağın merdivenleri oturma yeri olarak kullanılıyordu; seyircilerce bu basamaklara kazınmış adlardan bazıları hala görülebilir."* (Şekil 77) (Şekil 78) (Şekil 79)

[141] **Kaynak:** https://www.didim.bel.tr/sehir-d-80-apollon-tapinagi (Ziyaret Tarihi: 09.12.2019, 19.38).
[142] **Kaynak:** https://www.didim.bel.tr/sehir-d-80-apollon-tapinagi (Ziyaret Tarihi: 09.12.2019, 19.42).




**Şekil 77:** Didyma Apollon Tapınağı planı. (Gates, 2015)[143]



**Şekil 78:** Apollon Tapınağı'nın kuş bakışı fotoğrafı.[144]

[143] **Görsel:** Antik Kentler (Charles Gates, syf. 383)
[144] **Görsel:** http://ephesusattractions.com/wp-content/uploads/temple-of-apollo-16-730x370.jpg (Ziyaret Tarihi: 09.12.2019, 18.47).



**Şekil 79:** Apollon Tapınağı'nın kuş bakışı fotoğrafı.[145]

Arkaik dönemde inşa edilen ilk büyük tapınak MÖ 494'te, Miletos'u yağmalayan ve İon ayaklanmasını bastıran Persler tarafından yakılmıştı (Gates, 2015). Bunu izleyen 150 yıl boyunca tapınak harabe olarak kaldı ve kâhin hizmet vermedi. Öyküye göre, Büyük İskender buradan geçerken kâhin ve kutsal pınar yaşama geri dönmüşler ve kısa süre içinde yeni, bugün gördüğümüz tapınağın inşaatına başlanmış. Selevkos'un hamiliği altında, mimarlar Ephesoslu Paionios ve Miletoslu Daphnis yönetiminde başlayan çalışmalar Klasik antikçağlar boyunca devam ederek 600 yıl sürmüştür. Tapınak hiçbir zaman bitirilemedi. Tapınağın güneyindeki dış duvarlarında bitmemiş işlerin izlerini görmek mümkündür: Duvarcıların işaretleri (burada büyük harflerle), kazma izlerini taşıyan kaba yüzeyler ve kaldırma ipleri için tutma yerleri gibi tümü de duvara en son hali verilirken kalan izler. MS 4.yüzyıl sonlarında, I.Theodosius tüm pagan kültler gibi kâhini de kalıcı olarak kapatmıştır. Binanın kendisi de bunu izleyen depremlerde ciddi hasara uğramıştır. Tapınağın görünür durumdaki kalıntılarını, 18.yüzyıl ortalarından itibaren Batı Avrupa'nın dikkatine taşıyan gezginler olmuştur. 19.yüzyıl boyunca kısmi kazı çalışmaları yapıldı, ama tapınağın tam olarak ortaya çıkarılması 1906-1913 arasında, Berlin'deki Prusya Kraliyet Müzesi'nden Theodor Wiegand yönetimindeki çalışmalarla gerçekleştirildi. Uzun bir aradan sonra, Alman Arkeoloji Enstitüsü çalışmalara 1962'de tekrar başladı ve ağırlığı tapınak dışı bölgelere verdi (Gates, 2015).

[145] **Görsel:** https://www.didim.bel.tr/sehir-d-80-apollon-tapinagi (Ziyaret Tarihi: 09.12.2019, 18.41)

Didyma denize yakın düz bir ovada yer alır. Tapınak batı, kuzeybatı ve güneybatıdan kutsal bir koruyla çevriliydi. Çok sayıdaki uzun, ince sütunlarıyla tapınağın kendisi de görkemli bir orman izlenimi veriyor olmalı. Yaklaşık 109 m x 51 metrelik geniş bir stilobat üzerinde cellanın[146] çevresinde, kısa yanlarda onar, uzun yanlarda yirmi birer toplam 108 sütundan oluşan bir çift kolonad ve pronaosun içinde buna ek olarak 12 sütun daha yapılması planlanmıştı. Hala ayakta duran neredeyse 2 metre çapındaki üç sütun 19,7 metrelik boylarıyla tapınağın etkileyici dikey boyutları hakkında bir fikir verirler. Normal yapım sıralaması burada tersine dönmüş, kolonad celladan sonra yapılmıştı. Sundurma sütunlarının birbirinden farklı kaideleri ve süslemeleri, sütunların farklı dönemlerde yerleştirildiklerini ve tamamlandığını gösteriyor ki, pek çok sütun hiç yerleştirilmemişti. (Gates, 2015)

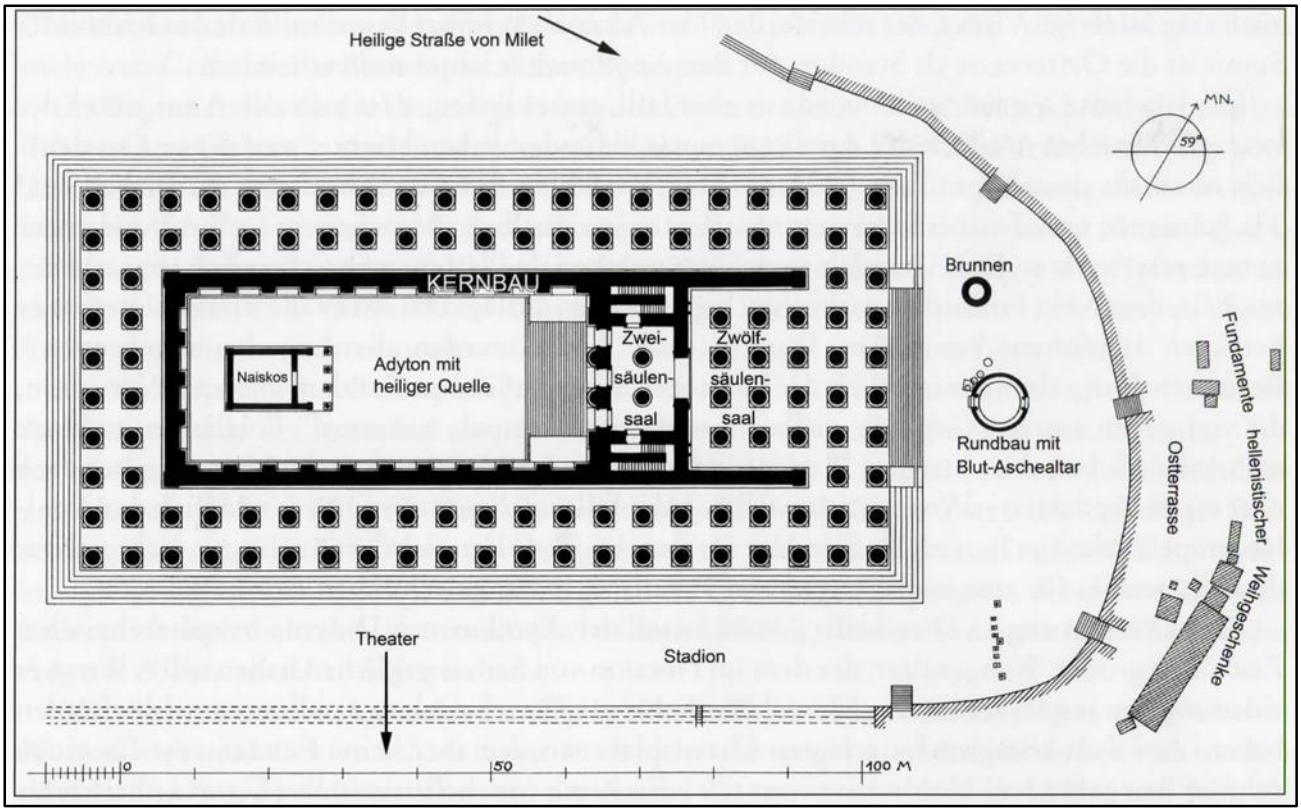
Tapınağın dışı İon mimari geleneklerine uygunken, içi normlardan ayrılarak birbiri ardına sürprizler sunar. Pronaosun ardında ilk sürpriz yatar: Pronaostan cellaya açılması beklenen giriş merdivensiz, geçmeyi olanaksız kılacak denli yüksek bir eşikle engellenmiştir. Bunun üzerinde tapınağın içinden girilen ve doğu odası adı verilen bir oda vardır; rahipler kehanetlerini buradan ilan ediyor olabilirler (Gates, 2015).

Tapınağın içlerine doğru girmek için pronaosun uzak köşelerinden aşağı inen iki beşik tonozlu geçitten birini itmek gereklidir. Karanlık, mağaramsı tünellerden gün ışığına ve başka bir sürprizle karşılaşılır: Bu tapınağın cellasının yerini stilobattan çok daha alçak bir düzeyde bulunan döşenmemiş bir açık hava avlusu almıştır (yaklaşık 53,5 m x 21,5 m). Bu *adyton*, yani kutsal alanın uzak ucunda tanrının tunç heykelini barındıran minik bir İon tarzı tapınak, *naiskos* ve bunun içinde veya hemen dışında kâhinin ilham kaynağı olan kutsal pınar ile defne ağacı bulunurdu. Adytonun kuzey duvarlarına, ölçü ve biçimde tekbiçimlilik sağlamak için başvurulan mimari planlar, düz ve eğri, 20 m'ye kadar uzanan, tapınağın sütunlarının ve diğer mimari öğelerinin, başlık ve kaidelerin tasarımlarının ayrıntılarını gösteren bir dizi ince şekilde oyulmuş çizgilerden oluşan bir tür taslaklar kazınmıştır (Şekil 80) (Şekil 81).

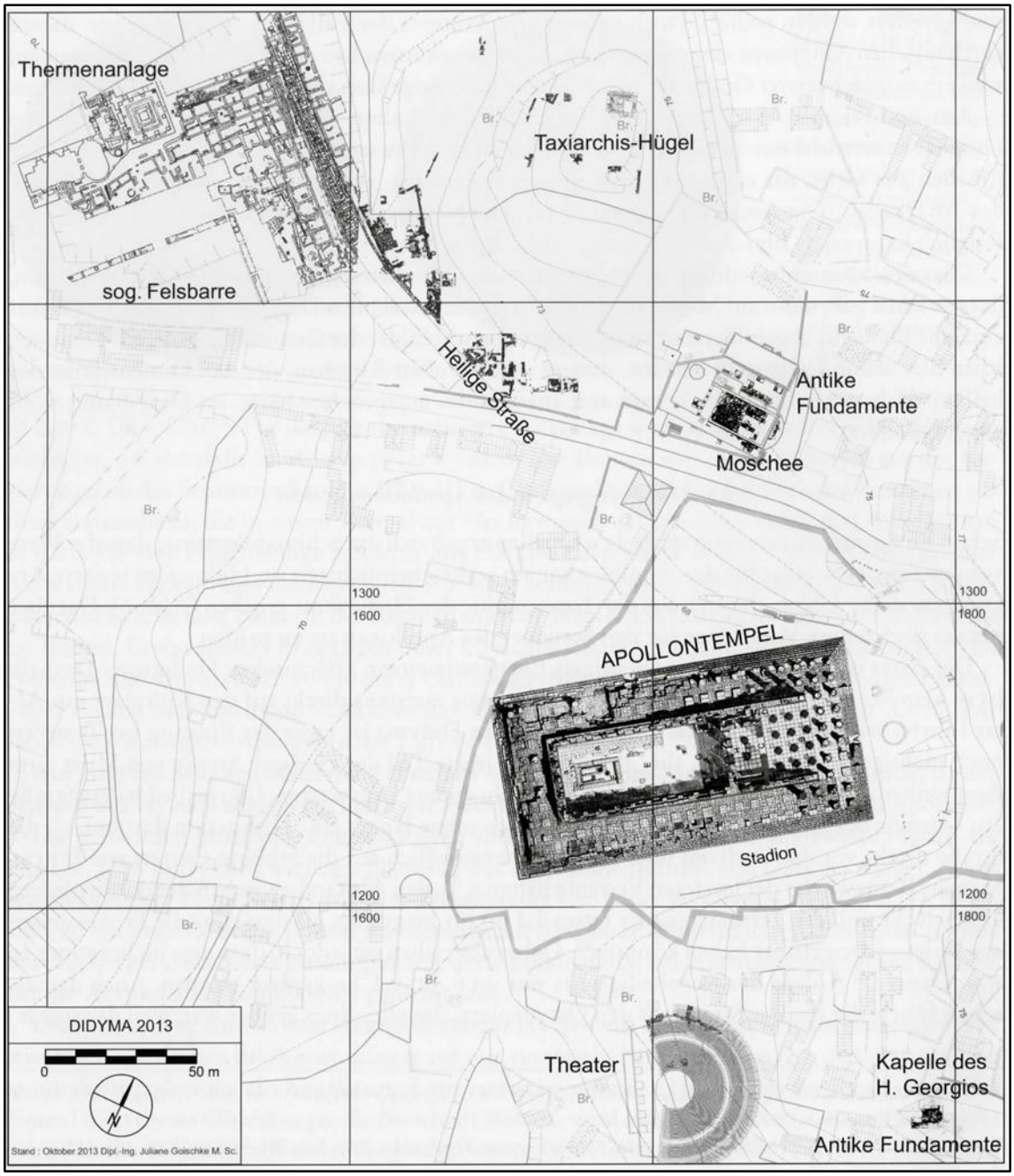
Bu diyagramlar yaklaşık MÖ 250'de adyton duvarları yapılırken, ilk mimarlar Paionios ve Daphnis öldükten çok sonra çizilmişler. Benzer biçimlere Priene'de (Athena Tapınağı), Sardes'te (Artemis Tapınağı), Mısır'da ve Batı Avrupa'daki bazı Gotik kiliselerde de (örneğin, Chartes ve Reims) rastlanmıştır (Gates, 2015).

---

[146] **Cella:** Yunan tapınaklarında görülen ve yalnızca din adamlarının girebildiği kutsal bir alan. https://tr.wikipedia.org/wiki/Cella (Ziyaret Tarihi: 09.12.2019, 18.47).




**Şekil 80:** Apollon Tapınağı planı (Ulf Weber, Der Altar Des Apollon Von Didyma, s.21)




**Şekil 81:** Apollon Tapınağı planı (Ulf Weber, Der Altar Des Apollon Von Didyma, s.21)



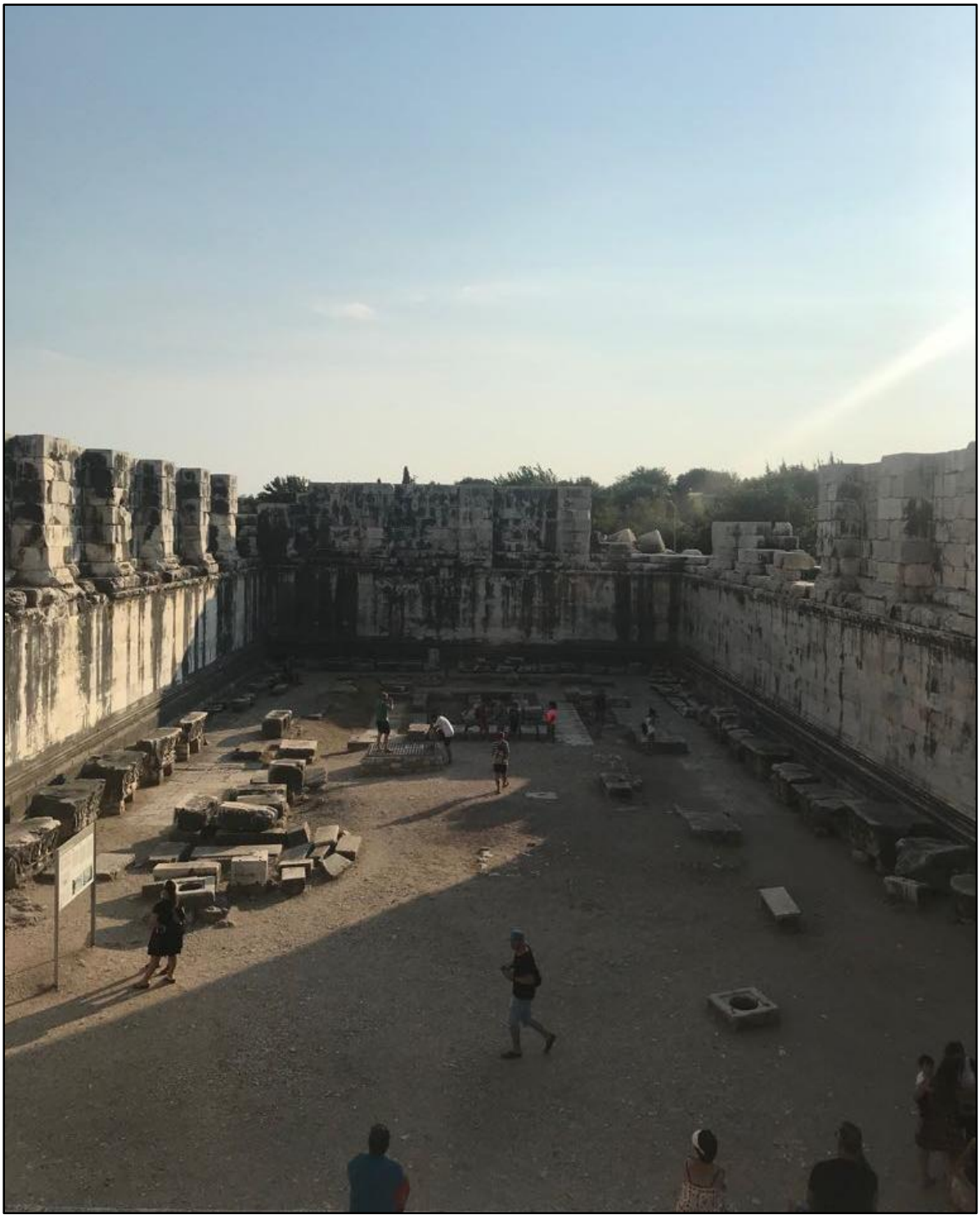
**Şekil 82:** Didyma Apollon Tapınağı (Fotoğraf: Didem Öztürk) (Tarih: 10.08.2018)



**Şekil 83:** Didyma Apollon Tapınağı (Fotoğraf: Didem Öztürk) (Tarih: 10.08.2018)



**Şekil 84:** Didyma Apollon Tapınağı'nın içerisinden "Kuzeydoğu" yönüne, yani içeriden girişe doğru bir fotoğraf (Fotoğraf: Didem Öztürk) (Tarih: 10.08.2018).



**Şekil 85:** Didyma Apollon Tapınağı'nın girişinden "Güneybatı" yönüne, yani girişten içeriye doğru bir fotoğraf (Fotoğraf: Didem Öztürk) (Tarih: 10.08.2018).

**Arkeoastronomik Açıklama**

Didyma'daki Büyük Apollon Tapınağı, Delphi'den sonra antik Yunan dünyasının en meşhur Kutsal Alanı ve Kehanet Merkezi'ydi. Delphi'den sonra neredeyse aynı dönemden kalmalarına rağmen, MÖ 494'te Persler Didyma tarafından tahrip edildiğinde çok daha tehlikeli bir zaman geçirmiştir. Delphi'nin kuruluşu ile ilgili olarak Didyma Tapınağı'nın mimarisine ilişkin olarak, Didyma'daki Apollo tapınağını inceleyen birçok bilim adamı, tapınağı gizleyen bu sütunları ve dev duvarların içindeki kehaneti içeren benzersiz mimarisinin, bir tür yeraltı *"adyton"* yaratmayı hedeflediğini kabul ediyor. Delphi'deki işlevi ile benzer bir kült yeridir (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015).

Castro, Liritsiz ve Nayquist (2015), yaptıkları çalışmayı şu şekilde anlatmaktadır:

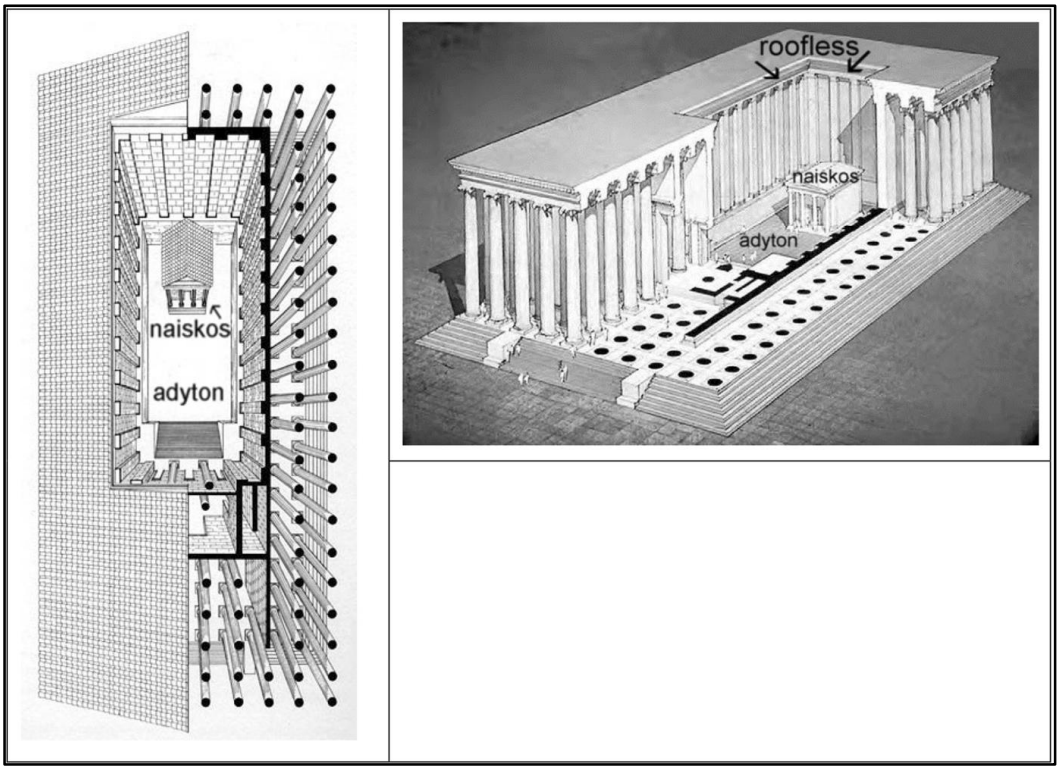
*"Başka bir uygulama, pusula aracı, tapınağın Az'ının (Azimuth) hesaplanması için uygulanabilir. Bunların her ikisi de astronomik bir yazılımla sapma ve eski gökyüzü haritası görüntülerinde kullanıldı. Sonuçta, Lyra'nın kış gündönümünün doğuşuyla tapınağın tam Az'ına yükseldiği tespit edildi Gerçekten de tartışılan ve tasvir edilen göksel olay şafaktan önce gerçekleşir.*

*Didyma Tapınağı'nın yönelimi, Delphi'de gözlemlenen aynı olayların yeniden üretilmesine kusursuzca hizmet etse de, Delphi manzarasının güçlü kaya oluşumlarından yoksun ufkun rakımı, kış mevsimindeki takımyıldızları 'engelleyecek' kadar yüksek değildi. Bu nedenle, kış aylarında Hyperborealıların diyarında kaybolan tanrı efsanesi yeniden yaratılamadı. İlk bakışta Didyma, Delphi'de kullanılan aynı astronomik kuralları takip etmek için yapılmış gibi görünmüyor. Bununla birlikte, Lyra'nın Heliacal yükselişine karşı mükemmel bir yönelim, çok fazla bir tesadüf gibi görünmekte ve açıkça bir amaca ulaşmak için yapılmıştır. Bulmacanın çözümü, tapınağın mimarisini gözlemlediğinde ortaya çıkar."* (Şekil 86)

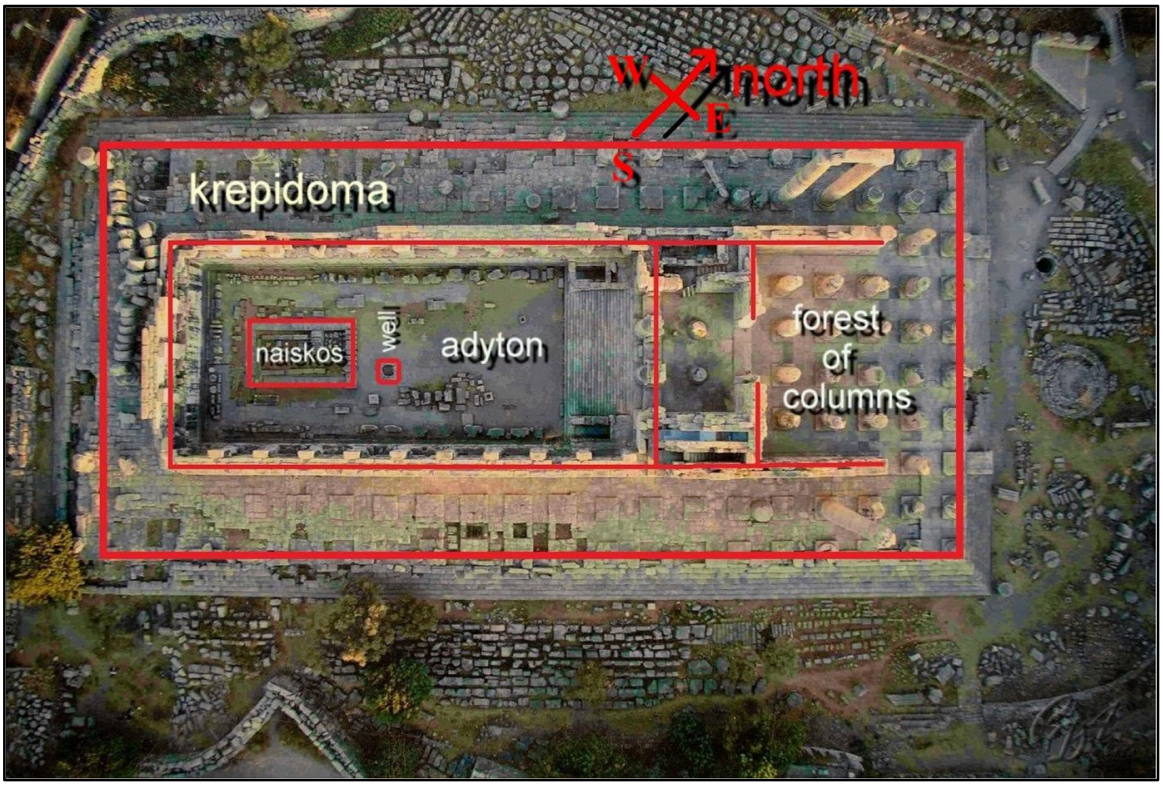



**Şekil 86:** Pusula aracı, Google Earth'e Didyma tapınağı üzerinden uygulandı. (http://www.googlecompass.com, Barcelona field studies centre S.L.) (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015)

Didyma'nın tapınağının benzersiz özelliği, küçük tapınağının veya "*naiskos"*unun, yüksekliği 25–30 m olarak hesaplanan devasa büyük duvarların içinde inşa edilmesiydi. Bu çatısız iç tapınakta, yukarıda belirtilen *tetrastyle* tapınağı, kutsal defne ve bir kuyu ile çevrili, bugün hala tapınağın kalıntılarında temelleri görülebilen kehanet uygulamasına devam etmek için gerekli tüm unsurları bulabiliyordu (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015) (Şekil 87) (Şekil 88).




**Şekil 87:** Apollon Tapınağı'nın yeniden yapılanması ve aksonometrik planı. (Academy Editions. Foundation of the Hellenic World) (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015)



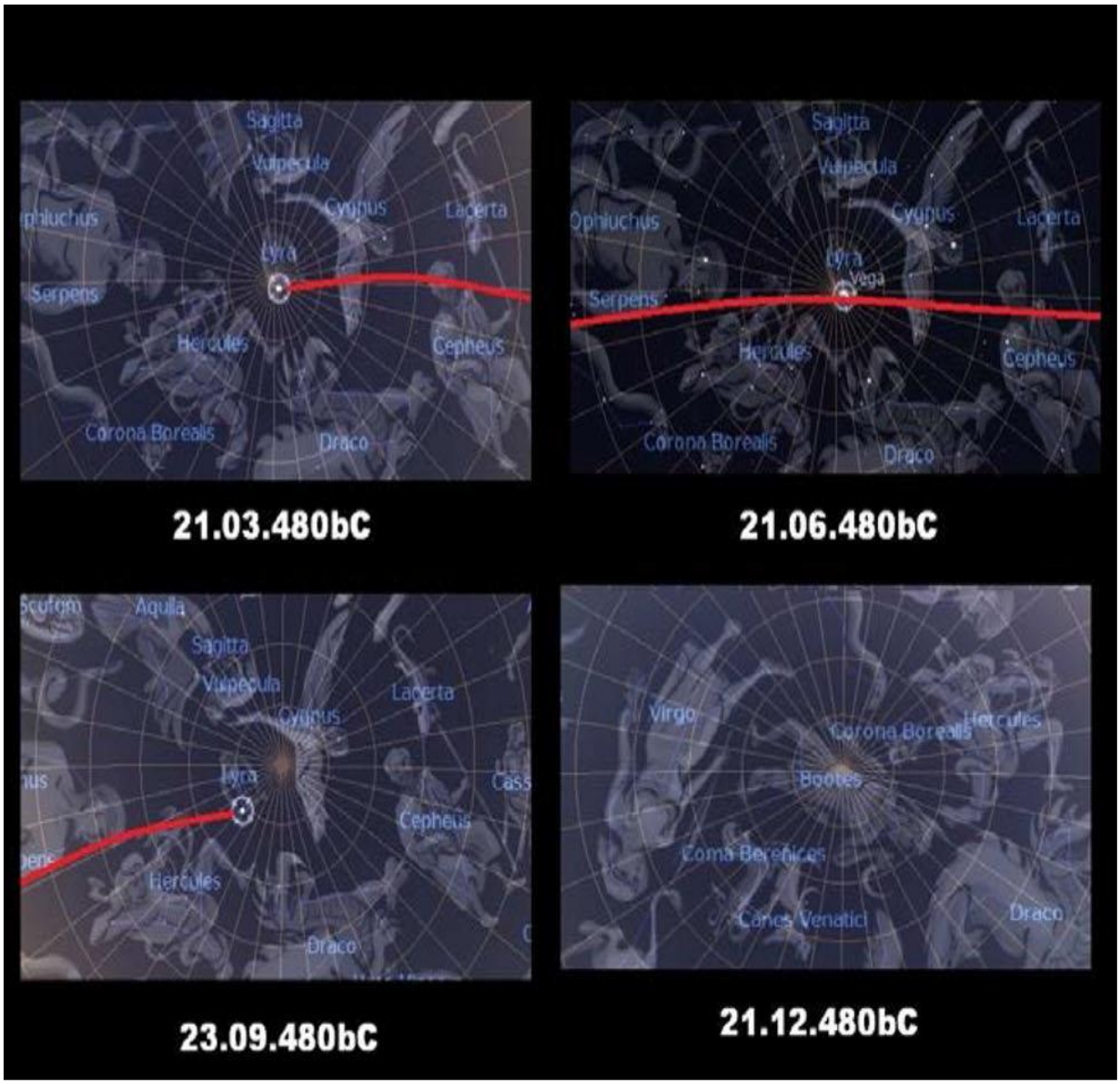

**Şekil 88:** Tapınağın havadan görünümü (Quickbird-2 via Apollomapping.com) (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015)

Karanlık, inen geçitler tapınağın iç kısmına, açıkça "*stylobat"*tan çok daha düşük bir seviyede, *"adyton"* yapar. Eski kaynaklardan edindiğimiz tüm açıklamalar bir *"aithrion (açık avlu)"* den bahsediyor ve arkeolojik araştırmalar da tapınağın iç avlusunun hiç örtülü olmadığını kanıtlıyor gibi görünüyor. Kesinlikle, bu iç avluya açılan gizli, gizli geçitler, kutsal, gizli bir yere girme izlenimini yarattı. Aslında, bir *"adyton"*[147]un anlamı budur. Aslında bu tür yerler, yalnızca belirli törenlerin ardından ve yalnızca belirli durumlarda, çok az kişinin girmesine izin verilen en kutsal yerin havasını içeriyordu (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015).

Ayrıca; Castro, Liritsiz ve Nayquist (2015) şu yorumda bulunmuştur:

*"Muhtemelen astronomik gözlemle ilgili başka bir yapı, "adyton"un ya da iç avlunun doğu tarafındaki merdivenlerdir. Bu merdivenler aslında bugün göründüğü gibi girişe çıkmadı. Adytonun iç KD (Kuzeydoğu) duvarı hala duruyordu ve avlunun içi tamamen kapanmıştı. Bu, o merdivenlerin aslında hiçbir yere çıkmadığı anlamına gelir. Bazı bilim adamları, kehanet töreni ile ilgili bir çeşit kültürel kullanımları olabileceğine dikkat çekmektedir. Ancak, asıl amaçlarının bilinmediğini itiraf ediyorlardı. Erişilebilirlik bir bulmaca gibi kalır. İç avlunun bu daha yüksek noktası, takımyıldızların gözleminde, tanrı eksik olduğunda ve Lyra'nın henüz görülmemesi gereken kış mevsiminde Lyra'nın ilk sabah görünümlerini "gizlediği" için daha iyi bir noktadır. Tapınağın batı tarafındaki takımyıldızların ayrılışının, tanrıya "ayrılma" yolculuğu başladığında sonbahar ekinoksunun gün batımına kadar gözlenmesini sağlar. Delphi'de her iki oluşumun etkilerine tapınağı çevreleyen dağların doğal irtifa neden olur; kış aylarında cephenin önündeki dağların yüksekliği ve hava koşulları ile sonbaharda ise tapınağın arka tarafındaki dağların takımyıldızların günbatımında görülmesini sağlar."* (Şekil 89) (Şekil 90)

[147] **Adyton:** Antik Yunan tapınaklarında halkın ayak basmadığı, cellanın içinde yer alan, tanrı veya tanrıçanın kült heykelinin bulunduğu kutsal oda. https://www.arkeolojikhaber.com/haber-adyton-aditon-aditum-5262/ (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 17.36).




**Şekil 89:** Didyma'daki Apollo Tapınağı üzerindeki takımyıldızların "yolunu" (kırmızı renkte) gösteren ve yıldız döngüsü mevsimsel görünümünü, adytonun içinden görüldüğü gibi, Didyma için MÖ 480 temsil tarihine atıfta bulunur. Adytonun dışında takımyıldızlar Delphi'dekilere benziyor (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015).




**Şekil 90:** Kış Gündönümü (21 Aralık) sabahında, çatısız yapının iç duvarlarının üstünde, "Lir" takımyıldızının şematik "heliacal" yükselişi.

Didyma'da yılın belli tarihlerinde görünen ve kaybolan iki takımyıldız ile Delphic astronomik fenomenlerinin de gözlenebildiği bulundu. Arkeolojik araştırmaların bulduğu önemli bir gerçek, antik tapınağın en eski kalıntılarının, *"naiskos"* veya iç tapınağın kalıntıları ve onu çevreleyen üç büyük duvarın temelleri olmasıdır. Aslında, en eski ve belki de başlangıçta, iç tapınağın etrafındaki tek duvarlar, güneşin doğuşuna bakan tapınağın GD (Güneydoğu) tarafını "açığa çıkarma" olayını yapan KD (Kuzeydoğu), KB (Kuzeybatı) ve GB (Güneybatı) duvarlarıydı. Tam da dağların aynı kardinal noktalarda tapınağı çevrelediği Delphi'de görülebilecek manzaradır. Bir dönemde tapınağın çevresi *adyton* yapan başka bir duvarla kapatılmıştır.

Bundan sonraki sayfalarda "Didyma Kehanet Merkezi"nin bulunduğu coğrafi konumdan, MÖ 500 tarihini referans almak üzere; gündönümü (21 Haziran-21 Aralık) ve ekinoks (21 Mart-23 Eylül) tarihlerinde, gece vakti gökyüzündeki cisimlerinin "Stellarium" programı yardımıyla görüntüsü alınmıştır (Şekil 91) (Şekil 92) (Şekil 93) (Şekil 94).



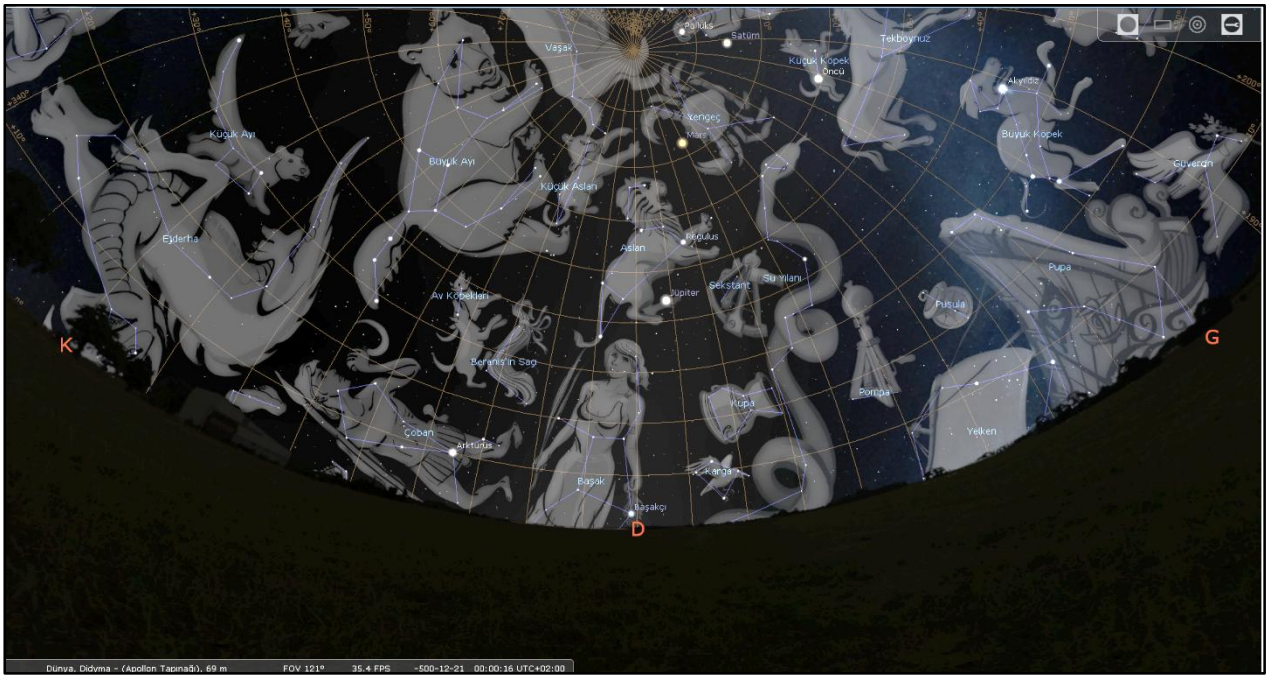

**Şekil 91:** Apollon Tapınağı - (Tarih: 21 Mart, MÖ 500) (Yön: Doğu) (Program: Stellarium)




**Şekil 92:** Apollon Tapınağı - (Tarih: 21 Haziran, MÖ 500) (Yön: Doğu) (Program: Stellarium)




**Şekil 93:** Apollon Tapınağı - (Tarih: 23 Eylül, MÖ 500) (Yön: Doğu) (Program: Stellarium)




**Şekil 94:** Apollon Tapınağı - (Tarih: 21 Aralık, MÖ 500) (Yön: Doğu) (Program: Stellarium)

## 7.2.2. Klaros Kehanet Merkezi (İzmir)

Ayvacık'taki Smintheus Apollon Tapınağı, 32 km kuzeyindeki Aleksandria Troas kentine; Didyma Apollon'u, 18 km kuzeydeki Miletos kentine; Klaros Apollon'u ise, 13 km kuzeyindeki Kolophon kentine bağlı bir kehanet merkezidir (Erşan 2015) (Şekil 95).

İnsanlığın ilgisini her zaman çekmiş olan kehanet kavramının önemli merkezlerinden Klaros'a yüzlerce yıl önce, dünyanın dört bir yanından gelenler vardı. Kenti kuran Manto'nun gözyaşlarından oluştuğuna inanılan kutsal suyu içen kâhinler tanrı ile iletişime geçiyorlardı.

Klaros, MÖ 13. yüzyılda kuruluşundan MS 4. yüzyılda terk edilişine kadar bir "Bilicilik Merkezi" olarak işlev yapmış olan bir kenttir. Kuruluşu, Kolophon kentinin Akha kolonizasyonu dönemine değin gitmektedir[148]. Kentin Myken yerleşimi, MÖ 13. yüzyıl sonu, 12. yüzyıl başında, Girit'ten gelen, Akha kökenli göçmenlerle başlar. Kentin Myken yerleşiminin kurucusu Rhakios'tur (Oikistes). Kente, Akha kökenli göçmenlerin ardından, Yunanistan'ın Thebai kentinden sürülen bir grup Thebaili göçmen gelir. Kolophon'a gelen göçmenler arasında, Apollon rahibi Teiresias'ın kızı Manto da vardır.[149] Rhakios'la evlenen Manto, Delphoi Apollon'unun emri ile Apollon Klarios Bilicilik Merkezi'ni kurar. Bazı antik dönem yazarlarına göre, Klaros'taki kutsal kaynak, ülkesinden sürülen Manto'nun gözyaşlarından oluşmuştur.[150]

[148] **Kaynak:** https://www.izmirdergisi.com/tr/turizm/kultur-turizmi/57-klaros-un-kehanetleri (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019 18.52)
[149] **Kaynak:** https://www.izmirdergisi.com/tr/turizm/kultur-turizmi/57-klaros-un-kehanetleri (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019 18.54)
[150] **Kaynak:** https://www.izmirdergisi.com/tr/turizm/kultur-turizmi/57-klaros-un-kehanetleri (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019 18.54)



**Şekil 95:** Klaros Kutsal Alanı[151]

Bilicilik merkezi, Troia savaşları sırasında Kolophon'un yöneticisi olan Rhakios'la Manto'nun oğlu ve aynı zamanda Apollon'un kâhini olan Mopsos döneminde ünlenir. Apollon Klaros Kutsal Alanı'na ilk kişisel başvurular Aleksandros'un (Büyük İskender) Yeni Smyrna'yı kurma rüyası için başvurusu ile başlar ve yoğun şekilde devam eder.[152] İlginç olan; bugün Yortanlı Kurtarma kazısı ile gün ışığına çıkarılan Allianoi Sağlık Merkezi hakkında bilgi veren tek yazar olan Aelius Aristides, Apollon Klaros'un önerisi ile Allianoi'ye gitmiş ve Allianoi Sağlık Merkezi ve buradaki yerleşime ait çok sınırlı olan bilgi kendisi tarafından verilmiştir. Aristides'in Allianoi Sağlık Merkezi'ne gelme öyküsü, Klaros Kutsal Alanı'ndaki (Ahmetbeyli) bir yazıttan bilinmektedir (Onur Heykeli kaidesindeki yazıt halen Kutsal Alan'da bulunmaktadır).[153] Hastalığı nedeni ile endişeli olan Aristides, üvey babası Zosimos'u kâhin tanrı Apollon Klarios'a kehanet başvurusu için gönderir. Tanrı, Aristides'e "Telephos'un ünlü

[151] **Görsel:** https://www.holidaycheck.de/m/antike-tempelanlage-von-klaros/6cc5ea78-5b0f-31cc-9999-20f0282904a3 (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019 18.55)
[152] **Kaynak:** https://www.izmirdergisi.com/tr/turizm/kultur-turizmi/57-klaros-un-kehanetleri (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019 18.55)
[153] **Kaynak:** https://www.izmirdergisi.com/tr/turizm/kultur-turizmi/57-klaros-un-kehanetleri (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019 19.03)

kentinin (burada Pergamon kast ediliyor) olduğu Kaikos Vadisi'ndeki Asklepios kür merkezine değil, şifalı suları olana gideceksin" kehanetinde bulunur. Aristides de "Hieroi Logoi" (Kutsal Konuşmalar) adlı eserinin üçüncü konuşması olan "Allianoi Sularına Yolculuk"a "Beni buraya tanrı (Apollon) gönderdi" sözleri ile başlar. Kâhin Tanrı Apollon'un, sağlık için başvuruda bulunan kişileri, sağlık tanrısı oğlu Asklepios'a gitmelerini bildiren kehanetler vermesi çok doğaldır. Apollon Klarios'a sağlık sorunları nedeni ile başvuran bazı kentlerden (Kaisera Troketta, Kallipolis, Pergamon) MS II. yüzyılda Batı Anadolu'da veba salgınının olduğu anlaşılmaktadır.

Bilicilik merkezinin en ünlü olduğu dönem MS 2. yüzyıldır. Ünlü bilicilik merkezine Kuzey Afrika'dan - İngiltere'ye değin başvuruların yapıldığı biliniyor.[154] Ayrıca Apollon Klarios Bilicilik Merkezi'ne Hellenler dışında Barbarların da başvurabilmesi ünlenmesine neden olmuştur. Delphoi Apollon'una Hellenler dışında hiç kimse başvuruda bulunamıyordu. Bu kutsal alan dünya vatandaşlığı kavramının uygulandığı Anadolu'daki ikinci merkezdir. Tüm tanrılara çok sayıda hayvan kurban edildiği antik yazarlardan biliniyor.[155] Ancak diğer tanrılardan farklı olan Apollon bir Hekatombaios'tu (Hekatombaios: Adına çok sayıda kurban kesilen tanrı). Birçok kentte bu ayda Hekatombaia Bayramları kutlanıyor ve tanrıya aynı anda yüz hayvan özellikle de boğa kurban ediliyordu. Klaros Kutsal Alanı'nda bulunmuş olan Hekatomb, ilk arkeolojik kanıt olmaktadır. Klaros Kutsal Alanı, anıtsal boyutta (8 m yüksekliğinde) kült heykelleri (Apollon, kız kardeşi Artemis ve anneleri Leto) bulunmuş ender kutsal alanlardan biridir. Bulunan parçalara göre 8-9 m. yüksekliğinde olabileceği düşünülen Apollon heykeli oturur durumda, Artemis ve Leto heykelleri ise ayaktadır (Şekil 96).

[154] **Kaynak:** https://www.izmirdergisi.com/tr/turizm/kultur-turizmi/57-klaros-un-kehanetleri (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019 19.11)
[155] **Kaynak:** https://www.izmirdergisi.com/tr/turizm/kultur-turizmi/57-klaros-un-kehanetleri (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019 19.03)



**Şekil 96:** Artemis, Leto ve Apollon Heykelleri (Fotoğraf: Taylan Köken)

Apollon tapınağının 27 m doğusunda 9 x 18.45 m ölçülerinde bir sunak yer almakta, tapınak ile sunak arasında kuzey-güney yönünde yerleştirilmiş dört sıra halinde 100 adet hayvan bağlama bloğu bulunmaktadır. Üzerlerinde birer demir halkanın yer aldığı dikdörtgen formlu taş bloklar şimdiye dek bulunmuş olan tek örnektir ve kurban törenleri için yapılan düzenlemelerle ilgili bilgi vermesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Klaros'ta ilk bilicinin bir kadın olmasına rağmen daha sonraki dönemlerde biliciler her zaman için erkeklerden seçilmişlerdir. Klaros'ta bulunmuş olan yazıtlar kehanet üzerine hiçbir bilgi vermemekle birlikte, birçok kentte Klaros Apollonu'nun kehanetlerini içeren yazıtlar bulunmuştur.[156] Bunun yanı sıra, Pisidia kentlerinden Sagalassos'ta Klaros Apollon'u için bir tapınak yapıldığı bilinmektedir. Yeraltındaki kemerli iki salondan oluşan, biliciliğin yapıldığı arka adyton (kutsal oda), kült heykelinin bulunduğu cellanın altında yer almaktadır. Doğudaki kemerli salonda taş oturma banklarının yanı sıra, Apollon'un kutsal taşı olan mavi mermerden

[156] **Kaynak:** https://www.izmirdergisi.com/tr/turizm/kultur-turizmi/57-klaros-un-kehanetleri (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019 19.03)

yapılmış omphalos bulunmaktaydı. Bunun bir benzeri de Delphoi'da ele geçmiştir.[157] Rahip ve graphikos (yazman), bekleme odası niteliğindeki ön adyton'da durmaktaydı.

Batıdaki arka adyton ile doğudaki arasında yer alan kapıdan başka bir giriş bulunmamakta, yalnızca kâhinin karanlıkta girebildiği bu salonda, içinde kutsal suyun korunduğu, dikdörtgen bir kuyu yer almaktaydı. Kâhin bu suyu içtikten sonra tanrıya soruları yöneltiyor ve vahiy yoluyla yanıtları alıp, ön adyton'da bekleyen rahibin kulağına söylüyordu. Rahip de, bunu altılı vezinler halinde yazmana yazdırıyor ve kehanet başvurusunda bulunan kişiye veriliyordu.

(Şekil 97) (Şekil 98) (Şekil 99) (Şekil 100)



**Şekil 97**: Klaros Kehanet Merkezi (Fotoğraf: Taylan Köken)

[157] **Kaynak:** https://www.izmirdergisi.com/tr/turizm/kultur-turizmi/57-klaros-un-kehanetleri (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019 19.03)



**Şekil 98:** Klaros Kehanet Merkezi (Fotoğraf: Taylan Köken)



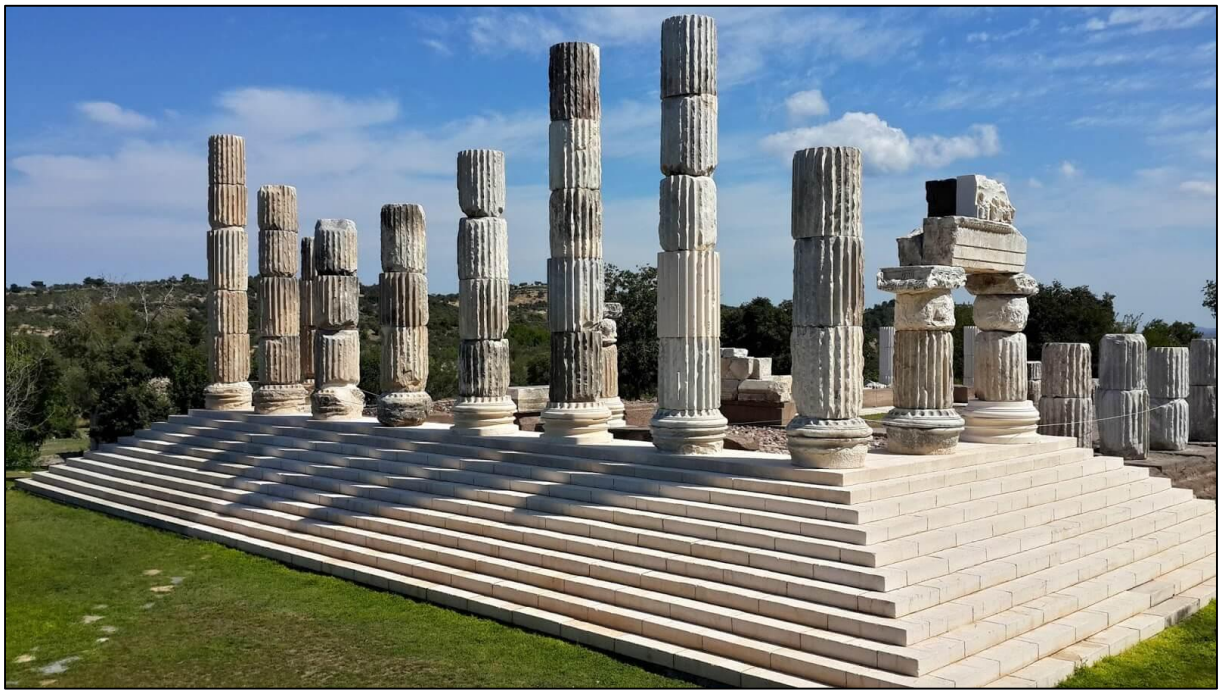
**Şekil 99:** Klaros Kehanet Merkezi Kehanet havuzu (Fotoğraf: Taylan Köken)



**Şekil 100:** Klaros'ta bulunan "Apollon başı" (Geç Hellenistik Dönem) (İzmir Sanat ve Tarih Müzesi) (Fotoğraf: Taylan Köken)

### 7.2.3. Smintheion Kehanet Merkezi (Çanakkale)

Apollon Smintheion kutsal alanı, Troya şehrindeki Athena tapınağından sonra Troas'ın en önemli ikinci kutsal alanıdır. Önemi Anadolu'daki bilinen Apollon kültleri içerisinde fare simgesiyle karşımıza çıkan tek örnek olmasıdır. Apollon Smintheus çiftçileri farelerden koruyan bir tanrı olarak Troas bölgesinde ortaya çıkar. Kültün kökeni Girit'e kadar gider. Bu kültü MÖ 2000'de Girit'den Anadolu'ya göç edenlerin getirdiğini antik kaynaklardan öğreniyoruz[158] (Şekil 101) (Şekil 102).



**Şekil 101:** Smintheon Apollon Tapınağı (rekonstrüksiyon sonrası)[159]

[158] **Kaynak:** https://www.assosrehberim.com/nm-Apollon_Smintheus-cp-117 (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 17.17).
[159] **Görsel:** http://arkeopolis.com/apollon-smintheus-tapinagi-ve-alani/ (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 19.54).



**Şekil 102:** Smintheon Apollon Tapınağı (rekonstrüksiyon öncesi)[160]

Özgünel (2013), "Smintheion" ile ilgili şunları söylemektedir:

*"Smintheus kültünün Troas bölgesindeki etkinliği, hiç kuşkusuz bir kuruluş söylencesi ve İlyada Destanı'ndaki kimi olaylarda yatar. Kuşkusuz Akhilleus'un öfkesine neden olan olaylar bunların başında gelir. Bazı bilim adamlarına göre; Smintheus kültünün özellikle Troas bölgesinde doğmuş, gelişmiş olması mümkündür. Ulrich Von Wilamowitz-Möllendorf, Apollon ile ilgili çalışmasında; onun Troia savaşları sırasında Troia'lılarla Likya'lıların koruyucusu ve Akha'ların düşman tanrısı olduğuna değinir. Tapınakla birlikte yörede Sminthos adlı bir yerin olduğunu da söyler. Ayrıca tapınağın hikâyesini anlatırken; Mysia'da Khrysa kentinde bir kutsal alanın Apollon'a ait olabileceğini ve oradaki rahibin Krinis adında biri olduğunu da söyler. Rahip Krinis'in bilinmeyen bir nedenle tanrı Apollon'u kızdırdığını anlatır. Daha sonra tanrının rahibi cezalandırmak için, fareler aracılığı ile onun tarlalarına-ürünlerine zarar verildiğini anlatır. Rahibin pişmanlığı üzerine, bu kez okları ile fareleri öldürerek cezadan vazgeçtiğini söyler. Çiftçilere verilen zararları önlemek için ortaya çıkan smintheus kültünün, Apollon için kutsallığı, değişik biçimlerde de yorumlanır. Geleceği söylediği, özellikle hava tahminlerine yardımcı olduğu için fareyi Apollon'a kutsal görürler. Apollon zalim kralları, halklarına karşı yaptıkları haksızlıklardan ötürü cezalandırmasını bilmiş, hakkın yerine*

[160]**Görsel:** https://sites.google.com/a/smintheion.com/smn/alanhttps://www.ntv.com.tr/turkiye/kehanet-magarasi-bulundu,1bwae28uS0mgw6TIL4BZ7w (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 19.57).

*ulaşmasına aracı olmuştur. Bu özellik, Apollon'un Smintheus Epithon'u altında yatan ikinci sıfatını, fare-veba tanrısı olarak karşımıza çıkmasını sağlar."* (Şekil 103)



**Şekil 103:** Smintheon Apollon Tapınağı (rekonstrüksiyon sırasında)[161]

Tapınağın bugün bulunduğu yer Gülpınar olarak adlandırılmıştır. Belde'ye verilen modern isim ve Antik Çağ'da burasının Apollon Tapınağı için seçilmiş olmasının nedeni, aynı yeraltı sularıdır. Apollon için adanan tapınak kompleksleri, yeraltındaki suların veya gazları yeryüzüne sızdığı yerlere inşa edilmektedir. Bu yönüyle Apollon, yeraltı (öte dünya) ile yerüstü (hayat) arasındaki bir aracı gibi görülmektedir. Bu iki dünya arasındaki konumu, kişiliğinin barındırdığı birçok tezattan biri olarak da değerlendirilebilir (Erşen 2015).

Bu kutsal pınarların, insanları rahatlatacak pratik amaçları vardır. Suyun etkisi ile kendinden geçen rahip-rahibe, Apollon'dan, kendisine başvurmuş insanlara öğütler, mesajlar ve geleceği anlatan sözler getirir. Yani tapınağın bulunduğu yer iki dünya arasındaki bir geçiş

[161] **Görsel:** https://sites.google.com/a/smintheion.com/smn/tapinagin-mimari-yapisi (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 20.00).

iken, tapınağın kendisi, Apollon ile insanların bağ kurduğu bir köprüdür ve bir kehanet merkezi gibi çalışır; zaten Herodotos'un dediği gibi bütün gizleri ve sırları Apollon bilir. (Erşen 2015).

Prof. Dr. Coşkun Özgünel başkanlığında, 1980 yılından bu yana devam eden kazılarda tapınağın varlık nedeni olan kutsal su kaynağına ulaşılmıştır. Bunun için 2 hafta kadar hazırlık yapılmıştır. 3 tane havalandırma deliği ile 8-10 metre kazılıp, aşağıdaki tünele inilmiş ve 35 metre yürünmüştür[162].

Kazı ekibi üyesi Dr. Davut Kaplan şunları söylemektedir[163]:

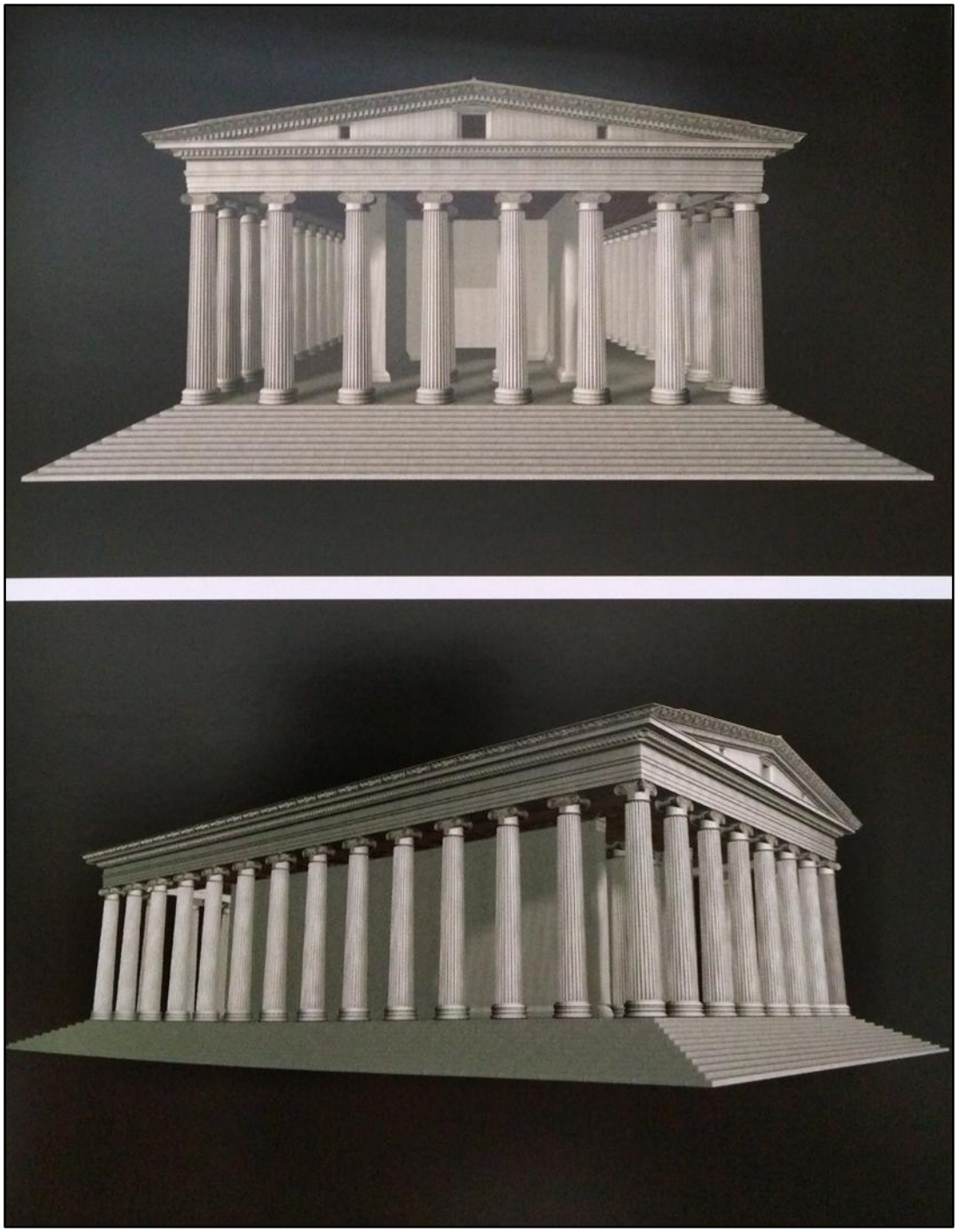
*"Bölgede, kutsal tapınak yapılmadan önce Apollon kültürüne ait bir bulgu vardı. Mağarada tapınım... O dönemde insanlar tapınım yapacakları zaman, bu mağaraya geliyordu ve kehanet orada başlıyordu. Kutsal tapınak yapılmadan önce eğer tanrıya yönelik bir tasvir, betimleme ya da heykel varsa bu mağaranın önünde dururdu. Dolayısıyla mağara tanrının evi olarak kabul edilirdi. Antik dönemde tanrı kâhin, tanrının da sözcüsü rahipler olduğuna göre, mağarada yapılan tapınım törenleri bu kâhinler tarafından yönetilmiş olmalıdır."*

Mağaranın içindeki suyu kutsal kılanın ise, tanrı Apollon'un tapınım merkezinde bulunması olduğunu anlatan Kaplan, *"Bu su mağaranın içinden fışkırıyor. Taşınmış bir su değil. Aynı su, değişik dönemlerde kanallar yardımıyla kutsal alana aktarılmış. Biz bunları da bulduk"* diye eklemiştir. (Şekil 105) (Şekil 106)

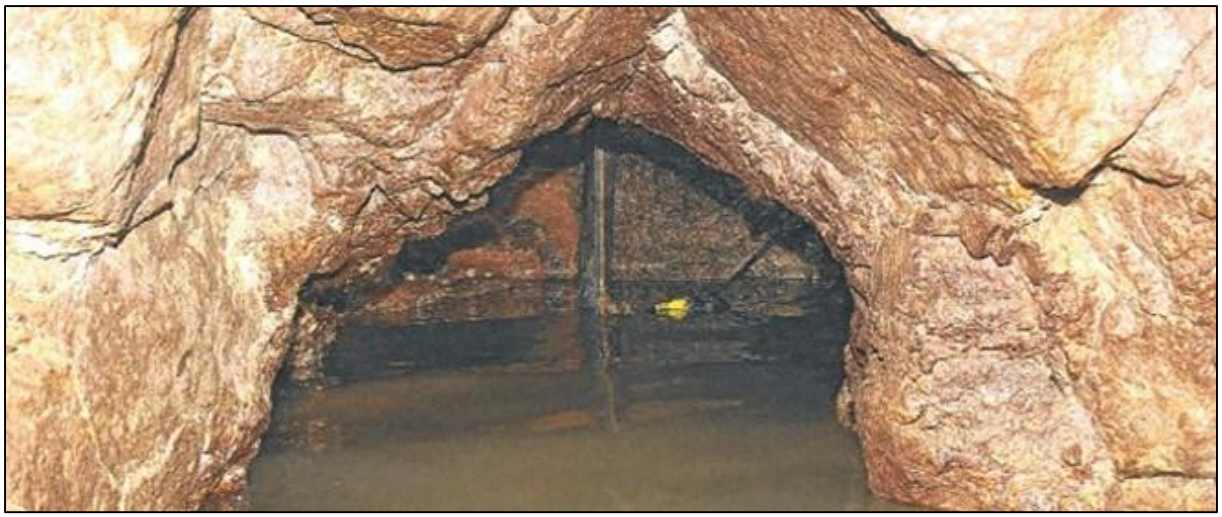
Ayrıca, Erşen (2015), şu şekilde göre bahsetmiştir:

*"Yeraltı sularının beslediği Gülpınar'da, Apollon'un Evi, estetik ve mühendisliğin ahengini yansıtır. En alt zemin, suya uyum sağlayan tüf taşından yapılmıştır. Onun üstünü, depreme karşı dirençli bazalt kaplar; en üstte ise mermerden bir makyaj vardır. Tüf taşının mermerle karşılaştığı her yerde, aracılığı bazalt yapar. Yumuşak tüf 'ün kenetleri ahşaptan; masif bazalt ve sert mermerin kenetleri demir ve kurşundandır. Tapınağın etrafı su kanalları ve su çeşmeleri ile bir su dünyası gibi planlanmıştır. Tapınağın ve olasılıkla bütün alanın mimari, zarafetin timsali Hermogenes'in izinden giden bir İonialıdır."*

[162] **Kaynak:** https://www.ntv.com.tr/turkiye/kehanet-magarasi-bulundu,1bwae28uS0mgw6TIL4BZ7w (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 18.59).
[163] **Kaynak:** https://www.ntv.com.tr/turkiye/kehanet-magarasi-bulundu,1bwae28uS0mgw6TIL4BZ7w (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 18.59).



**Şekil 104:** Smintheion Apollon Tapınağı rekontruksiyonu (Özgünel, 2013)



**Şekil 105:** Smintheon Apollon Tapınağı Kutsal Mağara[164]




**Şekil 106:** "Smintheion Apollon Tapınağı" kutsal alanı.[165]

[164] **Görsel:** https://www.ntv.com.tr/turkiye/kehanet-magarasi-bulundu,1bwae28uS0mgw6TIL4BZ7w (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 19.05).
[165] **Görsel:** https://www.canakkaledernegi.org.tr/antik/apollon-smintheion/ (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 20.07).

## 7.2.4. Hierapolis Kehanet Merkezi (Denizli)

Antik coğrafyacı Strabon ile Ptolemaios verdikleri bilgilerde, Karia bölgesine sınır olan Laodikeia ve Tripolis kentlerine yakınlığı ile Hierapolis'in bir Frigya kenti olduğunu ileri sürülmektedir. Kentin kuruluşu hakkında bilgilerin kısıtlı olmasına karşın; Pergamon Krallığı zamanında II. Eumenes tarafından MÖ 2. yüzyıl başlarında kurulduğu ve Bergama'nın efsanevi kurucusu Telephos'un karısı Amazonlar kraliçesi Hiera'dan dolayı, Hierapolis adını aldığı bilinmektedir.[166] Hierapolis, Roma İmparatoru Neron dönemindeki MS 60 yılındaki büyük depreme kadar, Hellenistik kentleşme ilkelerine bağlı kalarak özgün dokusunu sürdürmüştür. Deprem kuşağı üzerinde bulunan kent, Neron dönemi depreminden büyük zarar görmüş ve tamamen yenilenmiştir. Üst üste yaşadığı bu depremlerden sonra kent, tüm Hellenistik niteliğini kaybetmiş, tipik bir Roma kenti görünümünü almıştır. Hierapolis Roma döneminden sonra Bizans döneminde de çok önemli bir merkez olmuştur.[167] Bu önem, MS 4. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlık merkezi olması (metropolis), MS 80 yıllarında, İsa'nın havarilerinden Filipus'un burada öldürülmesinden kaynaklanmaktadır. MS 395 yılında Bizans yönetimine geçen Hierapolis, Piskoposluk merkezi oldu (Şekil 107).



**Şekil 107:** Hierapolis antik kentinin rekonstrüksiyonu.[168]

[166] **Kaynak:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Hierapolis (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019, 22.15).
[167] **Kaynak:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Hierapolis (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019, 22.15).
[168] **Görsel:** http://www.antiktarih.com/2018/06/03/kutsal-kent-hierapolis/ (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019, 23.18).

Hierapolis, 12. yüzyıl sonlarına doğru Anadolu Selçukluları'nın sınırları dâhilinde kalmıştır.[169] Hierapolis antik kentinde; Nekropol, Domitiyan yolu ve kapısı, kare alan içine oturtulmuş Oktokonus tapınağı, tiyatro, Frontinus caddesi ve kapısı, Agora, Kuzey Bizans Kapısı, Güney Bizans Kapısı, Gymnasium, Tritonlu Çeşme Binası, Apollon Kutsal Alanı, su kanalları ve nymphaeumları, Surlan, Filipus Martynonu ve köprüsü, Direkli Kilisesi, Nekropol Alanı, Katedral ve Roma Hamamı kalıntıları bulunmaktadır.[170]

Apollon tapınağı olarak bilinen yapının 2002 yılında kazılarda bir kitabe bulunması ile buranın aslında bir kehanet merkezi olduğu anlaşılmıştır.

Kazı heyeti başkanı Prof. Dr. Francesco D'andria konuyu şu şekilde açıklamıştır:

*"O dönem insanları, kehanet için bir harf seçiyordu. Apollon, insanların sorusuna cevap veriyordu. Kehanet binası içinde bir bothros bulundu. Bu bothros, taban üzerinde bulunuyor ve sunak olarak kullanılıyordu. Bu sunağa süt ve şarap döküp kurban kesiyorlardı. Burada ortaya çıkarılan mermer başlıklar, kronolojik açıdan oldukça önemli olup Tiberius M.S. 14–37 yıllarına rastlamaktadır."*[171]

D'andria günümüzden 6 yıl önce de, antik çağda "ölüler ülkesine geçiş kapısı"(Şekil 97) olarak kabul edilen Plütonyum'u (cehennem kapısı) ve Pamukkale travertenlerine beyazlığı veren termal suyun orijinal kaynaklarından birini tespit etti. Bu çalışmalar o dönem arkeoloji dünyasında heyecan uyandırmıştı.[172]

Günümüze geldiğimizde ise, 2019 yılının 6 yıllık çalışmaların sonucunda bu kapının büyük bir bölümü restore edilmiş ve ziyarete açılmıştır.

Mevcut Tapınak, eski ve dini mağara olarak bilinen Plutonion üzerinde kurulmuştur. Yerli halkın en eski dini merkezi olan bu yerde, Apollon bölgenin ana Tanrıçası Kybele ile buluşmuştur. Eski kaynaklar, Ana Tanrıça Kybele rahibinin bu mağaraya indiğini ve zehirli gazdan etkilenmediğini bildirirler. Apollon Tapınağı'nda üst yapıya ait kalıntılar MS III. yüzyıldan geriye gitmemekle birlikte, temeller Geç Helenistik Döneme kadar uzanmaktadır.

(Şekil 108) (Şekil 109)

---

[169] **Kaynak:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Hierapolis (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019, 22.15).
[170] **Kaynak:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Hierapolis (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019, 22.15).
[171] **Kaynak:** https://v3.arkitera.com/v1/haberler/2002/09/26/apollon2.htm (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019, 22.38).
[172] **Kaynak:** http://www.deha20.com/haberler/detay/hierapolis-teki-plutonyum-da-restorasyon-tamamlandi-16-09-2019-12-02-21 (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019, 23.09).



**Şekil 108:** Hierapolis Apollon Kehanet Merkezi.[173]



**Şekil 109:** Hierapolis Apollon Kehanet Merkezi Plutonium'u.[174]

[173] **Görsel:** http://www.antiktarih.com/2018/06/03/kutsal-kent-hierapolis/ (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019, 23.21).
[174] **Görsel:** http://egemanya.com/hierapolis-denizli/ (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019, 23.38).

Anıtsal yapı Hierapolis'in en önemli tanrısına adanmıştır. Teraslar üzerindeki kutsal alan, mermer merdiven ile birbirine bağlanmaktadır.

Alttaki teras geniş bir alan üzeride dor düzenindeki mermerden sütunlarla çevrilidir.[175] Podium da işaret edilen iç kısımdaki yapı önceden Tapınak şeklinde tanımlanmıştı daha sonra kehanet merkezi olarak tanımlandı. Yapı Plutonium'u kapsayacak şekilde orta kısımda yer altından giriş ile zehirli gaz yayılmakta bu antik kaynaklarda da geçmektedir.[176] Büyük Apollon tapınağı ion düzeninde olup önceden merkez kutsal alan olarak tanımlanmıştı yapının temelleri görülebilmektedir.

Son araştırmlar ışığında üçüncü bir yapı Kuzey de tanımlanmıştır Anıtsal kutsal yapı M.S. I.yüzyıla tarihlenmekte beraber M.S. III. yüzyılda önemli değişiklikler geçirmiştir.[177]

Mermer giriş basamaklarından tanınan 70 metre uzunluğundaki Tapınak, temenos duvarı ile çevrili kutsal alan içinde bulunmaktadır. Temenos duvarı güney, batı ve kuzeyde bir kısmı kazılmış olan portiğe yaslanmıştır. Mermer portiğe ait dor düzenindeki yivli yarım sütunlar, astragal ve inci dizisi, ekhinusu da yumurta dizisi ile bezeli sütun başlıkları taşımaktadır.

Tapınak, daha geç bir döneme tarihlenmekte, fakat müzede bulunan iki ion bir korint düzenindeki nefis başlık ile bazı mimari parçalar MS I. yüzyıla tarihlenmekte ve daha eski çağlara dayanan bir tapınağın varlığına işaret etmektedir. Apollon Tapınağı'ndan günümüze kalan mermer merdivenden başka, mermer levhalar ile kaplı ve silmeli kornişleri olan bir podyum görülmektedir. Cephesi iki ante ve arasında yer alan iki sütun ile bezelidir. Tarihlenmesi ante ve başlıklarında, cella duvarında ve tabanında kullanılan yazıtlı bloklar sayesinde yapılabilmektedir. Bir tanesinin üzerinde Apollon kehanetine ait bir yazı okunmaktadır. Tapınak mimari bezemelere göre MS III. yüzyıla tarihlenmektedir.

---

[175] **Kaynak:** http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Antik-Kentler/Pamukkale-Hierapolis (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019, 22.29).
[176] **Kaynak:** http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Antik-Kentler/Pamukkale-Hierapolis (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019, 22.29).
[177] **Kaynak:** http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Antik-Kentler/Pamukkale-Hierapolis (Ziyaret Tarihi: 17.12.2019, 22.29).

**Arkeoastronomik Açıklama**

Phrygia bölgesinin Hierapolis'inde, Didyma ve Delphi'de olduğu gibi, Apollo'nun kâhinsel bir tapınağı vardı. Bununla birlikte, Didyma'daki mabetden birkaç yüzyıl sonra kuruldu. Kış Gündönümü sabahınında çatısız *adyton* Kâhinsel İşleyişi ve "Beş Antik Tapınak" mimarisinin iç duvarlarının tepesinin üstünde, Lyra'nın şematik Heliacal yükselişi Delphi'ye benzemektedir. Apollon'un tapınağının üç tapınağı (A, B ve C) vardı ve her üçü de MS 1. yüzyılda iyi bir şekilde kurulmuştu. Sığınak, zehirli (hidrokarbon) gaz yayan sismik bir çatlak üzerine kuruludur (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015).

Hierapolisli Apollon tapınağındaki kültün ilk izleri Helenistik'tir ve muhtemelen MÖ 3.yüzyılda kentin Seleukoslar ile bağlanabilir. Delphi'deki aynı jeofizik özellikler, dağların, mağaraların ve doğum, ölüm ve yeniden doğuşun Büyük "Ana Tanrıça"sı olan "Kybele"nin erken bir kültüne yol açmıştı. Kült alanı, belki de MÖ 7. ile 6. yüzyıla kadar erken bir zamanda kullanılmştır, Hierapolis "Plutonionu" ile bağlantılı olarak bulunmuştur. Her iki şehir de "Hyperborea" efsanesiyle bağlantılı. Her ne kadar kanıtlar her ne kadar kesin olmasa da, A, B ve C tapınaklarında Delos'taki gibi bir Apollon bağlantısı vardı (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015).

Castro, Liritsiz ve Nayquist (2015), yorumu şu şekildedir:

*"Bölgenin eşsiz jeolojik özellikleri muhtemelen kentin kuruluşuna ve Apollon'a ve onun kehanet yeteneklerine olan bağlılığına katkıda bulunmuştur. Tapınaklar A ve C doğrudan çatlak üzerine kuruludur ve kültleri kehanetsel bir karakterdeydi. Kutsal alandaki gözenekli geleneklerin gerçekten de güçlü olması gerekirdi, çünkü kutsal alan ve kehanet, Delphi ve Didyma ile aynı astronomik yapıyı paylaşıyorlardı. Yine, kutsal alanın Az'ı (Azimut), Google Earth'ün yazılımı tarafından sunulan uygulamalar kullanılarak uzaktan algılama yoluyla hesaplanmıştır ve Az'ın hesaplanması pusula aracının uygulanmasıyla yapılmıştır.*

(Şekil 110)




**Şekil 110:** (a) Hierapolis tapınağından kullanılan pusula aracı. (b) Kutsal alandaki tapınakların planı. "Pembe çizgi", A ve C'nin altındaki gazlı sismik kırılmayı gösterir (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015).

Castro, Liritsiz ve Nayquist (2015), şu şekilde devam etmektedir:

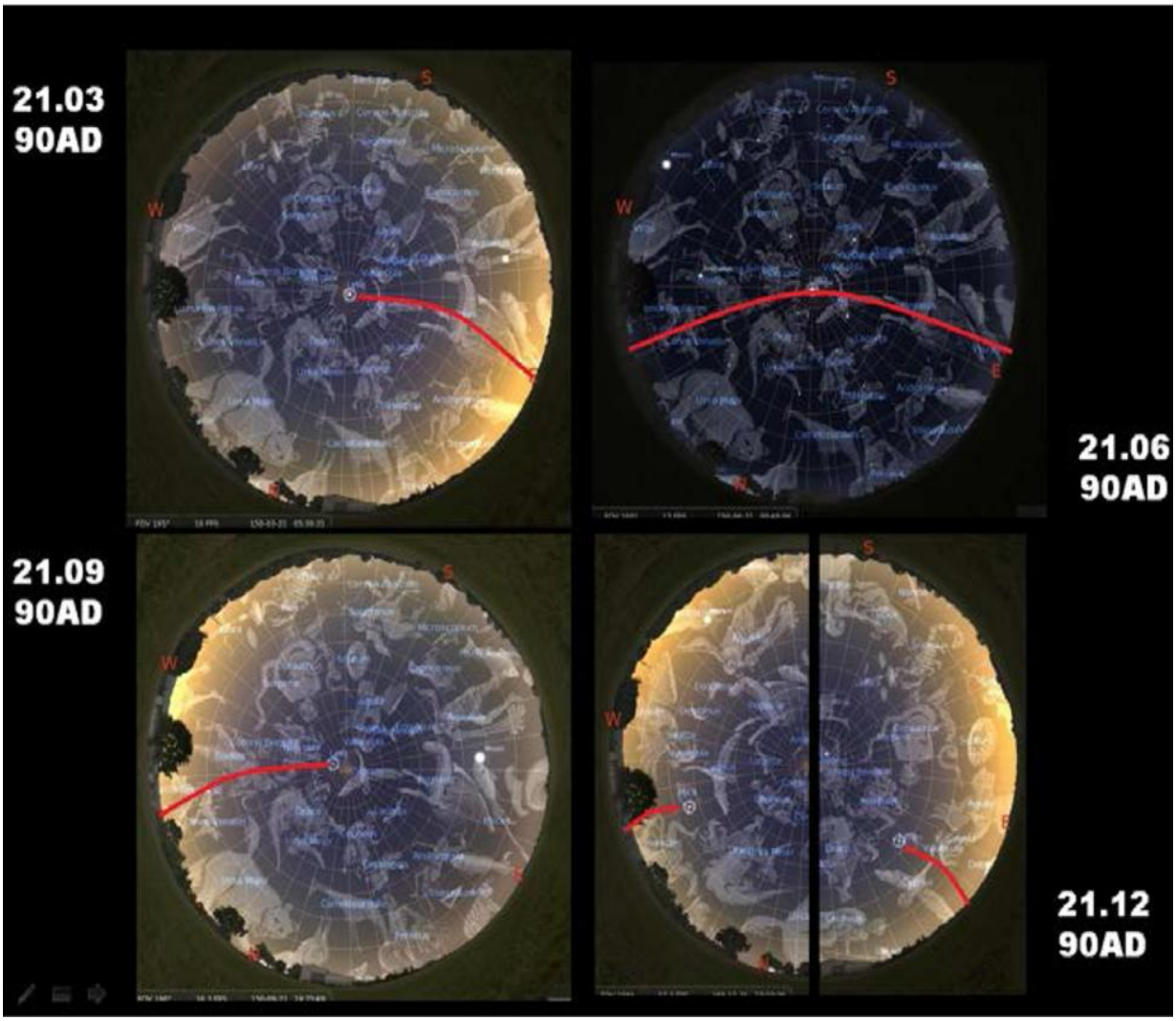
*Oryantasyon ölçümleri ve Stellarium kullanımı, Hierapolis'te de, Lyra'nın, kış gündönümünün doğuşunda, tapınağın tam Az'ında yükseldiğini ve aynı 'nın' göründüğü 've' 'ortadan kalktığını' 'gösterdi. "Lir" ve "Kuğu" takımyıldızları, kutsal alandan, Delphi ve Didyma tapınaklarından olduğu gibi gözlemlenebilirdi. "Görünen" ve "kaybolan" hareketleri, Delphi'de olduğu gibi, Apollo'yu Dionysos'un yeniden ortaya çıkmasıyla kaybolduğunu (kuzeye*

*giderken) ve yılın diğer yarısında da bunun tersini gösteren Hyperborean mitiyle bağlantılı olabilir. Bu nedenle, takımyıldızı, bütün gün tapınaklarda geceleri görülebilen mevsimsel bir işaretleyici işlevi görüyordu."*

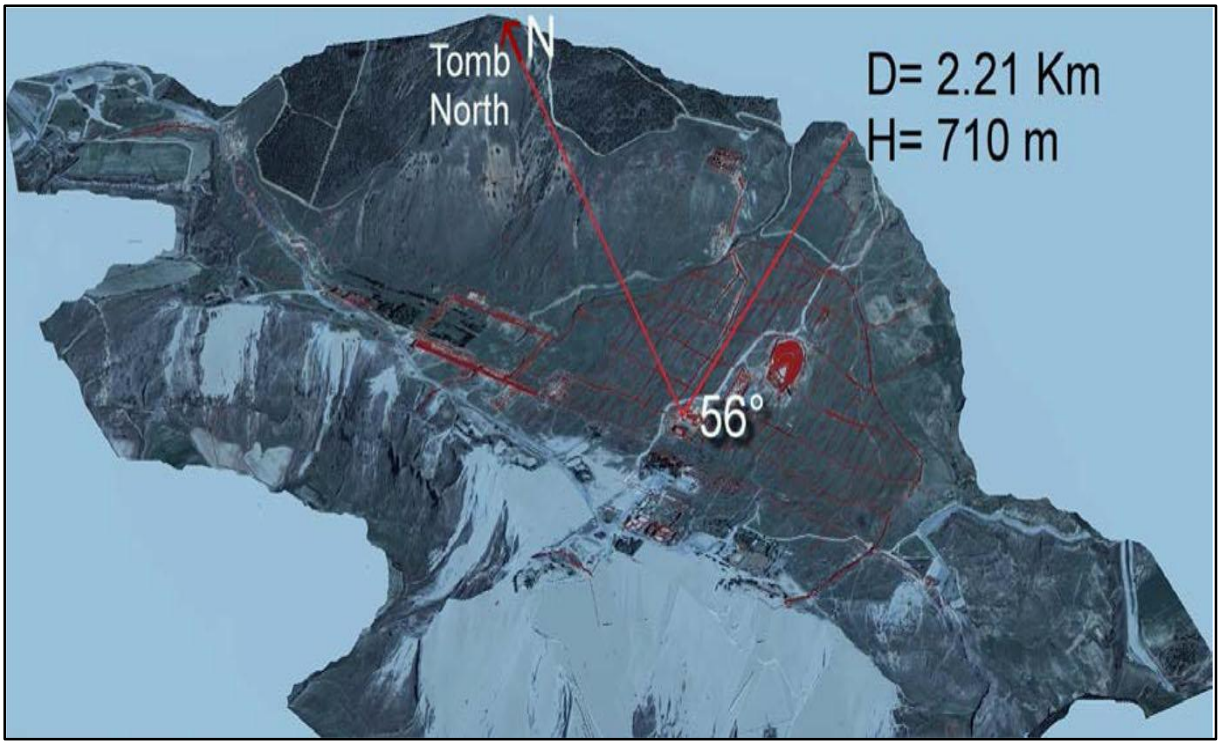
*Tapınaklar A ve C, gaz kaynağının yakınında veya üstünde kehanet yapan hidrokarbon toksik gazları yayan bir aktif fay hattı üzerine inşa edildiğinden rahip veya rahibenin "ecstasy" durumuna girmesine neden olmuş olabilir. Bu, Delphi'deki tapınağın altında bulunan aynı jeolojik durumdur. Oldukça büyük olasılıkla Hierapolis'in mimarları, bölgenin özel jeolojik özellikleri nedeniyle ve "yüzyıllar süren" kehanet tapınağının "yüzyıllar boyunca yarattığı bilinen yolu izleyerek benzer "kutsal" koşulları görmüşlerdir. Tapınağın doğru yönlenişinin, "Lir" ve "Kuğu"larla "görünmekte olan" ve "ortadan kaybolan" tanrı modelini takip etmesi gerektiğini bulduk.*

*Tapınaklar, kentin güney tiyatrosunun batısında bir kapalı duvar (peribolos) içine yerleştirilmişti. Bu çalışmanın diğer Apollon tapınaklarından büyük farkı, Hierapolis tapınaklarına girişin Delphi ve Didyma'daki KD (Kuzeydoğu) girişinin aksine, GB (Güneybatı)'ya yönlendirilmiş olmasıdır. Bu farklılığa rağmen Hierapolis'teki manzara, alanı çevreleyen dağlardan dolayı yüksek ufuk çizgileriyle Delphi manzarasını hatırlatıyor. Ayrıca, anıtsal bir üçgen mezar, başlangıçta C tapınağının tam olarak 0 (sıfır) derece kuzeyinde bulunan 15 metre yüksekliğinde, Hiperborea kültü için bir işaret olabilir, bu da Apollon'un kuzeye, Kış gündönümündeki Hiperborea'ya bıraktığı iz için kuzey yönünü gösterir."*

(Şekil 111) (Şekil 112)




**Şekil 111:** Hierapolis'teki tapınaktaki takımyıldızların "dönüşü" ("rotasyon nedeniyle") (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015).




**Şekil 112:** Hierapolis dağ manzarasının anıtsal binalarıyla 3B yeniden inşası (D'Andria ve diğ., (2008) yazarlar tarafından eklenen mezar ve coğrafi koordinatların gösterilmesi) (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015).

Castro, Liritsiz ve Nayquist (2015), yorumlarına şu şekilde devam etmektedir:

*"Delphi ve Hierapolis bölgeleri arasındaki jeolojik benzerliklerin farkına vardıktan sonra, tapınağın kurucuları bir şekilde manzarayı Apollon'un, Küçük Asya'nın bu bölgesinde Delphi'deki ana tapınağının kehanet işlevlerini yeniden üretecek şekilde ilişkilendirmiş olabilir. Zaman aralığı birkaç yüzyıldan oluşsa da, kentin mimarları, kehanet tapınağının doğru yönünü ararken akıllarında bulunması gereken astronomik fenomenleri kesinlikle biliyorlardı. İlginç noktalardan biri, Hierapolis'in kışın, Hiperboryalılar için ayrılan tanrının etkisini yaratması için birkaç gün doğumu ve gün batımı anının takımyıldızlarını "gizleyemeyeceği" şeklindeydi. Bu Delphi için de aynısıydı.*

*Plutarch gibi Delphi uzmanlarından gelen kaynaklar, dağlardaki hava koşullarının kehanetin doğru çalışması ve tarihlerin hesaplanması için çok önemli olduğunu bize bildirir. Gerçek şu ki Delphi dağ manzaralarındaki bulutlu kış sabahları, "Lir" takımyıldızının ilk yıldızı olan "Vega"nın birkaç dakikalık görünürlüğünü gizlemeye yardımcı oldu. Aynen bu fenomen, sıcak havaya sahip Delphi'den çok daha güneydeki bir kasaba olan Hierapolis'te*

*görülebilir, ancak kış mevsimiyle birlikte sıcak su kaynaklarından gelen nem nedeniyle hala yoğun bulutlu kışlar yaşanmaktadır."* (Şekil 113)

Genel olarak, jeolojik ortamlarla ilgili olarak, Hellen dünyasındaki sismik fayların kutsal alanlarla bağlantısı olduğu görülmektedir (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015).




**Şekil 113:** Hierapolis: MS 90 tarihinde, Kış Gündönümü'nün şafağında (Saat:5.50) "Vega" yıldızı. C tapınağının arkasından (Castro, Liritsiz ve Nayquist, 2015).

Sonuç olarak, Castro, Liritsiz ve Nayquist (2015), şu yorumda bulunmuşlardır:

*"Delphi, Didyma, Hierapolis, Rodos ve Delos'taki beş Apollon tapınağının tümü, tanrı Apollon'un kültüyle ilişkiliydi ve hem zaman hem de mekânda ayrı ayrı işledi. Yeni bulgu, açıkça, "Lir" ve "Kuğu" takımyıldızlarının sanal yolunun, hedeflenen tapınakların uygun oryantasyonunu seçerken belirleyici göründüğü kehanet tapınakları arasında bir ilişki olduğu yönündedir. Sadece özel jeolojik, peyzaj ve astronomik koşulların bulunduğu kehanet tapınakları, "tanrıdan ilham alan" manzaraları eşsiz kılan nadir bir kombinasyonla sonuçlandı. Kehanet olmayan tapınaklar herhangi bir özel jeolojik paternle ilişkili değildir ve bu belirli astronomik oryantasyonu takip etmezler, ancak farklı sebeplere (tanrının adı, günü, kutlamalar, Güneş görünümleri, kuzey ışıkları) göre yönlendirilmiş gibi görünürler."*

# 8. BÖLÜM: SONUÇ

## 8.1. Tezde Varılan Sonuçlar

Tezin sonuna geldiğimizde yapılan çalışmalar bize gösterdi ki Grek tapınaklar yapılırken rastgele bir şekilde değil belirli konumlandırma ve yönelime göre yapılmaktaydı. Aynı şeyler kehanet merkezleri için de geçerliydi. Kehanet merkezlerinin kullanım amaçları bir inanç bütünlüğünden ziyade sanki özel bir zümrenin himayesinde olan merkezlerdi. Yani tapınaklardaki ruhban sınıfı mensupları bu merkezlerde görev almıyordu. Kehanet merkezleri Grek Tanrılarının gelecek hakkında haber vermesi için mutlaka genç ve bakire kızlara ihtiyacı vardı. Buradaki tercih kesinlikle "saf ve temiz lekelenmemiş olması" nedeniyledir. Ama araştırmalarımızda görüyoruz ki bu amaç yüzyıllar içerisinde yerini politik ve siyası nedenlere bırakmış, kızlar istismara uğramış bu sebeple çoğu merkezde genç kızlar yerlerini daha yaşlı ve olgun kadınlara bırakmışlardır. Hatta kızların yerine erkek biliciler de geçmiştir.

Saf, temiz bakire kızlar biliyoruz ki ayine geçmeden önce ayrı bir diyete tabi tutuluyor ve kutsal su ile hem dışarda hemde içmek koşulu ile içerinden arındırılıyordu. Aslında sembolik olarak günümüz birçok ritlerinde buna benzer ibadet veayinler mevcut. Buradaki kilit konu trans haline geçmek ve kendini Tanrıya bırakmaktır. Bunu sağlamak için kuvvetli bir sakinleştirici ya da toksik etki yaratan gaz'a mağruz kalmak gerekmekte ve bu gazlar da doğal olarak kehanet merkezlerinin altında veya yakınında bulnmaktadır. Başka bir deyişle bu merkezler, yeraltında gazların olduğu bölgelerde kurulmaktadır. Tapınakların inşasında standart bir yönelim bulunmakta ve hepsi kuzeydoğu-doğu yönelimine güneşin yükselişine göre konumlandırılmıştır. Tapınağın ana giriş kapısı bu doğrultuda yer alır ve yakınlarında mutlaka bir doğal su kaynağı olmalıdır. Bu tapınakların kuruluş efsanelerinde de bu tip öğelere sıkça rastlanmaktadır.

Teknik olarak tapınakların gökyüzü ve yıldızlar ile ilişkilendirilmesinde Stellarium ve Google Earth yazılımlarından yararlanılmıştır.

## 8.2. Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Bu tez'in gelecekte daha kapsamlı, belkide bir doktora tezine ışık tutması bakımından ön bir çalışma olduğu kanaatindeyim. Proje bazlı olarak gerçekleştirilebilecek farklı branş ve disiplinlerden çalışma arkadaşları ile bu tapınakların drone destekli bir şekilde yerinde incelenmesinin daha isabetli olacağı düşünüyorum. Kehanet merkezi olarak kullanılan bu tapınakların dünyadaki başka coğrafyalarda yer alan kutsal alanlar ile bağlantılı olduğu ve uydu görüntüleri ile incelendiğinde paralel çizgilerle biribirine bağlı olduğu araştırılmıştır. Ancak bu dediğim gibi daha kapsamlı bir araştırma gerektirmekte ve çalışma ekibinde Astronom, Arkeolog, Sanat Tarihçi ve Teknik personel gerektirmektedir. Kutsal alanların tesadüfi bir şekilde birbirlerine örümcek ağı gibi bir "network" ile bağlı olması ve yine tesadüfi bir şekilde konumlandırılıp inşa edilmesi düşünülemez.

Herşey hayal olarak doğar, masal olarak büyür, gerçek olarak yaşlanır ve mitoloji olarak ölür. Dünyamızda bilim ile efsaneler iç içe geçmiş sonsuz bir metafor yaratmıştır. Bize düşen ise yılmadan, amatör ve araştırmacı ruhumuzu hiçbir şekilde kaybetmeden hakikati aramak, hayallerimizin ve masalların peşinden gitmek, onları gerçeğe dönüştürmektir.

# KAYNAKÇA

## Kitaplar

Altunay, E., 2019, *Paganizm*, Destek Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-311-264-8.

Altunay, E., 2019, *Kelt ve Germen Paganizmi*, Destek Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-311-562-5.

Bahar, H., 2011, *Eskiçağ Uygarlıkları*, Kömen Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-975-6527-62-7.

Beksaç, E., 2014, *Bana Trakları Anlat*, CCI No: 2007CB161PO008.

Bingham, J., Chandler, F., Chisholm, J., ve diğ., 2014, *Antik Dünya Ansiklopedisi*, TUBİTAK Yayınları, Ankara, ISBN: 978-975-403-544-5.

Bonnard, A., 2004, *Antik Yunan Uygarlığı – II*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, ISBN: 975-87-8.

Brandau, B., Schickert, H., Jablonka, P., 2015, *Resimlerle Troya*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, ISBN: 978-975-509-385-7.

Brewer, D., J., Teeter, E., *Mısır ve Mısırlılar*, çev: Nihal Uzan, 2.Baskı, Ankara 2017, ISBN: 978-975-509-686-5.

Budge, E. A. Wallis, *Antik Mısır Büyüleri*, çev: Faruk Gültekin, 1.Baskı, İstanbul 2015, ISBN: 978-9944-180-27-6.

Bunson, M. R., 2012, *Encyclopedia of Ancient Egypt*, Facts On File Inc., New York, ISBN: 978-0-8160-8216-2.

Coppens, P., 2013, *Kayıp Uygarlıklar Muamması*, Omega Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605 02-0362-2.

Crow, W. B., 2002, *Büyünün, Cadılığın ve Okültizmin Tarihi*, Dharma Yayınevi, ISBN: 975-7800-82-1.

Daly, K. N., ve Rengel, M., 2004, *Norse Mythology A to Z,* Facts on File Inc, ISBN 0-8160-5156-9.

Ebeling, Florian, *Hermes Trismegistos'un Gizemi*, çev: Mehmet Ali Erbak, 1.Baskı, İstanbul 2017, ISBN: 978-605-02-0587-9.

Eliade, M., 2003, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi / Cilt II*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, ISBN: 975-8240-82-X.

Erşen, D., 2015, *Türkiye'nin Antik Kentleri: Ege*, Ekin Grubu Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-4196-28-9.

Estin, C., ve Laporte, H., 2002, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, TUBİTAK Yayınları, Ankara, ISBN: 975-403-260-2.

Gates, C., 2015, *Antik Kentler: Antik Yakındoğu, Mısır, Yunan ve Roma'da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-5250-52-2.

Graf, F.. 2009, *Apollo*, Taylor and Francis Group, Abingdon, ISBN: 0-203-58171-7.

Graves, R., 2010, *Yunan Mitleri*, Say Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-975-468-454-4.

Hall, M. P., 2008, *Tüm Çağların Gizli Öğretileri*, Mitra Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-9944-0857-1-7.

Halliday, W. W.. 1913, *Greek Divination-A Study of İts Methods and Principles*, Macmillan Co., London.

Hesiodos, 2018, *Theogonia-İşler ve Günler*, Türkiye İş Bankası-Kültür Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-332-777-6.

Homeros, 2013a, *İlyada*, Can Sanat Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-975-510-377-8.

Homeros, 2013b, *Odysseia*, Can Sanat yayınları, İstanbul, ISBN: 978-975-510-378-5.

Johnston, S. I.. 2007, *Ancient Religions*, Harvard University Press, Massachusetts, ISBN-13: 978-0-674-02548-6.

Johnston, S. I.. 2008, *Ancient Greek Divination*, Blackwell Publishing, Singapore, ISBN: 978-1-4051-1573-5.

Leeming, D. A., 2017, *A'dan Z'ye Dünya Mitolojisi*, Say Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-02-0572-5.

Leeming, D., ve Page, J., 2019, *Tanrıça Mitleri*, Say Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-02-0714-9.

Martin, T. R., 2014, *Eski Yunan: Tarihöncesinden Helenistik Çağ'a*, Say Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-02-0127-7.

McNeill, W. H., 2002, *Dünya Tarihi*, İmge Kitabevi, İstanbul, ISBN: 975-533-068-2.

Menzies, G., 2013, *Kayıp İmparatorluk Atlantis*, Khora Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-85954-0-8.

Renouf, Peter Le Page, *Mısır'ın Ölüler Kitabı*, çev: Erhan Altunay, 4.Baskı, İstanbul 2018, ISBN: 978-9944-180-23-8.

Roller, L. E., 2013, *Ana Tanrıça'nın İzinde*, Alfa Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-106-681-3.

Rosenberg, D., 2003, *Dünya Mitolojisi*, İmge Kitabevi, İstanbul, ISBN: 975-533-096-8.

Rigoglioso, M.. 2009, *Virgin Mother Goddesses of Antiquity*, Palgrave Macmillan, New York, ISBN: 978-0-230-61886-2

Sacks, D., 2005, *Encyclopedia of the Ancient Greek World*, Facts On File Inc., New York, ISBN: 0-8160-5722-2.

Stoneman, R.. 201, *The Ancient Oracles-Making The Gods Speak*, Yale University Press, London, ISBN: 978-0-300-14042-2

Özgünel, Ö.. 2013, *Smintheon-Apollon Smintheus'un İzinde*, Ege Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-4701-10-0

Tekin, O., 2010, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul, ISBN-13: 978-975-05-0592-8.

Ustinova, Y., 2009, *Caves and the Ancient Greek Mind*, Oxford University Press, ISBN: 978-0-19-954856-9

Vitruvius, 2017, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, Alfa Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-171-443-1.

Wilkonson, P., 2010, *Efsaneler ve Mitler*, Alfa Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-106-157-3.

Wilkinson, P., ve Neil, P., 2010, *Görsel Rehberler: Mitoloji*, İnkilâp Kitabevi, Leo, ISBN: 978-975-10-2997-3.

Wilkonson, Toby, *Eski Mısır*, çev: Ümit Hüsrev Yolsal, 2.Baskı, İstanbul 2016, ISBN: 978-605-02-0211-3.

**Makaleler**

Castro, B.M., Liritsiz, I., Nyquits, A., 2015, *Oracular Functioning and Architecture of Five Ancient Apollo Temples Through Archaeoastronomy: Novel Approach and Interpretation*, Nexus Network Journal, 373-395.

Vlachos, A., Liritzis, I., and Georgopoulos, A., 2018, *The Lighting of God's Face During Solar Stands in the Apollo Temple Delphi*, Mediterranean Archaeology and Archaeometry, Vol:18, No:3, 225-246.

**İnternet Kaynakları**

Holloway, A., 2014, *The incredible sound effects of Malta's Hypogeum Hal Saflieni*, https://www.ancient-origins.net/news-history-archaeology-mysterious-phenomena/experts-unravel-sound-effects-malta-s-hypogeum-hal, [Erişim Tarihi: 15.12.2019, 18.07].

McKenna, S., 2017, *Malta's Hypogeum, One of the World's Best Preserved Prehistoric Sites, Reopens to the Public*, https://www.smithsonianmag.com/travel/maltas-hypogeum-one-worlds-best-preserved-prehistoric-sites-reopens-public-180963397/, [Erişim Tarihi: 15.12.2019, 18.09]

El Masry, E., 2016, *Astronomically Aligned Temple in Siwa Oasis is Ancient Calendar Device*, https://www.ancient-origins.net/news-history-archaeology/astronomically-aligned-temple siwa-oasis-ancient-calendar-device-006852, [Erişim Tarihi: 15.12.2019, 18.47]

Dhwty, 2019, *Hermes: Messenger of the Gods and Patron of Traders, Travelers, and Thieves*, https://www.ancient-origins.net/myths-legends-europe/hermes-0011776, [Erişim Tarihi: 15.12.2019, 23.15]

# ÖZGEÇMİŞ



## Kişisel Bilgiler

| | |
|---|---|
| Adı Soyadı | Ali Emre KÜRKLÜ |
| Uyruğu | Türkiye Cumhuriyeti |
| Doğum Yeri | Üsküdar / İstanbul |
| Doğum Tarihi | 24.04.1984 |
| E-mail | aliemrekurklu@gmail.com |

## Eğitim

| Derece | Kurum / Enstitü / Anabilim Dalı / Program | Yılı |
|---|---|---|
| Yüksek Lisans | Trakya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Görsel Kültür Anabilim Dalı / Görsel Kültür | 2020 |
| Yüksek Lisans | Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Anabilim Dalı / Finansal Piyasalar ve Yatırım Yönetimi | 2014 |
| Lisans | Anadolu Üniversitesi / İşletme Fakültesi / İşletme Anabilim Dalı / İşletme | 2013 |